

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ARCHIVNICTVÍ A POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**SIROTČÍ REGISTRA NA PANSTVÍ JINDŘICHŮV HRADEC
V LETECH 1693-1699**

Vedoucí práce: doc. Mgr. Lenka Martínková Ph.D.

Autor práce: Karolína Tůmová

Studijní obor: Archivnictví

Ročník: 3.

2022

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval(a) pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Jindřichově Hradci dne 29. 7. 2022

.....

Karolína Tůmová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla především poděkovat doc. Mgr. Lence Martínkové, PhD. za její cenné rady, inspirující připomínky, trpělivost a velmi vstřícný přístup při vzniku mé bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat PhDr. Markétě Skořepové Ph.D. za její čas a ochotu při konzultacích k uvedenému tématu. Velké poděkování patří rovněž zaměstnancům jindřichohradeckého oddělení Státního oblastního archivu v Třeboni, kteří mi během psaní práce mnohokrát vyšli vstříc. Na závěr pak mé díky patří rodině a přátelům za jejich podporu a pomoc během celého mého studia.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá osiřelými dětmi a jejich právním postavením na jindřichohradeckém panství v letech 1693–1699. První část je věnována právě vrchnostenské správě ve sledovaném období, protože správa sirotčí agendy a péče o sirotky samotné spadala do jejích kompetencí, potažmo panovníka, jenž byl vnímán jako nejvyšší poručník. Následuje stručný popis panství z pohledu tehdejších katastrů, ať již Berní ruly či katastru tereziánského. Na závěr je pozornost zaměřena na historii panství a jeho vrchností.

Druhá část se zabývá postavením sirotků v právním světě od detailnějšího vymezení pojmu sirotek jako takového, po zajištění jeho výchovy a správy jeho majetku po rodičích. Na tento úsek navazuje komparace právních předpisů z římského práva s českým právem zemským i městským.

Hlavní částí práce je ovšem pohledem na sirotky a jejich situaci skrze dochovaná sirotčí registra. Na základě jejich rozboru autorka práce poskytne stručný přehled životních údajů vybraných sirotků a přiblíží jejich osudy. Současně se zaměří také na zkoumaná sirotčí registra jako na specifický typ úředního dokumentu.

Veškeré prameny, které byly pro práci využity, jsou součástí fondu velkostatku Jindřichův Hradec, který je uložen v jindřichohradeckém oddělení Státního oblastního archivu v Třeboni.

Klíčová slova: sirotci, sirotčí správa, zabezpečení dítěte, poručník, právo, Jindřichohradecko, sirotčí agenda, sirotčí registra

The Orphan's Administration at the Manor of Jindřichův Hradec in 1693-1699

The Bachelor thesis deals with orphans and their position in the legal system at the Manor of Jindřichův Hradec in 1693—1699. The first part is concerned with the administration of orphan's matters in the set period which came under competences of nobility and the king of Kingdom of Bohemia who was perceived as the supreme orphan guardian. Subsequently, there is a brief description of the dominion according to the period land registers, namely Berní rula and Teresian Land Registry. The history of the dominion and its nobility is also mentioned.

The following part of this thesis aims at position of the orphans in the field of law. The problematics describes in detail e.g. definition of the term orphan, or guaranteeing their upbringing and management of their inherited property. This part is also devoted to the comparison of the Roman legal norms with the Czech urban and land law.

The main part of the thesis offers the view on the orphan's problematics and their situation according to the extant orphan's registers. Based on their analysis, the author provides brief overview of the several orphans' living data and discloses their lives. Simultaneously, the author will concentrate on the examined orphan's registers as a specific type of an official document.

All of the historical sources used in this thesis are included in the collection Manor Jindřichův Hradec, which is stored in the State Regional archive in Třeboň.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Struktura panství Jindřichův Hradec	10
2.1. Vrchnostenská správa.....	14
2.2. Stručná historie panství Jindřichův Hradec	17
2.2.1 Panství Jindřichův Hradec za Slavatů.....	18
2.2.2. Panství Jindřichův Hradec za prvních Černínů	24
2.2.3 Hradecká městská rada jako vrchnost a poručník sirotek v obvodu města	26
3. Sirotčí správa.....	29
4. Sirotčí registra na panství Jindřichův Hradec.....	36
4.1. Uložení pramene	36
4.2. Sirotčí registra jako pramen diplomatické povahy.....	38
4.3. Vnější popis studovaného pramene	39
4.4. Vnitřní popis pramene	40
4.4. Obsah zkoumaného pramene.....	41
4.4.1. Územní struktura panství.....	41
4.4.2. Vojenská služba.....	44
4.4.3. Chudina, chudinství a žebrota.....	48
4.4.4. Řemesla	50
4.4.5. Vyšší vzdělání a duchovní dráha	55
4.4.6. Služba a kariéra	59
4.4.7. Rodinné zázemí	63
4.4.8. Nemanželské děti.....	66
4.5. Vrchnost a její přístup k sirotčí správě	69
5. Závěr	71
6. Prameny a literatura:.....	73
Prameny nevydané	73
Archivní pomůcky.....	73
Prameny vydané	73
Monografie a sborníky	73
Články	75
Internetové zdroje.....	75
7. Přílohy	76
Seznam příloh.....	76

1. Úvod

Téma sirotků a sirotčí agendy na Jindřichohradecku jsem si vybrala z osobních důvodů. Jednak pro můj osobní zájem o sociální dějiny, zvláště o sirotčí agendu, a potom také pro své vlastenecké cítění k místu svého bydliště. Co se tématu samotného týče, věnuje se osiřelým dětem v posledních letech stále více pozornosti. Nicméně i přesto nejvíce literatury zabývající se tímto tématem vyšlo v průběhu 20. století.

Nejpodrobněji se postavení sirotka v městském i zemském právu věnuje Jan Kapras ve svém díle *Poručenství nad sirotky v právu českém*,¹ v němž se autor zabývá sirotčím právem napříč staletími. Zabíhá do starého římského práva, porovnává je s právem v zemích německých či v Rakousích, a podstatnou část díla věnuje srovnávání městského a zemského práva v českém prostředí. Pro období středověku tuto práci zčásti doplňuje článek Arnolda Klause a Eduarda Šosla otištěný v *Historické demografii*.²

Jednotlivým oblastem sirotčí správy a sirotčí agendy se věnuje především řada článků v odborných časopisech. Nejobsáhleji se tématu sirotků a jejich správy věnuje Pavla Slavíčková, jež se ve svých článcích zaměřuje na situaci v raném novověku. Ve *Výběru: Časopise pro historii a vlastivědu jižních Čech* rozebírá správu sirotčího majetku a jeho zaopatření před Bílou horou,³ a toto téma ještě později rozšířila v článku *Různé formy správy sirotčího majetku v královských městech v období raného novověku*.⁴ Samotnou správu sirotků v raném novověku a její právní podklady shrnuje ve článku pro časopis Filosofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.⁵

Sirotčí agendu zkoumal ze starších autorů například Ladislav Hosák, když rozebíral velickou sirotčí knihu z roku 1594.⁶ Nověji se na sirotčí agendě věnoval i Jan Hrubeš, který se zaměřil hlavně na správu sirotků na biskupských statcích na Moravě⁷

¹ Jan KAPRAS, *Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*, Praha 1904.

² Arnold KLAUS – Eduard ŠOSL, *K sociálním dějinám dětství ve středověku*, *Historická demografie* 15, 1991, s. 123–140.

³ Pavla SLAVÍČKOVÁ, „...Kdyby se jí... ubližovalo, aby jí za vochnanu byli.“ *Poručenství sirotků a správa městského sirotčího statku před Bílou horou*, *Výběr: Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 43, 2006, s. 3–11.

⁴ Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Různé formy správy sirotčího majetku v královských městech v období raného novověku*, in: Ivana Koucká (ed.), *Historica Olomucensia* 38, 2010, s. 21–30.

⁵ Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Právní podstata poručnické správy sirotků v raném novověku*, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica* 34, 2008, s. 45–52.

⁶ Ladislav HOSÁK, *Sirotčí kniha velická z r. 1594*, *Časopis pro dějiny venkova*, č. 2, 1939, s. 170–172.

⁷ Jan HRUBOŠ, *Sirotčí agenda na mensálních statcích olomouckého biskupství v 16. a 17. století na příkladu hukvaldského panství*, *Časopis Matice moravské* 126, 2007, č. 2, s. 267–283.

. O sirotčí peníze a jejich správu se zajímal například Bronislav Chocholáč ve svém příspěvku pro sborník věnovaný významnému životnímu jubileu profesora Ctibora Nečase,⁸ v němž se hlouběji zaměřil na správu sirotčích peněz. Vesnické prostředí z pohledu osiřelých žen a dívek z první poloviny 18. století zkoumala ve své studii Věra Slováková.⁹ A konečně v posledním desetiletí se sirotčí správě na venkově komplexně věnovala i Markéta Skořepová, která se nejprve zaměřila na historiografii, která pro studované téma vyšla v zahraničí, a na moderní trendy bádání v této oblasti.¹⁰ Později pokračovala pohledem na sirotčí péči skrze kmotry a poručníky,¹¹ a na závěr zpracovala a podrobně rozebrala postavení vdov a sirotek na arcibiskupském panství Nový Rychnov na Pelhřimovsku pro dobu od druhé poloviny 18. století do první poloviny 19. století.¹² Pokud bychom sirotka chápali primárně jako dítě, pak je velkým přínosem rovněž tematická řada edičního podniku *Velké dějiny země Koruny české*, ze které je právě dětem věnován monotematický svazek „Dětství“, na jehož stránkách se nachází řada důležitých shrnujících poznatků o životě nejen sirotek napříč jednotlivými obdobími.¹³

Svou bakalářskou práci jsem koncipovala tak, aby se v ní teoretické poznatky získané ze sekundární literatury o sirotčích záležitostech a o novověké diplomatice a správě prolínaly a doplňovaly s konkrétními informacemi získanými výzkumem archivních pramenů. V první polovině práce jsou proto nejprve v jednotlivých kapitolách uvedeny základní informace o sirotčím právu, o struktuře zkoumaného panství Jindřichův Hradec z pohledu českých katastrů, dále je zde představen základní koncept vrchnostenské správy, ale nechybí tu ani stručný přehled dějin města Jindřichova Hradce a jeho okolí ve studované době. V souvislosti s tím zde byl vytvořen i přehled jednotlivých vrchností a jejich změny, ke které právě ve studovaném období došlo.

⁸ Bronislav CHOCHOLÁČ, Sirotčí truhlice, in: Tomáš Dvořák – Radomír Vlček – Libor Vykoupil (edd.), Milý Bore: profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, Matice moravská, 2003, s. 43-48.

⁹ Věra SLOVÁKOVÁ, Fenomén osiření v životním cyklu vesnických dívek a mladých žen v 1. polovině 18. století: (případová studie), Zpravodaj Historického klubu 21, 2010, č. 1-2, s. 82-110.

¹⁰ Markéta SKOŘEPOVÁ, Osířelé děti ve venkovské společnosti: směry zahraniční historiografie a inspirace pro české bádání, Historická demografie 37, 2013, s. 51-78.

¹¹ Markéta SKOŘEPOVÁ, Poručníci, kmotři a zástupci osiřelých dětí ve venkovské společnosti první poloviny 19. století, Opera historica 17, 2016, s. 69-84.

¹² Markéta SKOŘEPOVÁ, Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti panství Nový Rychnov (1785-1855), České Budějovice 2016, (= Monographia historica 16).

¹³ Milena LENDEROVÁ (ed.), Dětství, Velké dějiny země koruny české, Praha 2021 (= Tematická řada).

V druhé polovině práce je pozornost soustředěna na přehled dochovaných pramenů ze sirotčí agendy ve fondu Velkostatek Jindřichův Hradec (sirotčí knihy, sirotčí registra a jiné), dále je proveden podrobný vnější i vnitřní rozbor a zhodnocení zkoumaného registra z roku 1694 a na jeho základě je provedena rekonstrukce životních poměrů sirotků v jednotlivých částech panství Jindřichův Hradec, která umožňuje zpětně charakterizovat zkoumaný pramen, a to nejen z hlediska jeho funkce ve správě sirotčích věcí a hradeckého panství, ale i z hlediska jeho diplomatické charakteristiky. V závěrečné pasáži jsou shrnuty získané poznatky.

Práce obsahuje několik příloh, které její text buď doplňují anebo některé informace podávají v soustavném přehledu.

2. Struktura panství Jindřichův Hradec

Pro popis panství je bezesporu dobré využít pozemkový katastr berní zpoplatněné rustikální půdy, vzniklý co nejbližší době, kterou chceme zkoumat. Období sledované v této práci se ovšem nachází přesně mezi dvěma mezníky. Těmi je myšleno vydání Berní ruly (1654) a Tereziánského katastru pro Čechy (1749–1757).

Berní rula je nejstarším katastrem u nás vytvořeným pro snazší výpočet pozemkové daně. Berní rula vznikala pouze pro Čechy. To ovšem neznamena, že by Morava byla od pozemkové daně osvobozena, nýbrž je zastoupena tzv. lánovými rejstříky fungujícími na podobném principu. Lánové rejstříky ale ponechme stranou, jelikož se nijak nepojí s teritoriálním záběrem práce.

Práce na Berní rule byly započaty již roku 1610, kdy stavové na zemském sněmu podali přiznání (fasse). Stavovské povstání a třicetiletá válka však přípravu katastru oddálily, takže byl sestaven až o mnoho desetiletí později. Základem nejstaršího českého katastru byl tzv. osedlý, což byla nově vytvořená berní jednotka. Brzy se ale ukázalo, že tento způsob přípravy není pro tvorbu katastru úplně nejvhodnější, protože ne každý majitel statku, a tedy pořizovatel berní fasse, je stejně pečlivý, zvláště jedná-li se o soupis majetku pro daně, které by měl posléze platit. Ve snaze tyto nepřesnosti odstranit byly ustanoveny čtyři dvanáctičlenné stavovské komise, jejichž úkolem bylo zkontrolovat pravdivost a přesnost přiznání a sepsat tak veškeré pozemky na českém území. Jedinou výjimkou byl Cheb a jeho okolí (tzv. Egerland), který v Berní rule zaevidovaný není. V komisi byli zástupci všech stavů, tedy páni, duchovní, měšťané i rytíři.

Co se týče vnitřního uspořádání, Berní rula byla sestavována do jednotlivých svazků podle jednotlivých tehdejších českých krajů. Nejprve byly zaznamenány majetky královské, statky duchovenské, statky vyšší šlechty (panské), statky nižších šlechticů (rytířské), statky svobodných královských měst, a nakonec majetky osobně svobodných osob, zejména tzv. královských svobodníků. Tyto záznamy mimo rozlohy a dalších náležitostí obsahovaly i stanovení přibližné bonity půdy a z ní plynoucí odhad možného výnosu, což ale prakticky vytvořilo půdu pro přípravu tereziánského katastru.

Berní rula pro Bechyňský kraj jako taková v originále bohužel nepřečkala nástrahy a úskalí doby a do dnešního dne se nedochovala. Nicméně z dochovaných archivních pramenů

byla vytvořena rekonstrukce pro účely edice. Za vznik svazků pro Bechyňsko se zasloužily Magda Zahradníková a Iva Čadková.¹⁴

Podle Berní ruly se Jindřichohradecké panství skládá z pěti měst, a to z Deštné, Jindřichova Hradce, Kardašovy Řečice, Počátek a Žirovnice, a dále z 90 vsí, k nimž patří Bednárec, Bednáreček, Bílá, Blažejov, Bořetín, Březina, Budkov, Buk, Ctiboř, Český Malíkov, Číměř, Člunek, Děbolín, Dolní Lhota, Dolní Pěna, Dolní Skrýchov, Dolní Žďár, Drahov, Dráčov, Dvorec, Dvorce, Hatín, Hostějoves, Hospříz, Horní Lhota, Horní Pěna, Horní Žďár, Cholunná, Jakubín, Jarošov nad Nežárkou, Jindřiš, Jižná, Kačlehy, Kaproun, Klenová, Kozmice, Kruplov, Kunžak, Lásenice, Lískovice, Leština, Lomná, Lovětín, Lodhěřov, Radouňka, Malá Lhotka, Malý Ratmírov, Matějovec (u Jarošova nad Nežárkou), Matějovec (u Českého Rudolce), Matná, Mnich (u Kardašovy Řečice), Mosty, Mutyněves, Najdek, Nekrasín, Německá Radouň, Německý Malíkov, Nítovice, Okrouhlá Radouň, Oldřiš, Otín, Plasná, Pleše, Polště, Políkno, Pohoří, Potočná, Ratiboř, Rodvínov, Roseč, Řípec, Samosoly, Stajka, Studnice, Sedla, Senotín, Stranná, Stojčín, Střížovice, Suchdol nad Lužnicí, Světce, Štítný, Újezd, Vícemil, Vlčice, Vlčetín, Velký Ratmírov, Zdešov, Zíšov a Zlukov.

Tereziánský katastr získal své pojmenování podle Marie Terezie (1740–1780), za jejíž vlády byl (r. 1749) katastr dokončen a vešel v platnost. O jeho vzniku bylo ovšem rozhodnuto již za vlády jejího otce, císaře Karla VI. (1713–1740). Nový katastr měl odstranit nedostatky Berní ruly. Čtyřčlenná subdelegovaná komise pro přípravu byla jmenována roku 1720. Zaevidovat se tentokrát měly nejen Čechy, ale také Morava a Slezsko, kde se katastr nazývá Karolínský, právě po Karlu VI. Pro náročnost a obsáhlost práce musely být vytvořeny další komise, takzvané revizitační, které subdelegované komisi podléhaly a dohlížely na preciznost provedení, čímž mělo být zamezeno nesrovnalostem nebo nedostatečnému zpracování. Práce na základní verzi katastru v Čechách probíhaly zhruba v letech 1715–1729. K samotnému sepsání originálního čistopisu došlo až roku 1748 a k vyhlášení hned následujícího roku.

I přes veškerou snahu habsburských panovníků se však chyby ani Tereziánskému katastru nevyhnuly, a tak bylo potřeba po třech letech provést opravy na všech panstvích, kde se problémy objevily. Tyto revize probíhaly až do roku 1756, kdy byl zároveň dokončen i soupis vrchnostenské půdy, takzvané dominiální exequatorium, čímž byl katastr pro Čechy dokončen. Od této chvíle platil až do roku 1851, kdy byl nahrazen katastrem stabilním. S Josefským katastrem, vzniklým v době vlády Josefa II. (1780–1790) a uveřejněným v roce

¹⁴ Magda ZAHRADNÍKOVÁ – Iva ČADKOVÁ (edd.), *Berní rula 4. Bechyňský kraj*, Praha 2013.

1789 prostřednictvím tzv. berního a urbaniálního patentu, totiž při výpočtu daně a stanovení její výše fungoval Tereziánský katastr souběžně, neboť Josefský katastr byl na nátlak šlechty ještě v roce 1790 odvolán císařem Leopoldem II. (1790–1792).

Roku 1751 provedla Marie Terezie správní reformu, díky které došlo k rozdělení největších českých krajů, a jejich počet se zvýšil z dvanácti na šestnáct. Současně byla krajská správa trvale odňata stavům a postátněna. Do čela každého kraje byl postaven jediný krajský hejtman s povinným právnickým vzděláním, který byl z výkonu své funkce zodpovědný nejen zemské správě, ale zejména panovníkovi, jímž byl do funkce jmenován. To se dotklo i Jindřichohradecka. Bechyňský kraj, pod který panství Jindřichův Hradec spadalo, byl zrušen a rozdělen na kraje Tábořský a Budějovický.

V novém Tereziánském katastru nalezneme tedy Jindřichův Hradec již pod krajem Tábořským. V rustikálu jsou pro panství Jindřichův Hradec uvedeny následující sídla: město Jindřichův Hradec a vesnice Bednárec, Bednáreček, Bílá, Blažejov, Buk, Číměř, Děbolín, Dolní Lhota, Dolní Pěna, Dolní Radouň (někdy zvaná také Německá Radouň¹⁵), Dolní Žďár, Dvoreček, Dvorce, Hatín, Horní Lhota, Horní Pěna, Horní Žďár, Hospřiz, Hostějoves, Hrutkov, Jarošov nad Nežárkou, Jindřiš, Kačlehy, Kamenný Malíkov, Kruplov, Lásenice, Lodhěrov, Malíkov nad Nežárkou, Malý Ratmírov, Matějovec, Matná, Mutyněves, Najdek, Nekrasín, Oldřiš, Otín, Políkno, Polště, Potočná, Radouňka, Ratiboř, Rodvínov, Roseč, Rosička, Sedlo, Senotín, Stajka, Studnice a Velký Ratmírov.¹⁶

V Tereziánském katastru jsou v rámci rustikálu dále uvedeny vsi, které spadaly svým výnosem buď celé anebo zčásti k zajištění pro jindřichohradecký městský špitál. Náležely k nim Dobrá Voda, Dolní Skrýchov, Hrutkov, Kačlehy (část), Lovětín, Okrouhlá Radouň a špitální pole v Jindřichově Hradci. Jako poslední uvádí katastr přehled městských vsí, které patřily Jindřichovu Hradci, jmenovitě Horní Skrýchov, Nová Olešná, Višňová a Zahrádky.

V rámci dominikálu (tj. vrchnostenské půdy zpoplatněné jen zčásti podle dominikálního exequatoria) katastr uvádí nejprve panské dvory, a sice Holenský dvůr, někdy uváděný také jako Hollenský, Jemčinu, dále Kuchlhof (o němž se domnívám, že by se mohlo jednat o tzv. Kuchyňský dvůr, v pramenech mnohokrát zmiňovaný), Lišný dvůr, Nový dvůr, Traumüllerovský dvůr, Zadní dvůr, a panské pozemky u vsi Drahýška, Hostějoves, Lásenice a

¹⁵ Aleš CHALUPA a kol. (edd.), Tereziánský katastr český II. Rustikál (kraje K-Ž). Sumář a rejstřík, Praha 1966.

¹⁶ Tamtéž.

Lodhěřov. Následují městské vrchnostenské dvory: Kamplhof a Hartlův dvůr, za nimiž ve výčtu pozemků nalezneme ještě obecní ves Číměř.

Neodmyslitelnou součástí každého panství pak byly bezesporu mlýny, o kterých se Tereziánský katastr také poměrně podrobně zmiňuje. Na celém jindřichohradeckém panství jich najdeme čtrnáct. Jedná se o velké mlýny s několika koly u Lišného dvora a v Horním Žďáře (včetně pily), a dále o menší mlýny o jednom kole. Mezi nimi nalézáme mlýn v Dolním Žďáře, další pak v Horním Žďáře, jehož součástí byla i papírna, v Dolní Lhotě, Hatzker Mühle (tj. Hatzkerův mlýn), a mlýn na Otíně. Dále jsou mezi mlýny počítány i mlýny jindřichohradecké, kam náležela například pila u Zámeckého rybníka, pivovarský mlýn o jednom kole a čtyřech stoupách, Horní mlýn hradecký, Dolní mlýn hradecký s valchou a pila s další valchou.

Co se týče farností, na území jindřichohradeckého panství jich existovalo šest. První a největší bylo pochopitelně starobylé probošství v **Jindřichově Hradci**, které čítalo při hlavním farním kostele Nanebevzetí Panny Marie celkem 4 484 duší. Pod tuto farnost spadaly kromě města Jindřichova Hradce i okolní vsi: **Buk, Děbolín, Dolní Skrýchov, Horní Žďár, Jindřiš, Matná, Otín, Políkno a Radouňka**. Druhá farnost, jejíž patronát připadal jindřichohradecké vrchnosti, se nacházela v **Lodhěřově**, a ta při farním kostele sv. Petra a Pavla čítala celkem na 1 337 duší, a to včetně vsí **Dolní Radouň, Najdek, Studnice a Velký Ratmírov**. Další farností byl **Jarošov nad Nežárkou**, kde pod farní kostel sv. Prokopa spadalo dalších patnáct obcí, mezi nimiž nalezneme například **Bednářeček, Kruplov, Nekrasín, Nový Etynk**, dnes známý jako Nová Včelnice, **Pýchov** nebo **Rodvínov**. Dohromady jarošovský farář opatroval na 1 596 duší. Titulární děkanství se nalézalo v **Horní Pěně**, kde bylo pod farním kostelem sv. archanděla Michaela napočteno celkem 2 700 duší. Pod tuto farnost sice spadá pouze pět obcí, ale také se k nim přičítají všechny domky (samoty), které byly rozmístěny mimo vesnice na četných pěněnských potocích. **Blažejovská fara** s filiálním kostelem sv. Alžběty sloužila obcím **Blažejov, Člunek, Dvoreček, Hospříz, Mutyněves, Malý Ratmírov a Oldřiš**. Nejmenší farností pak byla fara v **Číměři**, která spravovala pod filiálním kostelem sv. Jiljí pouze čtyři vesnice.

Pokud porovnáme oba katastry, je očividné, že v Berní rula je do jindřichohradeckého panství započítáváno daleko více obcí. Prakticky zde jsou propojena panství Hradecké, Lhotecké, Řečické Strážské i Telecké. Po srovnání jsou rovněž patrné změny u majetků příslušejícím ke špitálským obcím. Zatímco Berní rula jako špitálské vsi zná Dolní Skrýchov, Hrutkov, Lovětín, Kačlehy, Kaproun, Klenovou a Okrouhlou Radouň, tak v tereziánském katastru Kaproun a Klenová mizí a jsou nahrazeny Dobrou Vodou. Tato změna v rozsahu a

vnitřním uspořádání jindřichohradeckého panství souvisela se situací po smrti posledního mužského držitele z rodu Slavatů. Vdané Slavatovny totiž obdržely každá jen poměrnou část z někdejší slavatovsko – hradecké domény. Hrabě Černín a jeho choť tedy získali někdejší jádro slavatovských statků v jižních Čechách s centrem v Jindřichově Hradci, které museli reorganizovat tak, aby byly i nadále zajištěny všechny důležité funkce jindřichohradeckého panství.

2.1. Vrchnostenská správa

Město Jindřichův Hradec patřilo do skupiny tzv. měst poddanských či vrchnostenských. Města poddanská se od královských velmi lišila nejen svým postavením, ale také systémem správy. Zatímco v královských městech v Čechách byla až do vydání Obnoveného zřízení zemského (1627) patrná značná samostatnost, v poddanských byla situace poněkud jiná. Měšťané, kteří v poddanském městě žili, stejně jako vesničané z blízkého okolí nebyli osobně svobodnými jedinci, ale spadali do kategorie tzv. poddanského obyvatelstva. Poddaní stáli pod patronátní mocí své vrchnosti, které měli být věrní, a ona je za to měla ochraňovat a v případě potřeby spravedlivě soudit. Pravidlem bývalo, že jedna pozemková vrchnost spravovala hned několik panství, a proto by byla její přímá intervence velmi náročná, ne-li nemožná. Pro tyto účely si vrchnost sama vybírala své vlastní úředníky, aby ji mohli v jednotlivých místech a funkcích zastoupit. Vzhledem k důležitosti této administrativní funkce si musela být vrchnost jista věrností a dobrými mravy jí vybraných jedinců, a v případě pochybení či nekázně je neváhala odvolat a nahradit novými, povolanějšími osobami.

Druhým nejvyšším článkem správy na hradeckých panstvích byl centrální úředník označovaný jako **regent** (pro některá panství **vrchní hejtman**), jenž zodpovídal místní pozemkové vrchnosti, v našem případě tedy Slavatům a po nich Černínům, za chod všech pěti panství, která spravoval, a to byla Hluboká nad Vltavou, Jindřichův Hradec, Nová Bystřice, Telč a Polná.¹⁷ Rovněž spravoval jejich společné finanční záležitosti v tzv. centrální buchalterii.¹⁸ Jemu podřízeným úředníkem byl v čele každého panství **hejtman**. Ten se stával jako nejvyšší správní úředník hlavní spojkou mezi poddanými a vrchností, podával jí o poddaných informace, měl pravomoc trestat vrchnostenské zaměstnance, soudit jejich spory apod. Jeho pravou rukou se stal hejtmanský písař, jenž pro svého nadřízeného vyhotovoval

¹⁷ Josef HRDLIČKA, *Víra a moc. Politika a komunikace protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590-1630)*, České Budějovice 2013 (= Monographia historica 14), s. 46–62.

¹⁸ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2007, s. 233.

čistopisy jeho písemností, spravoval část vrchnostenské kanceláře a zastupoval hejtmana v méně důležitých záležitostech.¹⁹

S rozšiřující se agendou bylo nutné vytvářet nová specializovaná odvětví, s nimiž přicházeli i noví, specializovaní úředníci. Prvním byl **důchodní písař**, který se staral o pravidelné vrchnostenské příjmy z tzv. důchodu (tj. renty). Zodpovídal za hmotný chod velkostatku, disponoval hotovými penězi a řídil hlavní pokladnu.²⁰ S nárůstem hospodářské agendy důchodnímu usnadňovali práci převzetím části jeho povinností další úředníci. Jedním z nich byl **písař sirotčí**, jenž spravoval sirotčí záležitosti, vedl sirotčí účty a sirotčí pokladnu, a dále **písař kontribuční**, který kompletně zodpovídal za výběr berní.²¹

Některá větší panství, která potřebovala důslednější správu hmotného majetku vrchnosti si nadále ponechala starobylý úřad **purkrabího**.²² Pokud tedy na panství purkrabí byl, spravoval kromě hmotného majetku, zámků a budov také chod hospodářství. K tomu mu napomáhali nižší úředníci, většinou písaři, jež se opět zaměřovali na různé speciální agendy. Na panství Jindřichův Hradec najdeme tyto nižší úředníky tři. Písaře důchodního, písaře **obročního**, který se staral o obilí od jeho výsevu až po jeho uskladnění, nebo v případě nouze také o jeho rozdělení.²³ Základním prvkem jeho agendy byly tzv. obilní účty. Posledním písařem ze zmíněné trojice na sledovaném panství byl **písař pivovarní**, jenž spravoval agendu kolem vrchnostenského pivovaru. Pokud měl purkrabí příliš práce, mohl být zčásti zastupován **pojezdným**, jehož hlavním úkolem bylo dohlížet na hospodaření velkostatku, nejen skrze specializované nižší úředníky, ale hlavně svou osobní přítomností.²⁴

Kromě ekonomické a správní funkce musel raně novověký typ vrchnostenské správy zajistit i záležitosti soudní, policejní a mimo jiné i část přenesených pravomocí veřejné správy delegovaných na vrchnosti panovníkem. Mohlo se jednat například o již zmiňovaný výběr daní, o vrchnostenskou správu nad poddanými včetně měšťanů, o věci vojenské, zdravotní, hygienické, o komunikace, o školské záležitosti atp.

Výkon správy nad poddanými připadl z vůle vrchnosti rovněž svrchu zmíněným úředníkům, mezi nimi hlavně hejtmanovi a důchodnímu, popřípadě obročnímu. Prodlouženou rukou vrchnosti, potažmo vrchního hejtmana, byl ve vesnických oblastech na jednotlivých

¹⁹ Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny*, Praha 2007, s. 232.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž, s. 233.

²² Tento purkrabí již měl omezené pravomoci a nejednalo se o nejvyššího správce panství jako ve středověku. Od 15. století byla většina jejich agendy předána hejtmanům.

²³ Vzhledem k rozsáhlosti agendy se od 17. století začíná v polním hospodářství objevovat ještě tzv. poklasný, který již není úředníkem, ale výše postaveným čeledínem. Toho ovšem na Jindřichohradecku ve sledovaném období nenajdeme.

²⁴ Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny*, s. 233.

panstvích **rychtář**. Představoval nejvyšší článek vesnické správy, která sice vznikla na podobných principech jako městská, ovšem nikdy nedosáhla ani náznaku autonomie. Navíc od 17. století začíná význam a pravomoci rychtáře upadat, jak se postupně zvyšují pravomoci vrchnosti a jejích úředníků. Jedním z hlavních ukazatelů byla délka trvání úřadu: nový rychtář měl být zpravidla jmenován každý rok. Tato krátká doba úřadu způsobovala závislost na vrchnosti, jež nového rychtáře vybírala, jmenovala i dosazovala.²⁵ Ve sledovaném období bylo již běžné, že rychtář funguje jako výkonný orgán vrchnosti a sdružuje pod sebou několik vsí tvořících nižší správní jednotku v rámci panství označovanou jako **rychta**. Ve studovaném vzorku panství Jindřichův Hradec jich je v sirotčím registru doloženo devět. Velkým rozdílem mezi rychtářem na konci 17. století, resp. na počátku 18. století je, že již ztrácí některé své soudní a policejní pravomoci. Vykonává pouze jednoduché správní záležitosti, vyřizuje nepodstatné pře, ale vše ostatní přenechává hejtmanovi, úředníkům, případně obecnímu shromáždění.²⁶ Jeho hlavním úkolem bylo dohlížet na chod a fungování rychty, udržovat v ní pořádek a vykonat, resp. pohlídat plnění rozkazů vrchnosti.²⁷ Vedle rychtářů vrchnost také dosazovala ve venkovském prostředí **vesnické konšely (přísežné)**. Spolu s rychtářem předsedali venkovským soudům konaným dvakrát až třikrát do roka, od 17. století pak již jen jednou ročně jako tzv. výroční soud.²⁸ Ve sledovaném období ovšem již i tento výroční soud je v rukou vrchnosti. Toto omezování v některých oblastech mohlo vyvolávat řadu nepokojů a selských povstání. Slavatové a Černínové se jim ale snažili předcházet. Tyto rodiny se dle J. Hrdličky snažily žít s křesťanským ideálem. Věřily, že vrchnostenská moc pochází od Boha a je tedy jejich povinností být dobrými, laskavými a spravedlivými pány, což jim mělo zaručit spásu duše.²⁹ Možná i proto se snažili do vrchnostenských i městských úřadů vždy dosadit majetné lidi, kteří se nesnažili poddané zbídačit, ba právě naopak jim umožňovali různé možnosti přivýdělnku či přilepšení při nárazových pracích.³⁰ A třebaže se poslední páni z Hradce a první Slavatové snažili užívat svou moc pro prosazování vlastních náboženských přesvědčení,³¹ i tak byli považováni za vrchnost laskavou, pod kterou se zdejšímu obyvatelstvu žije vcelku dobře.³²

²⁵ Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny*, s. 234.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 64–69.

³⁰ František TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce II/3, Město Jindřichův Hradec jako milostivá vrchnost*, Jindřichův Hradec 1934, s. 7.

³¹ J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 64–69.

³² František TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/3, Slavatové v Jindřichově Hradci (1604-1691)*, Jindřichův Hradec 1935, s. 5–7.

Během 18. století nastala v patrimoniální oblasti řada změn, které se týkaly i vlastního chodu vrchnostenské správy. Od roku 1748 docházelo k přísnějšímu dohledu nad výběrem daní, který byl nařízen shora panovníkem. V této změně šlo především o snahu zefektivnit výběr a zamezit nesrovnalostem a nedoplatkům, kdy v případě pochybení byli výběřčí odpovědni **krajským hejtmanům**. Ti podávali pravidelné zprávy panovníkovi a v případě velkých nesrovnalostí mohla být potrestána dokonce i místní pozemková vrchnost.³³ Pod dohled panovníka se postupně dostávaly další a další agendy, mezi něž patřila i nová povinnost vrchnostenského úřednictva: muselo před výkonem služby projít náležitým zkoušením, což mělo mimo jiné zamezit obsazování úřadů nevhodnými a nevzdělanými osobami.

Velkým zásahem do vrchnostenské správy byla i berní a urbaniální reforma z roku 1789, kterou panovník Josef II. změnil podobu dosavadních správních celků. Reforma nařizovala vznik nových katastrálních obcí, které měly rovněž zefektivnit výběr daní. Tato reforma ale vyvolala takový odpor pozemkových vrchností a obecně stavů, že musela být Josefovým nástupcem císařem Leopoldem II. již 22. března 1790 zrušena.³⁴ Vrchnostenská správa se tedy více podřizovala dohledu státu, nicméně její princip zůstával nezměněný. Na vrcholu správního systému stála panská kancelář jako výkonný orgán, který se dělil na tři části zaměřené na ekonomiku (**hospodářský úřad - Wirtschaftsamt**), soudnictví (**soudní úřad - Justizamt**) a pro přenesené politické pravomoci (**vrchní úřad - Oberamt**).

Vrchnostenská správa jako taková končí se zrušením poddanství v roce 1848, ale pro udržení fungování státu pokračovala tato správa kontinuálně v postátněné podobě až do roku 1850, kdy byla nahrazena novým moderním správním uspořádáním.

2.2. Stručná historie panství Jindřichův Hradec

Historie zkoumané oblasti je vzhledem k její poloze a ke zdejší již od středověku velmi významné vrchnosti (pánů z Hradce) velmi dlouhá. První zmínka o Jindřichově Hradci jako o městě sice pochází až ze 13. století, ale tvrz či hrad tady stávaly zcela jistě již v době raného středověku, jelikož se toto sídlo nacházelo na tehdy frekventované obchodní stezce. Na zkoumání celé historie, Vítkovskou éru nevyjímaje, ale bohužel nemáme v této práci dostatečný prostor, třebaže je velmi zajímavá. Z praktických důvodů se proto budeme zabývat na následujících stránkách pouze historií panství ve sledované době, tj. na konci 17. respektive na počátku 18. století. Důležitou informací je, že jde shodou okolností o období, kdy se ve městě

³³ Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny*, s. 236.

³⁴ Tamtéž.

a na jindřichohradeckém panství měnila vrchnost. Kapitola je proto rozdělena na tři kratší podkapitoly. První podkapitola se zabývá panstvím za posledních Slavatů, zatímco následující podkapitola se věnuje přechodu panství do rukou Černínů z Chudenic. Třetí podkapitola je pak věnována jindřichohradecké městské radě jako vrchnosti ve vsích, které náležely k městskému majetku.

2.2.1 Panství Jindřichův Hradec za Slavatů

Prvním Slavatou na jindřichohradeckém panství byl Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (1572–1652). K přechodu mezi majiteli došlo počátkem 17. století přirozeně po smrti posledního mužského příslušníka rodu Jáchyma Oldřicha z Hradce (1579–1604). Poslední pán z rodu erbu růže byl horlivý katolík, a možná právě proto se pokoušel v roce 1597 o „malou protireformaci“ v Jindřichově Hradci. Ta spočívala ve vydání nového městského řádu, který upřednostňoval katolíky před jakýmkoli jiným náboženstvím.³⁵ Co se ale týče samotné osoby Jáchyma Oldřicha, příliš šťastným nebyl. Po celý život byl sužován nejen syfilidou,³⁶ kterou údajně „zdědil“ po otci, ale kvůli této závažné pohlavní chorobě se u něj velmi brzy rozvinulo i duševní onemocnění. Byl velmi chmurný, propadal depresím a na jeho celkovém stavu mu nepřidal ani fakt, že nebyl schopen zplodit potomka. Jeho manželka, Marie Maxmiliána rozená z Hohenzollern-Sigmaringenu, se kterou vstoupil do manželství 25. ledna 1598 v Augsburgu, byla sice i navzdory manželově chorobě dvakrát v očekávání, nicméně obě děti se narodily mrtvé.

Jak poslednímu pánovi z Hradce ubývalo sil a začínal cítit, že se jeho dny schylují ke konci, snažil se situaci se zachováním rodu vyřešit. Určitě nešlo o nic příjemného. Podle výzkumu Františka Teplého si nechával nemocný vladař přinášet k posteli erbovníky, aby v nich našel vhodné manžele pro své sestry a případné dědičky hradeckého zboží. Kolem roku 1600 kromě něj samotného byly naživu pouze jeho dvě mladší sestry, desetiletá neduživá Dorotka, která zesnula necelých devět měsíců po bratrovi, a Lucie Otýlie, která na svět přišla kolem roku 1582. Se zármutkem přikazoval Jáchym Oldřich z Hradce erbovníky a další prameny rozřezat a vhodit do ohně.³⁷ Celé této scenerii tehdy údajně přihlížela jeho matka, Kateřina z Montfortu, jejímž přičiněním do města Hradce přišel jezuitský řád, stejně jako

³⁵ Václav LEDVINKA, *Adam II. z Hradce a poslední páni z Hradce v ekonomice, kultuře a politice 16. století*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední Páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 7-32. Nověji J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 198–203.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ František TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/2*, Dějiny města za vlády pánů z Hradce linie Telecké (1453-1691), Jindřichův Hradec 1927, s. 112–121.

Jáchymova manželka. Ani jedna mu prý ale nedokázala v jeho počínání zabránit. Pohled do hořícího plamene bylo totiž to jediné, co umírajícímu pánovi dodávalo v těchto bezesporu náročných posledních dnech útěchu a klid, které tolik potřeboval.³⁸ Nakonec došel po dlouhém přemýšlení k závěru, že veškerý majetek odkáže své sestře Lucii Otýlii.³⁹

Testament sepsal 15. srpna 1602, což znamená, že tou dobou byla Lucie Otýlie již více jak půl roku vdaná. Jejím manželem se stal příslušník panského stavu Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, tehdy velmi ctižádostivý šlechtic na společenském i politickém vzestupu.⁴⁰ Jáchym Oldřich z Hradce zesnul až necelé dva roky od sepsání testamentu, a to 23. ledna 1604 ve věku pouhých pětadvaceti let. K pohřbu však došlo až 30. května 1604. Tělo Jáchyma Oldřicha bylo uloženo do krypty, staženy všechny korouhve a na znamení vymření rodu zlomeny, aby již nikdy nemohly být použity. Také na rakev posledního pána byla korouhev položena, ovšem podle tehdejších zvyklostí byla přiložena obráceně.

V době smrti posledního pána s erbem zlaté růže v modrém poli byly državy jeho rodu, vzhledem k věhlasu Jáchymových předků, větší než některá knížectví v Německu. Páni z Hradce k roku 1604 vlastnili v Čechách rozsáhlou doménu, ke které náležel zámek Jindřichův Hradec se 170 vesnicemi, město Kardašova Řečice s 15 vesnicemi, město Kunžak s 12 vesnicemi, města Žirovnice a Počátky s jedenácti vesnicemi, městečko Dráčov se dvěma vesnicemi a městečko Stráž nad Nežárkou se sedmi vesnicemi. Dále pak větší města, jako Kardašova Řečice a Jindřichův Hradec, kde se nacházela jejich hlavní rezidence s velmi často navštěvovaným zámek zejména pro ideální polohu mezi Prahou a Vídní. Na Moravě pak páni z Hradce vlastnili panství Telč bez Želetavy, městečka Mrákotín, Strmilov a Studená, a dvě větší města Slavonice a Telč.

Podle tehdejších zvyků mělo po pohřbu pána dojít k přivítání nové vrchnosti v co nejkratší době. Ideálním datem se jevilo úterý 1. června, ale to nebylo tentokrát možné. Vilém Slavata se proto hned po pohřbu svého švagra rozjel za císařem Rudolfem II. do Prahy, oficiálně za výkonem své služby, neboť v roce 1604 zastával hodnost císařského komořího.⁴¹ F. Teplý se domnívá, a s jeho názorem lze souhlasit, že budoucího majitele panství k tak urychlenému odjezdu nehnaly pouze jeho dvorské povinnosti, ale jeho motivace byla podstatně silnější, neboť se snažil co nejrychleji získat po svém zesnulém švagrovi hodnost nejvyššího zemského

³⁸ F. TEPLÝ, *Dějiny I/2*, s.110–120.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 203–212 a s. 566–583.

⁴¹ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 310–364.

purkrabí.⁴² Tento záměr se mu podle jeho představ nepodařilo uskutečnit okamžitě. Dostal sice od císaře jinou zemskou úřední funkci, a to karlstějnského purkrabí za panský stav, nicméně v cestě k nejvyššímu zemskému úřadu mu tehdy stáli ještě dva konkurenti z významnějších a starobylejších českých panských rodů, a to Adam II. ze Šternberka na Bechyni (1560–1623) a Adam ml. z Valdštejna (1569–1638). Osobu Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka zde přibližuji z toho důvodu, aby byla jasnější cesta, skrze kterou Slavatové na hradecké panství přišli. V následujícím textu se však přednostně zaměřím na mladší potomstvo vzešlé z jeho spojení s Lucií Otýlií z Hradce (1582–1633), které hradecká panství drželo zhruba od sedmdesátých let 17. století.

Jan Jiří Jáchym hrabě Slavata z Chlumu a Košumberka na Hradci (1634–1689) držel panství Jindřichův Hradec a další části domény v letech 1673–1689. Panství se mu do rukou dostalo jako dědictví po bratrovi Ferdinandu Vilémovi hraběti Slavatovi (1630–1673), který nezanechal mužského dědice. Od roku 1650 byl ženat s Marií Cecilíí Renatou roz. z Náchoda a Lichtenburku (+ 1694), ale z manželství se narodily pouze čtyři dcery.

V době, ve které se pohybujeme, se rod Slavatů dostával do stále větších finančních potíží, což tehdy pro šlechtu nebylo nic neobvyklého. Řada urozených trpěla nedostatkem hotových peněz, přičemž vina nebyla pouze na jejich straně. Hradecká vrchnost finančně podporovala panovníka s vidinou majetkových či hodnostních zisků a podílu na politické moci. Značné sumy pohlcovala okázalá společenská reprezentace a zejména dlouhé pobyty u panovnického dvora ve Vídni. Bohužel jim pak ale nezbyval dostatek peněz na vlastní, většinou velmi nestřídmá vydání. V době vlády Ferdinanda Viléma rozpočtem hradecké domény značně otřásla i návštěva císaře s doprovodem, který do města zavítal 9. července 1679. Tehdy nechal Slavata na náklady velkostatku opravit silnici od Slavonic přes Kunžak a Jindřichův Hradec až po Kardašovu Řečici,⁴³ aby panovnickova cesta byla pohodlnější a jeho panství nevypadalo zanedbaně.

Dluhy Slavatů v roce 1673 dosahovaly na tu dobu astronomické částky téměř 600 000 zlatých včetně úroků. Tato částka po smrti Ferdinanda Viléma přešla na Jana Jiřího Adama Slavatu, který ji pouze navyšoval.⁴⁴ Vrchnosti z panství pochopitelně plynuly vysoké částky v minimální výši několika tisíc zlatých ročně.⁴⁵ Nicméně všechny tyto peníze poměrně rychle

⁴² F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 310–364.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž, s. 310.

⁴⁵ Tamtéž, s. 310–364.

odtékaly z pokladny pryč, což vedlo vrchnosti k hledání nových zdrojů, z nichž by se ještě dalo něco získat, případně k hledání rezerv, jakým způsobem a na čem by se dalo ušetřit.⁴⁶ Možná i proto se při udávání osedlých při výpočtu daně značně podvádělo, nejvíce pak ve vrchnostenském *extraordinarium* (tj. mimořádné vrchnostenské dani sloužící zejména k umořování pohledávek císařské armády, čímž se šlechta současně vykupovala z povinné osobní služby ve vojsku).⁴⁷ Dluhy se neustále prohlubovaly, a proto vrchnost hledala, kde by si mohla ještě půjčit.

Nejčastěji se přistupovalo k výpůjčkám neaktivních peněz. Mezi ně patřily například peníze zádušních pokladen, ke kterým býval přislíben úrok 4 %, anebo peníze ze sirotčích pokladen. Jejich problematikou se budeme zabývat později, ovšem jisté je, že úrok pro ně byl na Jindřichohradecku nastaven na 6 %, stejně jako pro půjčky u jezuitského řádu, který v námi sledovaném období stále ještě ve městě vévodil.⁴⁸ V době kolem roku 1673, kdy do města přišel jako nová hradecká vrchnost Jan Jiří Adam Slavata, dostávaly se mu ještě peníze od nejrůznějších hradeckých měšťanů, kteří mu svěřili své větší či menší úspory s vidinou jejich rozmnožení díky úroku.⁴⁹ Slavata naopak čekal na navrácení dluhů od císaře, který však byl stále finančně zainteresován na nekonečných válkách s Turky, vyžadujících nejen značné finanční, ale i lidské zdroje, jak si později ukážeme. Zadlužení Slavatů se snažilo vyvažovat město Jindřichův Hradec, konkrétně městská rada, která stále dokola ubezpečovala věřitele o možnostech splácení ze strany vrchnosti.⁵⁰

Pokud pomíneme jejich finanční problémy, jako vrchnost byli Slavatové od obyvatel města i panství přijímáni poměrně kladně. Vrchnost to byla laskavá a hrabě Slavata se k městu choval téměř otcovsky, jak udává F. Teplý podle prostudovaných materiálů.⁵¹

Město se za patronátu posledních Slavatů potýkalo s řadou nepříznivých podmínek. Náležely k nim například rozmary počasí, krupobití a povodně, které město sužovaly v letech 1649, 1674, 1678, 1679, 1680, 1685 a 1687.⁵² Podepsaly se pochopitelně i na úrodě, což prohloubilo celkovou hospodářskou krizi. Chudí lidé z okolních vesnic, kteří těžko sháněli základní obživu, se stahovali do města, které podporovalo své chudé v městské kuchyni. Toto zařízení založené už za pánů z Hradce mělo dávat každému chudému almužnu v podobě

⁴⁶ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 310–364.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 310–364.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž, s. 314.

polévky a chleba, ovšem na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 17. století už ani tato kuchyně nezvládala prudký nárůst chudiny.⁵³ Podle zjištění F. Teplého byli lidé v nouzi a ve strachu o život svůj a svých dětí při přerozdělování potravin tak horliví, že zranili řeholníka, který jim vydával chleba.⁵⁴ Tuto zoufalou situaci se proto snažila vyřešit sama vrchnost. Nakonec vznikl nový úřad, který dohlížel po deset let na rozdělování potravin, v jehož čele stanul Pavel Fryčaj v hodnosti rychtáře chudoby pod deputátem obilí.⁵⁵

Bohužel pro město tato doba nebyla úplně šťastná ani z dalších příčin. Hospodářskou krizi a nouzi o potraviny neustále prohlubovaly i vojenské pluky procházející městem, devastující nejen komory a spíše měšťanů, ale i vesnice na panství. Vedle cizích vojáků mělo město nakrmit i vlastní, kteří tvořili už téměř stálou místní vojenskou posádku. O tom, jak to vypadalo s vojskem v Jindřichově Hradci a na celém panství, se zmíníme podrobněji v jedné z následujících kapitol. Ke krizi se přidávala neschopnost některých cechů vykonávat řemeslo, hádky mezi cechy o práci a také příliv německých obchodníků a řemeslníků. Na dovršení nesnází se několikrát vrátila i morová rána.

Poprvé mor přišel roku 1679 do Vídně, odkud před ním císař i s dvorem utekl právě na jindřichohradecký zámek. Jindřichohradecko bylo nákazy zprvu ušetřeno, nicméně od podzimu začala z Moravy chodit první varování. Tehdejší znalosti moru předpokládaly, že za šíření může špatné ovzduší.⁵⁶ Hradečtí se tedy uchýlili k pálení chvojí na náměstí, konala se procesí, vesničané chodili nejčastěji ke sv. Markétě, ochránkyni sedláků a těhotných žen, a ke sv. Barboře, ochránkyni před bouří a nemocemi, zatímco městští obyvatelé se spoléhali hlavně na užívání vody od sv. Ignáce, což opět svědčí o silném postavení jezuitů ve městě.⁵⁷ V době nejsilnějšího zasažení morovou epidemií městem procházelo až třináct procesí ročně. Šťěstím Jindřichohradecka byly léčivé prameny nacházející se například na Deštensku, podobně jako v severních Čechách na Žatecku. Nakonec totiž začala epidemie ustupovat poté, co byly obnoveny v roce 1620 zrušené lázně. Jejich správu měli na starosti zemští bradýři,⁵⁸ kteří byli po roce 1699 nahrazeni krajským fyzikem (lékařem) pro příslušný kraj.⁵⁹

Úřadování na panství, stejně jako na celé hradecké doméně, podléhalo dobovým trendům patrným i v jiných částech českých zemí. V době Slavatů se pomalu ale jistě vytrácela

⁵³ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 320–321.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Úřad byl v platnosti v letech 1674–1684.

⁵⁶ Klaus BERGDOLT, *Černá smrt v Evropě. Velký mor a konec středověku*, Praha 2003, s. 13–19.

⁵⁷ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 310–364.

⁵⁸ Jeden byl určen pro lázně na Žatecku, druhý pro lázně na Jindřichohradecku.

⁵⁹ F. TEPLÝ, *Dějiny, I/3*, s. 310–364.

z úřadování čeština. Jak uvádí F. Teplý, Slavatové se sice cítili jako příslušníci české zemské šlechty, ale česky mluvili špatně nebo vůbec, jako například Jan Karel Jáchym hrabě Slavata (1640–1712), generální představený bosých karmelitánů známý pod svým řeholním jménem Karel Felix od sv. Terezie.⁶⁰ Tento trend postupného vytlačování češtiny ve prospěch němčiny můžeme pozorovat i ve studovaných sirotčích registrech, jak bude podrobněji uvedeno v kapitole věnované rozboru tohoto pramene. Zatímco úřední knihy z provenience patrimoniální správy panství z roku 1694 a z let 1652–1695 jsou ještě psány česky, po roce 1699 jsou sirotčí i jiné knihy kompletně v němčině. Napomohla k tomu nejen další výměna vrchnosti, ale také sílící příliv německých řemeslníků a dalších německy mluvících osob do Jindřichova Hradce a vůbec na panství po morové epidemii.

Jak vypadala například k roku 1683 situace s poměry osob českého a německého původu v jindřichohradecké městské radě, ukazuje renovační list, který do městské rady ustanovuje primasem Jana Fleissera. Konšely jsou pak jmenováni: Pavel Zralík, J. Kramer, Bartoloměj Duchek, Tobiáš Königsdorfar, Jan Riepa, Valentin Leiche, Bartoloměj Pergman, Pavel Lausekr a Jiří Eppenaur. Podle F. Teplého je možné z této skupiny osob za konšely českého původu bezpečně považovat jen čtyři: Zralíka, Duchka, Pergmana a Eppenaura.⁶¹ Dále byl listem jmenován ložní rychtář Pavel Siesz, obecní starší Kašpar Khol, Ludvík Kohout, Lorenc Kaňka, Baltasar Hansstein, Marcus Hroch, Jan Proyse a hejtmané pro jednotlivé oblasti. Pro Novoměstí to byli: Jáchym Milotů, Matouš Čech, Tomáš Chláň;, pro Nežárku: Jakub Řepa, Jiří Reinisch a Mikuláš Autengruber; pro Zárybničí: Pavel Hetzendorf, Jiří Hausman a Jiří Hoch.

Předposledním Slavatou na Hradci byl Jan Jiří Jáchym hrabě Slavata z Chlumu a Košumberka (1634–1689), který v posledním roce svého života zastával funkci nejvyššího zemského hofmistra království Českého, a právě on byl tím, kdo z Prahy na dálku jmenoval výše zmíněnou jindřichohradeckou městskou radu. Zemřel dne 1. července 1689 a jeho majetek, včetně hradeckého panství, připadl do rukou jeho bratra Františka Leopolda Viléma hraběte Slavaty (1631–1691), jenž byl v té době nejvyšším číšníkem království Českého. Už po dvou letech zesnul, a tak bylo třeba roku 1691 ustanovit dědice domény a novou vrchnost.

Pozornost byla nejprve zaměřena na posledního žijícího mužského potomka hraběcího rodu Slavatů. Františkův bratr Jana Karel Jáchym Slavata byl tehdy v Římě generálním

⁶⁰ F. TEPLÝ, *Dějiny*, I/3, s. 310–364.

⁶¹ Tamtéž.

představeným řádu bosých karmelitánů. Výzvu ohledně vystoupení z řádu odmítl, načež se novými dědici hradeckých panství a celé slavatovské domény stali příslušníci rodu Černínů z Chudenic. V době úmrtí Jana Jiřího Jáchyma Slavaty se rodové državy rozkládaly v Čechách i na Moravě. V Čechách k nim náležela panství Jindřichův Hradec, Stráž nad Nežárkou, Žirovnice, Nová Bystřice, Chlumeck nad Cidlinou, Kardašova Řečice, Červená Lhota, Kunžak a Strmilov. Na Moravě se jednalo o panství Telč a Studená. Mezi větší vrchnostenská města pod jejich správou patřila moravská Telč, české Počátky a Jindřichův Hradec.

2.2.2. Panství Jindřichův Hradec za prvních Černínů

Karel Felix od sv. Terezie, který zemřel v Římě 21. července 1712, sice byl posledním mužským příslušníkem rodu Slavatů, ale také v tomto případě plynule přešla svobodná majetková držba na ženskou větev rodu. Touto cestou se na počátku 18. století dostala řada slavatovských statků do rukou **Heřmana Jakuba Gottlieba hraběte Černína z Chudenic** (1659–1710). Podobně jako tomu bylo v případě Slavatů, také Heřman Jakub Černín nabyt jindřichohradecké panství a další části slavatovské domény sňatkem, neboť od 13. ledna 1686 byl manželem Marie Josefy roz. hraběnky Slavatové (1667–1708), která byla dcerou Jana Jiřího Jáchyma Slavaty.

Hraběcí rod Černínů z Chudenic, který se na Jindřichově Hradci udržel až do vydání Benešových dekretů z roku 1945, původně pocházel ze západních Čech. Tento rod se v erbu pyšnil děleným štítem, jehož pravá strana byla červená a levá stříbrná s třemi modrými vodorovnými pruhy. Na levou stranu byl pak po roce 1627 ještě přidán monogram R. M. F. Erb doplňovala na helmu v klenotu umístěná dvě rozložená křídla obdobných barev.⁶²

Prvními historicky doloženými členy rodu byli bratři Oldřich a Černín z rodu Drslaviců, kteří byli zapsáni mezi svědky na listině z roku 1115.⁶³ Co se ale věhlasu, zámožnosti a společenského významu týče, velmi proslul až otec prvního hradeckého majitele, Humprecht Jan hrabě Černín z Chudenic (1628–1682).⁶⁴ Patřil k nejvzdělanějším lidem své doby, hovořil pěti cizími jazyky a zastával například úřad purkrabího Pražského hradu, podkomořího království Českého anebo císařského vyslance v Benátkách. Patřil také k předním dvořanům a

⁶² Jiří JANÁČEK, *České erby*, Praha 1988, s. 272–273.

⁶³ TEPLÝ František, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/4. Hradec za vlády Černínů z Chudenic (1693–1848)*, Jindřichův Hradec 1936, s. 9–34.

⁶⁴ Zdeněk KALISTA, *Mládí Humprechta Jana z Chudenic II. Zrození barokního kavalíra*, Praha 1932, s. 75–85.

oblíbenec císaře Leopolda I. Mimo jiné byl v rodě Černínů také prvním rytířem prestižního Řádu zlatého rouna.⁶⁵

Sám Heřman Jakub Černín šel v otcovských šlépějích a byl například císařským velvyslancem ve Varšavě u krále Jana III. Soběslavského. Od roku 1700 se stal nejvyšším zemským hofmistrem a svou diplomatickou a úřední kariéru završil hodností nejvyššího zemského purkrabí v Čechách. Sňatkem s Marií Josefou Slavatovou rozšířil své vlastní državy (Chudenice, Švihov, Krásný Dvůr, Petrohrad, Kostomlaty, Mělník, Kosmonosy, Kost, Stružná (= dříve Kysibel) na Karlovarsku, Vinoř a Kowary ve Slezsku)⁶⁶ připojením ještě i Jindřichova Hradce s okolními vesnicemi a dalších statků.⁶⁷

Nová vrchnost se svým poddaným představila na velkolepé slavnosti pořádané v Jindřichově Hradci v červenci 1693. Na Vánoce 1694 pak složili měšťané novému pánovi na Štědrý den tzv. *juramentum fidelitas* neboli přísězný slib věrnosti.⁶⁸ Hrabě Černín se svou rodinou však na první delší pobyt ve městě přijel teprve v únoru 1694.

První dojmy z nové vrchnosti byly docela kladné. Nový pán měl obecně dobrou pověst, byl považován za dobrého hospodáře, a protože vlastnil větší počet panství v Čechách, neměl potřebu své poddané sdírat z kůže. Třebaže byl po své matce Dianě Marii roz. hraběnce Gazoldo (1636–1688) napůl Ital, uměl celkem dobře česky. Za svůj život sice zastával řadu hodností: byl dvorský rada, nejvyšší maršálek království Českého, nejvyšší zemský hofmistr či dokonce nejvyšší purkrabí království Českého, ale na rozdíl od otce jeho vztahy s panovníkem nebyly zdaleka tak úzké. Právě v době příchodu na jindřichohradecké panství zastával post císařského velvyslance v Polsku (1695–1700).

S nástupem nové vrchnosti došlo i ke změně v jindřichohradecké městské radě, když se novým primátorem stal hradecký řezník Jan Mauritz.⁶⁹ Nový pán sice měšťanům původně slíbil splacení dluhů po svém tchánovi, ale právě to postupně zkalilo jeho zpočátku příznivý přístup k místní měšťanské obci. Mnozí měšťané měli přemrštěné finanční požadavky, takřka nepřetržitě zde probíhaly nějaké neshody a pře. Rovněž jezuité, kterým se za Slavatů ve městě i na panství velmi dařilo, se jen těžko smířovali s některými novotami, které rod Černínů na

⁶⁵ F. TEPLÝ, *Dějiny* I/4, s. 9–34.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Zdeněk HOJDA – Eva CHODĚJOVSKÁ (edd.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje I. Kavalířská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska*, Praha 2014, s.85–94 a Zdeněk HOJDA – Eva CHODĚJOVSKÁ (edd.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje II. Cestovní deník Heřmana Jakuba Černína z let 1678–1682*, Praha 2014, s. 75–80.

⁶⁸ F. TEPLÝ, *Dějiny*, I/4, s. 9–34.

⁶⁹ Tamtéž.

panství přinesl, takže na Heřmana Jakuba Černína dokonce vznesli žalobu k zemskému soudu ohledně dodržování starých pořádků a zachování jejich práv.⁷⁰ Jak uvádí F. Teplý, jezuité se přepočítali. Soudní proces prohráli, neboť neodhadli moc a postavení nového pána, a navíc své požadavky vůči vrchnosti nedokázali dostatečně podložit listinnými důkazy. Pro Heřmana Jakuba Černína to vše ovšem znamenalo velké zklamání. Jindřichův Hradec začal opravdu nenávidět, což odnášeli zejména běžní měšťané, kteří pak logicky svůj hněv obraceli proti jezuitům jako proti hlavním viníkům.⁷¹

Co se týče finanční situace a životní úrovně obyvatel na konci 17. století, nebylo na tom jindřichohradecké panství nejlépe. Lidé na vesnicích trpěli nouzí a hladem z podobných příčin jako za posledních Slavatů. Úrodu neustále ničily vydatné deště, navíc v roce 1693 do okolí Telče, Bednárcce a Mutyněvsi nalétlo hejno kobylek. Po třech letech neúrody byly vesnice vyhladovělé a neměly kde brát, což ovšem nezajímalo procházející vojska. Neustálé nájezdy rejtarů snižovaly stále se tenčící zásoby potravin, ničily vesnice a jejich zázemí, což jejich obyvatele dál ožebračovalo.⁷² Lidé se bouřili a z bídy i kradli. Dávky na armádu rostly,⁷³ vojenští koně jim spásaly louky a jejich vlastní seno hnulo pod přívaly vody z vydatných dešťů. Musíme také brát v patrnost, že tato daň nebyla jediná. Dále museli odvádět dvakrát ročně daň z hlavy,⁷⁴ speciální měsíční kontribuční daň, různé mimořádné dávky a také pravidelné peněžní a naturální odvody pro svou pozemkovou vrchnost apod.

2.2.3 Hradecká městská rada jako vrchnost a poručník sirotků v obvodu města

Jak již bylo výše řečeno, správa sirotků spadala do kompetence vrchnosti. Řada pánů ovšem plnila své úřední a jiné povinnosti v hlavním městě říše (Vídeň) nebo země (Praha) a do Jindřichova Hradce, svého malého venkovského sídla,⁷⁵ zavítali velmi vzácně. Jejich přímá intervence v sirotčích záležitostech by tedy byla jen obtížná a v praxi velmi nedostačující. Správa panství, včetně sirotčí agendy tedy připadla vrchnostenským úředníkům a na území Jindřichova Hradce a jeho okolí pak do rukou městské rady.

O přehled nad sirotky město usilovalo ve svém vlastním zájmu. Nechávali si sepisovat důchodním písařem seznamy zemřelých sedláků a soupis jejich majetku, čímž si zajišťovali kontrolu nad volnými pracovními silami na panství, které osiřelé děti ve sledovaném období

⁷⁰ F. TEPLÝ, *Dějiny*, I/4, s. 9–34.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Srov. F. Teplý, *Dějiny*, I/4: mimořádná vojenská daň činila 7 zl. 32 krejcarů. V té době pro srovnání stál jeden kůň něco mezi 10–18 zl., koza 7–9 zl., případně by za daň mohlo být pořízeno menší stádo sedmi ovcí.

⁷⁴ Na Vánoce a na Velikonoce.

⁷⁵ J. HRDLIČKA, *Vira*, s. 67–70.

ještě stále představovaly. Město se snažilo mladé lidi vést hlavně k řemeslu, proto do učení ke zdejším mistrům posílalo i příslušníky z řad osiřelých dětí. O jejich konkrétních počtech je možné se dočíst v druhé části práce, kde se nachází rozbor sirotčích register z roku 1694.

Vrchnostenští nebo městští úředníci se s osiřelými dětmi dostávali do styku hned v několika případech. Prvním takovým případem bylo **stavění sirotků**. Stavění bylo jakýmsi obřadem pořádaným na náklady města, během kterého si sedláci a mlynáři z okolích statků a samot vybírali vhodné jedince pro čelední službu. Toto stavění probíhalo zpravidla v podzimních či zimních měsících, a to hned několikrát. Data stavění se totiž v jednotlivých rychtách o den či dva odlišovala, čímž se zamezilo zmatku a chaosu. Město ovšem tato praxe přišla na nemalé peníze. Jak udává F. Teplý, například v roce 1673 vydala městská rada ze svého rozpočtu za účelem stavění sirotků na panství něco kolem 3 zlatých. Dalo by se předpokládat, že náklady každým rokem rostly, a tedy v roce 1694 byly několikanásobně vyšší.

Dalším případem, kdy se sirotek mohl obrátit na městskou radu nebo na vrchnostenské úřady bylo při soudním projednávání ukončení poručenství nebo v souvislosti se žádostí o vyplacení dědictví po rodičích. Právě **sirotčí peníze** byly další oblastí, která město zajímala, jelikož představovaly podstatnou část městského finančnictví. Peníze, které dětem jejich rodiče odkázali, přecházely do **sirotčí pokladny**. Peníze z dědictví do pokladny přicházely buď jednorázově anebo prostřednictvím pravidelných splátek ve chvíli, kdy poručník spravoval hospodářství, které dítěti jednou mělo připadnout.⁷⁶ Nicméně pokud by peníze pouze ležely v truhle, inflace by dědictví zcela znehodnotila a osiřelé dítě by si mnohdy nemělo co vyzvednout. Hodnota sirotčích peněz byla tedy stále udržována ve zděděné hodnotě díky jejich půjčování.

Půjčky ze sirotčích peněz byly velmi častou a oblíbenou cestou k získání úvěru ze strany měšťanů. Dlužník měl peníze k dispozici na čtvrt roku, po kterém musel částku bezpodmínečně vrátit, a poté ještě průběžně doplácet pětiprocentní úrok, který se dítěti k penězům připočetl, v případě chudších dětí byl využit na pokrytí výloh spojených s jejich výchovou.⁷⁷ Dítě si mohlo o peníze zažádat po ukončení poručenství, případně v případě nouze, podle názoru F. Teplého⁷⁸ bylo možné o část peněz zažádat kdykoli. Běžnou praxí ovšem podle E. Maura

⁷⁶ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 195–199.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 24–25.

bývalo to, že si sirotci i po ukončení poručenství nechávali peníze v sirotčí pokladně zhodnocovat úroky a žádali o ně až v případě nouze nebo potřeby.⁷⁹

Město také sirotkům poskytovalo výhostní listy nutné k opuštění panství. Tyto listy nejčastěji vrchnost vydávala ženám z důvodu přivdání se na jiné panství. U chlapců je patrimoniální správa příliš ráda nevydávala a snažila se udržet si je na svém panství. Jak ale vychází z průzkumu E. Maura,⁸⁰ právě osiřelé děti nejčastěji tyto zákazy obcházely a utíkaly z panství, čímž ovšem ztrácely nárok na dědictví po svých rodičích a dalších příbuzných.

⁷⁹ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 194–199.

⁸⁰ Tamtéž.

3. Sirotčí správa

Předem, než se pustíme podrobněji do zkoumání dostupných pramenů pro panství Jindřichův Hradec, by bylo vhodné seznámit se se základní terminologií, se kterou se budeme v průběhu práce setkávat. Pro výzkum sirotčích register je bezpochyby nejstěžejnějším termínem **sirotek** samotný.

Termín sirotek je známý asi každému a snad se nebudeme mýlit, že není žádný dospělý člověk, který by se s tímto slovem nesešel. Sirotci totiž bývali nedílnou součástí všech lidských kultur a společností, které se jejich problematikou zabývaly nejrůznějšími způsoby, jak si ještě popíšeme v další části práce. Slovo sirotek jako takové je bezpochyby slovem, které nemůže existovat bez citového zabarvení.⁸¹ Mezi nejčastější interpretaci patří chudé dítě bez rodičů, které je odkázáno k tomu se osaměle na vlastní pěst protloukat světem, jenž mu tvoří více překážek než pomoci a přijetí. Tento pohled na sirotka se rozšířil hlavně v 19. století prostřednictvím romantických umělců. Jedním příkladem za všechny by mohl být například Dickensův *Oliver Twist*. Pro tuto práci se však s tímto prostým tvrzením nelze spokojit.

Stejně jako je velké množství právních okruhů, je i velký počet názorů na to, kdo za sirotka může být považován. Pochopitelně se jedná o dítě, kterému zemřeli rodiče. Děti bez rodičů tedy můžeme rozdělit na **sirotky úplné**, kdy děti přišly o oba rodiče, a **sirotky poloviční**, kdy dítě přišlo alespoň o jednoho rodiče. V některých právních systémech bylo dokonce za úplného sirotka považováno to dítě, které přišlo o otce, zatímco pokud přišlo o matku, nebylo tomu tak.⁸² Důvodem byl bez pochyby odlišný sociální statut jednotlivých členů v rámci rodiny. Zatímco otec byl stále hlavou rodiny, hospodářem a výdělečným členem domácnosti, samotnou matku daleko častěji stíhalo strádání po penězích, problémy s obživou a podobně. Celé toto pojetí se zaměřuje pouze na materiální zajištění jedince, kdy v případě smrti matky nebylo třeba shánět poručníka, nezabývá se ovšem dopadem na dítě samotné. Ztráta matky byla, je a bude pro dítě jakéhokoli věku vždy citlivou a bolestivou záležitostí. Děti velmi často trpěly po emocionální stránce, hlavně v případě, kdy jejich matku nahradila nová žena, někdy i s vlastními dětmi, kterým jim mohla, ale nemusela, dávat přednost před dětmi manžela.⁸³ Pro zajištění materiálního zabezpečení sirotka, definovaného jako nezletilé dítě, bylo nutné zvolit mu **poručníka**.

⁸¹ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 6–9.

⁸² J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 9–11.

⁸³ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 158–169.

Mezi dítětem a poručníkem vznikal právní vztah nazývaný **poručenství**. Podobně jako u sirotka i poručenství jako takové je v právních kruzích velmi rozšířené. Jan Kapras ve svém díle *Poručenství nad sirotky v právu českém* definuje poručenství jako obstarávání záležitostí osoby jedné osobou jinou. Tento vztah je vždy právně uložený, a to z toho důvodu, že poručenec není schopný sám náležitě obstarávat své záležitosti a potřeby.⁸⁴ Důvodů k neschopnosti mohla být celá řada. Římské právo dokonce rozdělovalo poručenství na dva druhy. Prvním z nich byla tzv. **tutela**, která je pojímána jako neschopnost vykonávat vojenskou službu. Jan Kapras uvádí, že se tutela opírá hlavně o dobové mínění, které hlásá, že ten, kdo není schopný vykonávat vojenskou službu, není plnohodnotným občanem, tudíž nemůže mít politická práva ani další soukromá práva, která by byla alespoň zčásti politického charakteru. Do této kategorie spadají ženy (*tutela mulierum*), které nejsou pod patronací manžela či otce, a rovněž nedospělé osoby (*tutela impuberum*). Druhým způsobem pak byla **cura**, neboli péče. I tuto lze rozdělit na několik skupin, a to na péči o osoby slaboduché (*cura furirori*), o osoby marnotratné, které nebyly schopné udržet peníze (*cura prodigi*), péči o nezletilé osoby (*cura minorum*) a péči o tělesně postižené osoby, které nebyly schopné se o sebe postarat (*cura debilorum*).⁸⁵ Základní přehled římského poručnického práva zde uvádím proto, že bylo základem pro další právní systémy, ze kterých se postupně vyvinulo naše zemské či městské právo.

Nejvíce ovšem z římského práva čerpalo právo německé. I toto právo bylo pojímáno jako zastoupení osob neschopných vládnout zbraní a pro tyto případy se dělilo na poručenství **vlastní**, poručenství **nad ženami** a poručenství **přirozené**, kterým se myslí poručenství otce nad dětmi nebo muže nad ženou, ve smyslu manželském.⁸⁶ Pokud se chceme zabývat poručenstvím nad sirotky v této právní oblasti, zajímá nás především poručenské právo vlastní. Toto právo se dělí velmi podobně jako římská cura, ale kromě péče o nezletilce se v tzv. mimořádném právu vlastním zabývá i poručenstvím nad dosud nenarozenými dětmi, které se velmi často již jako sirotci rodily. Téměř totožné je pak právo v alpských zemích, které se od toho německého lišilo jen jedním malým rozdílem, a to tím, že nezahrnovalo odstavec o poručenství nad ženami.⁸⁷ Tento základní přehled je uveden jen pro příklad, že ne na každém území bylo poručenské právo stejné.

⁸⁴ J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 9.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 10.

⁸⁷ Tamtéž.

V našem prostředí se poměry trochu lišily. Jednak se na našem území protínaly hned dvě roviny práva, čímž je myšleno právo zemské, díky kterému můžeme nalézt drobné nuance mezi poměry v Čechách, na Moravě a dalších částech České koruny, a právo městské, a současně ani okruh městských práv nebyl jednotný. Zemské i městské poručenské právo se dělí na poručenství nad sirotky, marnotratníky, duševně chorými, otce nad dětmi, manžela nad manželkou a bratra nad neoddělenou sestrou.⁸⁸ Z toho vyplývá, že hlavním rozdílem mezi svrchu popisovanými právy je postavení ženy. V našich končinách se tedy mohla žena, na rozdíl od římského práva, stát ve svém jednání naprosto samostatnou,⁸⁹ pakliže došlo k oddělení či ovdovění. Tato samostatnost ovšem nemusela, a z hlediska existence ani nemohla vyhovovat všem ženám, jak později ještě rozebereme.

Pro tuto práci o sirotcích a sirotčí agendě je ale stěžejní pouze právo nad nezletilými osobami, a proto se budeme již zabývat pouze tímto právem. Pro lepší orientaci je dobré si také definovat **zletilost**. Definice zletilosti v Kaprasově práci o poručenství je řečeno, že zletilost představuje „nabytí způsobilosti věkem k zakládání právních poměrů vlastními činy“. Odrasovým můstkem v určení hranice zletilosti bylo opět právo římské. Bohužel, co se týče zletilosti, nebyla v tomto právu v počátcích určena pevná věková hranice a vše záleželo na příbuzných, kdy uznali, že je čas vyměnit chlapeckou tógu za mužskou, k čemuž zpravidla došlo ve chvíli pohlavní zralosti. Později byla věková hranice ustanovena zhruba na 12 let u dívek a 14 let u chlapců.⁹⁰ Tehdy se věřilo, že pohlavní zralost jde ruku v ruce se zralostí mentální a že jedinec je tudíž již připraven na řízení vlastních záležitostí. To se ukázalo jako velmi lichá představa, a tak docházelo k úpravě poměrů. Nezletilí byli rozdělováni do dvou skupin: na impuberes s omezenou právní působností od dvanáctého až čtrnáctého roku, a na puberes minores, což byla skupina mladých lidí do 24 let, kteří měli stále ještě nárok na poručníka, který jim měl být nápomocný.

V německém právu tomu bylo rovněž tak. Nejprve se jako spodní hranice určil věk 12 a 14 let, později docházelo k neustálému zvyšování hranice, až se ustálila na 24 letech v případě chlapců.⁹¹ Nesmíme ovšem zapomínat, že věk se mohl lišit i v návaznosti na městské právo. Jako příklad J. Kapras uvádí Vídeň, ve které se v roce 1526 považoval za zletilého muž po překročení 22. roku věku, pro dívku byla určena hranice 20. roku věku, zatímco v zemském

⁸⁸ J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 11.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Tamtéž, s. 12.

⁹¹ Tamtéž, s. 13.

právu pro celé Rakousy byla obecně přijímána hranice 20 let pro chlapce i dívky.⁹² Nás pro tuto práci opět zajímá, vzhledem k omezenému teritoriálnímu zaměření, hlavně české zemské právo. České zemské právo o zletilosti jako takové ovšem nemluví, nicméně není tomu tak, že by ji vůbec neznalo. Jedná se spíše o slovíčkaření.

Jak to tedy bylo se zletilostí v zemském právu českém? Termín zletilost byl nahrazen pojmem **spravedlivá léta**, a to buď přirozená anebo králem daná.⁹³ Zpočátku se i v našich končinách praktikovalo prohlášení za zletilého příbuznými na základě fyzické vyspělosti. Pokud tedy chtěl poručenec uplatnit svůj nárok na právní samostatnost, například pro převzetí otcovské usedlosti, při prodeji majetku nebo pro soudní potřeby, musel požádat o konstatování let. To probíhalo hned několika způsoby. Jednak podle celkového vzezření osoby bez potřeby dodatečného ohledání nebo právě na základě tohoto ohledání.⁹⁴ Ohledání mělo přísná pravidla a zažádat o něj nemohl kdokoli. Nejdůležitější podmínkou bylo, aby měl žadatel zanesený majetek v deskách zemských jakéhokoli rozsahu, což znamená, že stačilo vlastnit i velmi málo, aby bylo možné splnit tuto podmínku.⁹⁵ Další podmínkou bylo, že lze o ohledání žádat jen z následujících důvodů: 1. pokud by někdo na poručníka naléhal, aby mu byl jeho statek postoupen, čímž se mělo zamezit odcizení; 2. chtěl-li statek zanést do desek zemských z důvodu zvažování a prodeje sám, bez zastoupení poručníka; 3. pokud chtěl poručenec určit nové poručníky pro jeho bratry a sestry. Toto ohledání vykonávali dva nižší úředníci, kteří měli zjistit, zda má nezletilý opravdu dostatečné tělesné proporce.⁹⁶ Tento způsob zjišťování zletilosti byl nešťastný, proto od něj začalo být postupně upouštěno.

Specifikem zemského práva na Moravě bylo stanovení zletilosti podle stavů.⁹⁷ Zatímco nejpozději se stávají zletilí poddanští synové (18 let), nejdříve musejí dospět děti z panského stavu (14 let dívky, 16 let chlapci). Rytířský stav pak stojí mezi těmito dvěma hranicemi. U všech tří skupin ale lze otcem zletilost prodloužit až do 20 let věku, což se pro sirotky stalo směrodatné hlavně po vydání zemského zřízení z roku 1574.⁹⁸ Proto mějme na paměti, že v období, které tato práce zkoumá, už je zletilost chápána jako 20 let věku. Se zvyšováním věkové hranice se jednak odstranil problém, kdy byl sirotek sice podle pohlavního

⁹² J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 14.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 15.

⁹⁶ Např. Viktorin Kornel ze Všehrd uvádí, že *zletilost nepřicházela podle let, ale podle dokonalosti přirození zjišťované pohledem a dotykem*. Srov. J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 14.

⁹⁷ S tímto rozdělením přichází *Kniha tovačovská* vznikající na konci 15. století. Srov. J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 16.

⁹⁸ J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 16.

vzezření považován za dospělého, ovšem co se týče duševní vyspělosti, ta poněkud pokulhávala. Výjimečně mohla nastat situace, kdy byla potřeba uznat sirotka zletilým dříve než ve 20 letech. V tuto chvíli se uplatňovalo zplnoletnění panovníkem, jindy nazývané jako **veniae aetatis**.⁹⁹ Toto byla čistě královská výsada, která byla sice občas z důvodu panovníkovy vytíženosti vykonávána prostřednictvím jeho úředníků, ale nikdy nesměla proběhnout na škodu sirotka.¹⁰⁰

O správu sirotčího majetku a sirotka samotného se tedy, jak již bylo svrchu uvedeno, staral **poručník**. Obecně platí, že se rodiče snažili zajistit svým dětem poručníka ještě v době svého života. K tomu docházelo buď otcovým ustanovením prostřednictvím desek, mocného listu otcovského, kšaftu nebo spolku. Nejčastěji byly vybírány osoby příbuzné, ze sousedství, či kmotři. Jak uvádí Markéta Skořepová ve své studii *Poručníci, kmotři a zástupci osiřelých dětí ve venkovské společnosti první poloviny 19. století*, kmotr byl považován za duchovního rodiče a bylo počítáno s tím, že v případě potřeby sirotka zaopatří, pokud by neexistovala jiná vhodná osoba. Kmotři byli vybíráni jednak z rodinných řad, z řad přátel rodiny, či ze sousedství. Zvláště třetí uvedená možnost byla spásou některých chudých rodičů. Šlo o vlivné či bohaté osoby, které se stávaly kmotry mnoha dětí, a nepočítalo se, že by se děti skutečně ujali přímo, ale byly to osoby, které byly schopny nejen uchovat sirotčí peníze, ale také je rozmnožit.¹⁰¹ Poručenství, podobně jako kmotrovství byla společenská výsada a nebylo radno ji jen tak odmítnout. Pokud někdo poručenství odmítl, mohl poškodit své společenské postavení a pověst.¹⁰² Odmítnutí některé z těchto pozic bylo možné pouze tehdy, pokud by to přímo ohrožovalo poručníka ve spravování vlastního majetku. Lze to chápat i tak, že to bylo mimo jiné i jedním z mnoha prostředků pro boj panovníků a vrchnosti proti chudobě.

V českém zemském právu se uvádí, že vrchním poručníkem všech sirotek je panovník. Neurčí-li tedy sám rodič poručníka pro své dítě, přechází tato starost na panovníka, resp. na jeho úředníky (tj. na stát). V tomto případě se velmi často přistupovalo ke smíšenému zajištění potomka. Pokud byla na živu matka, péče o dítě a jeho výchova připadala jí, zatímco majetek spravoval poručník, nestala-li se sama matka mocnou otcovskou poručnicí. Docházelo-li ke jmenování poručníků králem, forma mocného listu byla vždy stejná. Jednalo se o

⁹⁹ J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 13.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 17.

¹⁰¹ M. SKOŘEPOVÁ, *Poručníci*, s. 69–84.

¹⁰² J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 45.

pergamenovou listinu, jejíž pravost zaručovalo pomocí přivěšených pečeti šest mužů z panského nebo z rytířského stavu.

Od vydání Obnoveného zřízení zemského pro Čechy v roce 1627 bylo možné nařídít poručenství zemským soudem, ovšem za nejvyšší formu určení se vždy považoval kšaft.¹⁰³ Pro lepší orientaci a snadnější dopátrání se toho, kdo se má stát poručníkem dítěte po smrti rodiče, byly v roce 1653 při úřadu zemských desek zřízeny speciální knihy zvané kvaterny kšaftů a poručenství, kam byly pro lepší přehlednost zanašeny řádné testamentsy. I toto umocnilo snahu rodičů zanechávat po sobě testamentsy zavčasu, pokud svůj odchod mohli v blízké době očekávat.

Velkým strašákem obyvatelstva města Jindřichův Hradec ve sledovaném období byly tzv. peteče (variolarum morbus), čímž se rozumí onemocnění, které se projevuje na kůži, a lékaři té doby si s ním neuměli zcela poradit. Mezi nemoci spadající do této skupiny patří hlavně mor a hlavnička (nemoc dnes známá jako břišní tyfus).¹⁰⁴ Peteče v Hradci řádily velmi dlouho a v četných vlnách, podle F. Teplého jen v roce 1700 zabily přes 173 lidí. O bezradnosti hradeckých lékařů svědčí i lidové mínění, které jako prevenci a lék proti moru a neštovicím považovalo černou kávu.¹⁰⁵ Hlavní rozdíl mezi městským a zemským právem spočíval patrně v tom, že na prvním místě v poručenství byla matka, pak teprve rodina, a nakonec jako nejkrajnější možnost byla považována intervence městských konšelů, kteří našli vhodného poručníka z postavení prodloužené ruky panovníka nebo vrchnosti, která pobývala často mimo panství.¹⁰⁶

Svrchu byl uveden přehled vývoje sirotčího práva. Pro lepší orientaci ještě uvedeme rychlé shrnutí pravidel, která se týkají námi sledovaného období. Sirotkem byla tedy osoba, která ztratila jednoho, méně často oba rodiče, a do svých 20 let byla nezpůsobilou pro právní jednání. K zabezpečení jejích životních a sociálních potřeb jí byl určen opatrovník, který měl spravovat majetek, který v ideálním případě rozmnožil, v méně výhodném případě alespoň zajistil, aby se majetek dostal do rukou sirotka v té nominální hodnotě, ve které mu byl odkázán, tudíž nepropadl inflaci.

Pro kontrolu správy sirotčího majetku vznikaly inventáře (registra), pomocí kterých vystavil poručník účty za dobu své správy. Jedinou výjimkou byl v tomto případě mocný

¹⁰³ J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 35.

¹⁰⁴ F. TEPLÝ, *Dějiny* 1/4, s. 9–34.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 40–41.

otcovský poručník, který měl stejná práva jako otec, a proto mohl se sirotčím jměním nakládat podle své libosti, bylo-li to pro blaho sirotka či sirotků. Pro sledované období se z panství Jindřichův Hradec dochovala troje sirotčí registra, a to pro léta 1694–1699. Pro předloženou práci, která je pojata jako podklad pro pozdější práci diplomovou, byla využita pouze registra vedená správou panství pro rok 1694, která jsou podrobněji rozebrána v následující kapitole.

4. Sirotčí registra na panství Jindřichův Hradec

4.1. Uložení pramene

Sirotčí kniha, se kterou jsem pracovala, je součástí fondu Velkostatek Jindřichův Hradec. Fond se nachází ve Státním oblastním archivu v Třeboni, a za jeho uložení a správu pak zodpovídá konkrétně pobočka oblastního archivu v Jindřichově Hradci.

Archiválie fondu velkostatku pokrývají svým časovým rozmezím 567 let, konkrétně léta 1380–1947. Rozsah fondu činí 257,29 bm. Většina je již zpracována a také inventarizována, ale ke kompletnímu dokončení zbývá zpracovat ještě 16,78 bm.¹⁰⁷ Pro zpracovanou část fondu vytvořili v roce 1968 L. Tischler a L. Zeman inventář, revidovaný v roce 2006. V roce 2004 byl navíc doplněn dílčím inventářem (dříve katalogem) zaměřeným pouze na listiny z let 1380–1828, o jehož vznik se zasloužila Stanislava Nováková.

Fond jindřichohradeckého velkostatku je tedy velmi rozsáhlý a také velmi rozmanitý. Obsahuje **listiny**, které tvoří celkem 23 inventárních čísel. Patří k nim například cechovní privilegia jako ustanovení podmínek pro mistrovství a přijetí učedníků pro číměřské tkalce z 12. února 1673, cechovní artikuly od Jana Jáchyma Slavaty pro číměřské tkalce z roku 1678 nebo potvrzení privilegií jindřichohradeckých kloboučníků udělené poručníky dětí Adama z Hradce. Dále jsou součástí fondu různé knihy. První velkou položkou jsou podle inventáře **knihy úřední a správní**, mezi které se řadí například parcelní protokoly obcí z let 1828, soupisy pozemků lesního a polního hospodářství, hlavní pozemkové knihy obcí, soupisy jíteřních, rustikálních a svěřeneckých pozemků, popisy hranic, protokol k pronajatým pozemkům z let 1934–1944, patronátní jednacích protokoly, knihy kostelních účtů, kronika jezuitské koleje z let 1592–1752, seznamy žáků starého jezuitského gymnázia Jindřichův Hradec z let 1595–1693, kniha apelací, knihy patentů, výpisy z císařských patentů, záznamy pro účely berní ruly a její revizitace, záznamy z tereziánského katastru a také z josefského katastru pro některá území, rejstříky daní, daňové protokoly, knihy daní a dávek včetně jejich vyúčtování z let 1699–1719, a mnohé další.

Pro tuto práci jsou nejdůležitější **sirotčí registra**. Ve fondu se jich nachází hned několik typů a kusů, ale ta, s nimiž jsem pracovala, podrobněji přiblížím je v následující kapitole. Vedle nich se ve fondu v rámci sirotčí agendy nacházejí ještě **sirotčí knihy** z let 1718–1747, jejichž obsah se pro mou práci bohužel využít nedal, ovšem byly by dobrým podkladem pro další

¹⁰⁷ Elektronická evidence archivních fondů a sbírek na webu Ministerstva vnitra České republiky, www.mvcr.cz/clanek/archivni-fondy-a-sbirky-v-ceske-republice-386553.aspx (stav ke dni 25. července 2022).

bádání. Stejně tak by bylo vhodné se v dalším bádání zaměřit například na sirotčí knihy aktiv a dluhů a také na knihy sirotčích pohledávek, oboje z roku 1807, a rovněž na výkaz sirotčí pokladny z roku 1850.

Nedílnou součástí úředních a správních knih jsou rovněž kopiáře privilegií a listin, urbář města Jindřichova Hradce, soupisy poddaných pro jednotlivé obce z let 1829–1834, emfyteutické knihy listin pro období 1828–1832, a podobně. Celkem mají úřední a právní knihy 716 inventárních čísel.

Další významnou položku ve fondu představují **knihy účetní**, kam spadají například konferenční rejstříky z let 1731–1834, důchodní hlavní knihy příjmů a vydání, pokladní deníky, speciální účetní knihy, důchodní pokladní deníky dochované až téměř do poloviny 20. století, konferenční deníky, výkazy pro aktiva a pasiva, pokladní záznamy, hospodářské záznamy, knihy odvodových účtů, odvodní knihy, knihy osobních účtů, rozvrh účtů, zúčtování s hlavní pokladnou, stavební rozpočty, a zejména stavební rozpočty zámku Jemčina a Jindřichův Hradec z let 1859–1860, stavební knihy řemeslníků, nejčastěji zedníků a tesařů, knihy nákladů na zámek, pivovarská hlavní kniha, pivovarské pokladní deníky, rejstříky meliva, rejstřík lovů, prodejů dřeva, mzdové knihy atd. Celkem zaujímají účetní knihy 3 026 inventárních čísel.

V každém velkém fondu představují jeho nejpodstatnější část **spisy**. Mezi spisovým materiálem v tomto fondu nalezneme podklady pro majetkovou držbu, jako například výkazy o pozemkové evidenci velkostatku Jindřichův Hradec, dokumenty k pozemkové a lesní reformě, jako třeba doklady k nuceným nájům podle zákona č. 81/1920 § 65 u velkostatku Jindřichův Hradec, spisy ke konfiskacím majetku, popisy hranic panství a záznamy k zásahům do nich, ke sporům, dále služebnosti, kam patří například úpravy práv na panství, materiály k patronátním záležitostem, ke klášternímu majetku a klášterní správě, doklady ke školským záležitostem, veřejným záležitostem, kam spadají i povolení k vycestování a cestovní pasy, a také dokumenty o spolcích a veřejných organizacích, o zdravotnictví atp.

Dále se ve fondu nacházejí spisy z agendy tzv. kamerale, kam spadají mýta, obchod se solí, důchodkové záležitosti, pošta, loterie. Součástí spisového materiálu jsou rovněž komerční záležitosti typu úprav řek, silnic či zavedení telefonu. V rámci spisového materiálu nalézáme i jiné agendy spadající pod veřejnou správu vykonávanou administrativním aparátem panství. Náležejí k nim například vojenské záležitosti, daně, židovské záležitosti, poddanské věci, cechovní agenda a rovněž soudní záležitosti včetně trestních. Orientaci v nepřehledném množství spisů vyprodukovaných správou panství usnadňovaly dochované podací protokoly,

ale také předpisy pro spisové manipulace apod. Spisový materiál ve fondu pokrývá zhruba 1 170 inventárních čísel a je uchováván v několika stovkách kartonů.¹⁰⁸

Součástí spisového materiálu, který se přímo pojí s tématem mé práce, jsou dokumenty soudního charakteru k pozůstalostem a k sirotčím a poručenským záležitostem. Ve fondu jindřichohradeckého velkostatku tyto materiály tvoří různé pomocné úřední a evidenční knihy, k nimž se řadí **protokol pozůstalostního jednání** z roku 1814, **sirotčí protokol** z let 1799–1811, **rejstřík k sirotčímu protokolu** z let 1807–1847, dále **sirotčí rejstříky** z let 1807–1846, **sirotčí tabela** z roku 1848, **protokol sirotčích obligací** pro léta 1793–1828, **protokoly sirotčí pokladny**, **deníky sirotčí pokladny** atp. V rámci spisů se nachází například soubory pozůstalostí, které jsou zlomkovitě dochovány k létům 1555–1849, a dále **sirotčí tabulky** a **sirotčí účty**. Bohužel většinu z uvedených materiálů nebylo možné využít pro mou práci. Buď nebyly pro zkoumané období vhodné, protože pocházely z jiné doby, anebo se v nich nacházely informace, které nebylo možné využít pro mé téma. Nicméně pro další studium tématu sirotčích záležitostí obecně a v jiném časovém horizontu jistě stojí za prozkoumání.¹⁰⁹

Nedílnou součástí uvedeného fondu jsou také **mapy**, které jsou zde zastoupeny 262 inventárními čísly, a dále **plány** s 256 inventárními čísly. Z nelistinných materiálů poté najdeme ve fondu například typáře pečetidel a razítek.¹¹⁰

4.2. Sirotčí registra jako pramen diplomatické povahy

Sirotčí registra z roku 1694 jsou pomocný, evidenční dokument ve formě úřední knihy. Sloužila primárně k zaznamenání jednotlivých zemřelých hospodářů a jejich potomků u příležitosti tzv. stavění sirotků. U sirotků kniha poskytuje informace o místě výkonu jejich služby, typu řemesla, kterému se ten který sirotek učí, záznam o jeho zdravotním stavu, jeho původu či shromažďuje informace o nároku na dědictví po rodičích.

Zkoumaná kniha sice posloužila pro záznamy pouze v jednom konkrétním roce, nicméně to nebylo pravidlem. Sirotčí registra se mohla vést i dlouhodobě. Jeden příklad za všechny bychom našli na samotném jindřichohradeckém panství, kdy zdejší sirotčí registra zaznamenávají údaje za léta 1652 až 1695.¹¹¹ Se zkoumaným obdobím se tedy tato evidence

¹⁰⁸ Luděk TISCHLER – Ladislav ZEMAN, *Velkostatek Jindřichův Hradec 1380–1947* (2006). Inventář, Třeboň 1968, s. 40-397.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 393.

¹¹¹ Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 136, sign. V AE, kn. č. 136.

lehce překrývá. Ve zvyklostech zdejší panské kanceláře jde ovšem o výjimku. Všechna další dochovaná registra byla vedena pouze pro jeden rok. Je tedy patrné, že jejich vedení probíhalo dlouhodobě, pravidelně a periodicky, a vrchnostenská kancelář jich vytvářela velké množství. Jedná se tedy o typický pramen hromadné povahy obsahující velké množství informací.

Registra vznikala jako nutná součást běžné vrchnostenské agendy a lze je zařadit mimo jiné také do kategorie evidence obyvatel. Prameny jako tento jsou vedeny dlouhodobě pro zajištění přehledu nad pohybem a počtem osiřelých dětí. Vrchnost měla přehled o počtech dětí, které musí nejrůznějšími způsoby zajistit, nejčastěji pro sledování volné lidské síly a v případě nutnosti pro verbování do panovnického vojska. K evidenci peněz v sirotčí kase pak sloužily sirotčí účty a účty sirotčí pokladny, kterými se tato práce z časových důvodů nezabývá.

Pro své zaměření na sirotky, tedy osoby mající nárok na právní ochranu a zastupování před soudem, lze registra taktéž považovat za pramen soudní povahy.

Jak již bylo výše řečeno, sirotčí agendou se ve velkém zaobírala Pavla Slavičková, která probírala principy sirotčí správy v raném novověku se zvláštním příklonem k městskému právu,¹¹² zatímco Bronislav Chocholáč se zaměřil spíše na účty a správu sirotčích financí.¹¹³ Diplomatické stránce těchto dokumentů se však tyto autoři věnovali pouze okrajově.

4.3. Vnější popis studovaného pramene

Pro studované období na sklonku 17. století, konkrétně pro léta 1693–1699, se ve shora popsaném fondu nalézají v rámci vrchnostenské sirotčí agendy tři knihy tzv. sirotčích register. První z nich pochází z roku 1694, druhá z let 1652–1695 (ovšem převažují v ní informace z roku 1695) a třetí se dochovala pro rok 1699. Z časových a prostorových důvodů se ve své práci budu zaobírat pouze první knihou sirotčích register vzniklou v roce 1694.¹¹⁴ Dalším dvěma knihám bych se ráda věnovala v budoucnu a případně jejich údaje porovнала s nejstarším exemplářem z roku 1694 a informace, které jsem z ní získala.

Studovaná sirotčí registra z roku 1694 jsou svázána do knihy, která je přibližně 34 cm vysoká, a šíře stránek se pohybuje kolem 15 cm. Vazba knihy je měkká, papírová. Vzhledem k tomu, že je vazba na několika místech poškozená a papírové desky jsou potřhané, není jisté, zda jde o původní vzhled této evidenční knihy. Šňůrky, které kdysi sloužily k uzavření knihy,

¹¹² P. SLAVÍČKOVÁ, *Různé formy*, s. 21–30. Dále Táž, *Recepce jiných právních předpisů*, s. 165–175.

¹¹³ B. CHOCHOLÁČ, *Sirotčí truhlice*, s. 43–48.

¹¹⁴ Tato práce bohužel vznikala v období uzávěr archivů během pandemie onemocnění covid-19, takže jsem se musela zaměřit na materiál, který jsem stačila podrobně prozkoumat v krátkých přestávkách, kdy byly archivy veřejnosti přístupné.

dnes zcela chybí. Jediným pozůstatkem po nich je nepřechýlající část jedné z nich. Papír není příliš kvalitní. Má nízkou gramáž a je velmi tenký, bez filigránu. Navzdory tomu nejsou stránky v knize natržené či poškozené. Inkoust na mnoha místech prosakuje až na druhou stranu a znesnadňuje čtení. V knize se nevyskytují žádné vložené listy. Celkový počet folií je 161.

4.4. Vnitřní popis pramene

Sírotčí kniha z roku 1694 shromažďuje záznamy pro čtyři panství. Jedná se o panství Jindřichův Hradec, Kardašova Řečice, Červená Lhota a Žirovnice. Každé jednotlivé panství se pro zjednodušení správy dělilo na rychty, z nichž každá zahrnovala různě velkou skupinu jednotlivých vesnic. V rámci této kapitoly představím vnitřní rozvržení záznamů v knize, a současně se pokusím rozklíčovat místní a zejména dobové německé názvy obcí, které se v ní vyskytují, popřípadě místně ukotvím některá území, jejichž osudy v pozdější době byly komplikované (oblast části pozdějších Sudet na jihu panství).

Po otevření knihy najdeme nejprve čisté nepopsané přideščí. Předsádky ovšem čisté nejsou, nýbrž sloužily jako seznam dat, kdy se v rámci jednotlivých rychet konalo tzv. stavění sirotků. To probíhalo vždy v době tzv. suchých dnů, nejčastěji kolem svátku sv. Martina.¹¹⁵ V roce 1694 připadal tento svátek na čtvrtek 11. listopadu, ovšem stavění sirotků a řízení jejich záležitostí v roce 1694 probíhalo až ve třech prosincových termínech. Ve středu 9. prosince probíhalo stavění sirotků v rychtě jarošovské, bednárecké, oldřišské a ve vsi Roseč, Německá Radouň a Malá Radouňka. Ve čtvrtek 10. prosince se pak totéž stalo v rychtách Dolní Pěna, Lásenice, Políkno a vsích Děbolín a Studnice. Na pátek 11. prosince připadalo stavění sirotků v rychtě bukovské, vsi Velký Ratmírov, Lodhéřov a Najdek.¹¹⁶ V těchto dnech si v raném období sedláci vybírali z chudých sirotků svou čeládku, u zámožnějších sirotků docházelo k soudnímu řízení ohledně jejich majetku, jejich pohledávek, ukončení poručenství a předání majetku do rukou někdejších sirotků, kteří dospěli a osamostatnili se. K projednání se však mohly dostavit i vdovy, kterých se vrchnostenská ochrana rovněž týkala, případně vdovy, jež se znovu vdaly a vrchnostenskou ochranu již nepotřebovaly.

Vlastní text všech záznamů v knize je psán německou novogotickou polokurzívou čili tzv. kurentem. Text je pro přehlednost vnitřně rozčleněn predepsanými nadpisy, které obsahují názvy panství. Jednotlivá panství jsou pak hlouběji členěna na rychty. Členění je zřetelné zejména u vesnic, v nichž bylo sirotků až nečekaně mnoho. V rámci jednotlivých záznamů se

¹¹⁵ J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 9–15.

¹¹⁶ Pro ostatní místa nejsou data stavění sirotků dochována anebo se je prozatím nepodařilo dohledat.

písař snažil ušetřit místo tím, že je na některých místech zmenšoval a odkláněl se tak od dříve zavedeného vzhladu například tím, že některá jména zesnulých otců nepsal německou novogotickou píctou, tedy kresleným písmem, ale stejně jako jména dětí je provedl pouze jednoduchou německou novogotickou polokurzívou. Ruka písaře se na několika místech vystřídala. Každý z písařů psal vždy jen krátké úseky. Někdy bylo vidět, že měl písař práci zkomplikovanou podmínkami, v nichž pracoval. Snad ve snaze si práci ulehčit, či ji zrychlit, psal na některých místech téměř nečitelným písmem, zejména ke konci záznamů k jednotlivým obcím.¹¹⁷

Na pravé straně od jmen některých dětí či zesnulých matek se vyskytují zvláštní grafické značky připomínající znak omegy, či podkovy. Zřejmě se bude jednat o označení nemanželských dětí, kdy každý další kopeček na značce znamená jedno další dítě, ale s jistotou to určit nelze, jelikož v některých případech se značka pravidlu zcela vymyká. Základní přehled grafických značek užívaných v tomto prameni uvádím v příloze.¹¹⁸ Je však zřejmé, že tyto značky tvořily ucelený systém, který používal některý z vrchnostenských písařů nebo úředníků, aby si zjednodušil vyhledávání informací v registrech anebo aby urychlil hledání konkrétních údajů.

4.4. Obsah zkoumaného pramene

V následujícím textu se zaměřím na obsah zkoumaného pramene. Přiblížím jednotlivé oblasti vrchnostenské poručenské správy nad sirotky a dalšími osobami a informace, které sirotčí registra poskytují. Jak již bylo řečeno o pár stránek výše, kniha se vnitřně členila podle panství a v rámci panství pak ještě podle rychty. Celkem v knize najdeme čtyři panství, v jejichž rámci nalézáme devět rychet, 76 vsí a 4 města. Územní členění bych ráda rozvedla a vysvětlila na následujících řádcích co nejpřesněji.

4.4.1. Územní struktura panství

Prvním panstvím, které se v registrech nachází, je samozřejmě Jindřichův Hradec a jeho okolí, nejen protože bylo ze všech v knize podchycených panství nejrozsáhlejší, ale také protože bylo nejvýznamnější, a na hradeckém zámku se navíc nacházelo administrativní centrum celé domény. V roce 1694 se dělilo na devět rychet, pod které spadalo 38 obcí. Strukturu tohoto panství, kterým se budu ve své práci dále podrobně zabývat, zde uvedu podrobně.

¹¹⁷ Viz příloha č. 5, písmeno C.

¹¹⁸ Viz příloha č. 4. písmeno A-D

První rychtou jindřichohradeckého panství byla **rychta jarošovská**, nazvaná podle sídla v městečku Jarošov nad Nežárkou. Spadaly pod ni ještě obce Hostějoves, Kruplov, Matějovec, Nekrasín, dále tzv. Pejdlůva Rosička,¹¹⁹ a konečně ves Rodvínov.

Následuje **rychta bednárecká** nazvaná podle jejího sídla v obci Bednárec.¹²⁰ Patřily k ní dále vsi Bednářeček¹²¹ a Kamenný Malíkov.

Rychta oldříšská byla nazvána podle vsi Oldříš. Pojímá ještě obce Blažejov, Dvoreček, Matějovec, který nebyl na panství jediný toho jména a Mutyněves¹²²

Další **rychta otínské** byla nazvána podle vsi Otína. Její součástí byly ještě vesnice Hospřiz a Hrutkov, které jsou dnes vzájemně přidruženými obcemi, Jindřiš a na závěr Malý Ratmírov.

Rychta pěněnská získala pojmenování podle svého sídla v Dolní Pěně. Kromě samostatných domů na potocích, o kterých již byla řeč v předešlé kapitole, byla zodpovědná za dění ještě v obcích Horní Pěna, Kačlehy a Německý Malíkov.¹²³

Směrem na jihozápad od města Jindřichova Hradce ležela **políkenská rychta** pojmenovaná podle vsi Políkno. Kromě ní sem patřily obce Hatín, Stajka a Polště.

Dříve městys, dnes již pouhá obec Číměř byla centrem **rychty číměřské**. Spadaly pod ni v sirotčích registrech z roku 1694 zaevidované vsi Bílá,¹²⁴ Senotín, Sedlo¹²⁵ a Potočná.¹²⁶

Rychta lásenická se rozkládala také jihozápadním směrem od města Jindřichův Hradec. Sídliila ve vsi Lásenice. Jako její součástí byly v registrech uvedeny vsi Dolní Lhota, Dolní Žďár, Dvorce a Horní Lhota.

¹¹⁹ Online Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, 2015. www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015 (stav ke dni 27.7.2022); Malá obec nacházející se asi 3 km severozápadně od Jarošova nad Nežárkou, která byla až do roku 1910 nazývána pouze Rosičkou.

¹²⁰ Tamtéž, ještě na začátku 20. století nazýván Velký Bednárec či Veliké Pernarce.

¹²¹ Tamtéž, v této době ještě dlouho psán jako Malý Bednárec.

¹²² Tamtéž, na Jindřichohradecku jsou dodnes dvě obce téhož jména a tento Matějovec se nachází v současné době pod správou pověřené obce v Jarošově nad Nežárkou, přičemž od zmiňovaného Jarošova leží asi jeden kilometr jižně.

¹²³ Online Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, 2015. www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015 (stav ke dni 27.7.2022); dnes známý jako Malíkov nad Nežárkou.

¹²⁴ Tamtéž, v registrech uváděna pod německým názvem Weissenbach.

¹²⁵ Tamtéž, v registrech uváděno v množném čísle jako Sedla.

¹²⁶ Tamtéž, ve sledované době známá pod německým výrazem Krampachy.

Poslední na panství byla **rychta bukovská**, nazvaná podle sídla ve vsi Buk. Nacházela se stejným směrem jako rychta lásenická, jen ve větší vzdálenosti od města. Patřila mezi rychty menší. Jako její součástí byly v roce 1694 uvedeny ještě obce Horní Žďár a Matná.

Dalším panstvím uvedeným ve zkoumaných sirotčích registrech bylo **panství řečické**, jehož centrem byl městys Kardašova Řečice. Ve sledovaném prameni se toto panství nedělí na rychty, ale je pod ním uveden pouze o výčet k němu náležejících obcí. Jsou jimi městys Kardašova Řečice, dále ves Dráchoy, ležící asi 12 km odtud směrem na Bechyni. Necelých 10 km od Drahova směrem na Kardašovu Řečici leží další uváděná ves, Drahoj, dále vsi Klenová, Malá Lhotka, Mních u Kardašovy Řečice,¹²⁷ Nítovice, Plasná,¹²⁸ Pleše, Polště, Samosoly, Újezdec, Zlukov a Žišov.

Jako v pořadí třetí je uváděno panství lhotecké, jehož centrem byl zámek Červená Lhota. I zde jsou záznamy vytvořeny pouze jako seznam vesnic bez uvedení jednotlivých rychet. Jedná se jmenovitě o městys Deštná a menší vsi Bořetín, Březina, Mních,¹²⁹ dále Rosička¹³⁰ a Světce. Tato rychta se tedy rozkládala nejen na území dnešního okresu Jindřichův Hradec v Jihočeském kraji, ale zčásti pokrývala i okres Pelhřimov v dnešním kraji Vysočina. Historicky však jde o jihočeské území, které bylo původně jednou z částí Bechyňska, později patřilo do Táborského kraje, a ještě v letech 1910–1949 bylo součástí politického okresu Kamenice nad Lipou.

Předposledním panstvím uvedeným ve studovaném sirotčím registru je **panství žirovnické**. Své centrum mělo v městě Žirovnici a dále čítalo vsi, Ctiboř, Cholunná, Jakubín, Lítkovice, Stranná, Stojčín, Štítné a Vlčetín.¹³¹

Posledním zaznamenaným panstvím je **strážské panství**. Název panství získalo podle městečka Stráž nad Nežárkou. V rámci tohoto celku jsou v sirotčích registrech uvedeny obce Libořezy, Mníšek, Pístina, Plavsko, Příbraz a Vydří.

Tento výčet je však pouze orientační. Sirotčí registra sloužila pouze jako evidence jisté skupiny osob a pro lepší orientaci vrchnostenským úředníkům, kteří dostali na starost dohled

¹²⁷ Online Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011, 2015. www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015 (stav ke dni 27.7.2022), je třeba ji odlišit od vesnice Mních u Bořetína nedaleko od Kamenice nad Lipou (dnes okr. Pelhřimov, kraj Vysočina).

¹²⁸ Tamtéž, původně vznikající jako osada zmiňované vsi Mních.

¹²⁹ Tamtéž, tentokrát jde o obec Mních ležící asi 2 km od vsi Bořetín směrem ke Kamenici nad Lipou.

¹³⁰ Tamtéž, ves leží asi 5,5 km od Bořetína, jehož je dnes osadou.

¹³¹ Tamtéž, celá tato oblast je dnes součástí politického okresu Pelhřimov a od roku 2002 kraje Vysočina; původně však šlo o historické jihočeské území.

nad sirotky, vdovami a dalšími osobami, jež požívaly tzv. vrchnoporučenskou ochranu od své pozemkové vrchnosti. V registrech jsou proto podchyceny pouze ta sídla, ve kterých se k roku 1694 sirotci (vdovy atp.) nacházeli. U některých rychet tedy v prameni chybí přímo jejich centra. Jako příklad bych uvedla panství strážské, kde zcela chybí údaje pro město Stráž nad Nežárkou, anebo panství lhotecké, kde o Červené Lhotě také nenajdeme ani zmínku. Rovněž by se mezi takovéto příklady dal zařadit Pluhův Žďár, který v těchto registrech zcela chybí. Důvodem by mohlo být to, že v roce 1694 už nepatřil k slavatovské državě. Náležel tehdy už do černínského majetku, a to od chvíle, kdy jej Černínové zakoupili do posledních Slavatů neschopných splácet své dluhy.¹³²

4.4.2. Vojenská služba

Válka zpravidla velice zasáhne do života každé vrstvy obyvatelstva ve společnosti. Vedou ji obvykle nejvyšší sociální vrstvy zastoupené panovníkem, k němu se přidávají například preláti, generalita, a také příslušníci vyšší i nižší šlechty nebo podnikavější (či nobilitovaná) část měšťanstva. Činí tak s vidinou zisku nového území, zbohatnutí či zvýšení prestiže svého rodového jména či osobní cti. Velmi závažně ale válka narušuje životy i nižších vrstev, ať se jedná o zámožnější sedláky, městské i venkovské řemeslníky či obyčejné rolníky. Panovník potřeboval lidskou sílu v boji, vrchnost ve snaze udržet výrobu a chod panství zase potřebovala pracovní sílu na poli.¹³³

Období sledované v této práci se zmítá mezi válkami. Z jedné strany byla před necelým půlstoletím ukončena třicetiletá válka, která sužovala evropský kontinent v letech 1618–1648, z druhé strany byla habsburská monarchie i po ukončení tohoto vojenského konfliktu postižena vleklou „válkou s Turkem“ v Uhrách a na Balkáně. Tato válka s asijskými národy se táhla téměř přes celou dobu vlády císaře Leopolda I., který byl římským císařem v letech 1658–1705, českým králem v letech 1656–1705, a mimo jiné králem uherským, dalmatským, markrabětem moravským atd. Střední a východní Evropa se tudíž nestačila ani vzpamatovat z války předchozí, o jejím hospodářství ani nemluvě. České země byly vyčerpané z finančních i lidských zdrojů, hospodářství bylo slabé a potýkalo se s četnými klimatickými i přírodními neduhy. V žádném případě to však nezajímalo Vídeň, která pro své nekončící války potřebovala nové a nové příjmy. S tím se pojilo nekonečné vypisování nových daní, na které ale samotné obyvatelstvo nemělo kde brát, což vyvolávalo četné nepokoje. Pro příklad z Jindřichohradecka

¹³² F. TEPLÝ, *Dějiny I/4*, s. 9–34.

¹³³ Václav ČERNÝ, *Odvod branců, délka vojenské služby a návrat vysloužilců do venkovské společnosti*. Panství Protivín 1780–1830, in: Jitka Balcarová – Eduard Kubů – Jiří Šouša (edd.), *Venkov, rolník a válka v Českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017, s. 21–35.

by mohl sloužit přehled z práce Františka Teplého, kde je uvedeno, že Slavatové na tzv. tureckou daň (tj. mimořádnou daň, vypisovanou nad objem zemským sněmem povolené řádné pozemkové daně neboli kontribuce) a na další vojenské dávky vydávali měsíčně kolem 163 zl., které měly sloužit hlavně na přípravu a výcvik nových branců.¹³⁴

Je všeobecně známo, že odvody k vojsku byly mezi poddanými povinné a že jedinou možností, jak se v případě vhodnosti pro vojenskou službu mohl poddanský mladík či muž ubránit naverbování, bylo zaplatit předem určený obnos peněz. Mohla to udělat buď sama vrchnost, pokud byl pro ni nezbytnou pracovní silou například z hlediska své profese či vzdělání, anebo sám verbovaný a jeho rodina. Takto tomu ale podle zákona bylo až od roku 1781.¹³⁵ Do té doby neexistovaly státem řízené odvody, ale užívalo se slovo verbování, což byl proces nabírání nových rekrutů do vojska profesionálními náborčími (verbíři) placenými majitelem regimentu. Tento nábor však měl být zcela dobrovolný a nikdo neměl být nucen do armády vstoupit proti své vůli.¹³⁶ Z informací o pár řádků výše je však jasné, že by tato strategie nemohla fungovat. Verbíři tedy spolupracovali s místní pozemkovou vrchností a pro verbování vybírali zejména tzv. marginály, tedy muže na okraji společnosti, kteří svými činy nějak rušili život na panství, porušovali zákony nebo neměli dostatečné zastání a finanční zabezpečení. Jako první se tedy vrchnost snažila očistit své panství od nekalých živlů a ve spolupráci s verbíři se tímto způsobem zbavovala tuláků, pobudů, buřičů či rebelantů.¹³⁷ Velmi často se ale rekruty stávali právě sirotci, kteří neměli dostatek financí či vhodné zázemí, a tak hledali ve vojsku lepší životní příležitosti či přivýdělek.

Ve zkoumaném vzorku ze sirotčích register z roku 1694 je zaznamenáno 97 osiřelých mladých mužů, kteří odešli na vojnu. Z tohoto vzorku jich 61 odešlo bez dalšího, detailnějšího určení, další čtyři sirotci odešli na vojnu pod tzv. *artiglerii*, tedy k dělostřelectvu, a pět mladíků se stalo rejтары a sloužili u jezdeckva. Dalších 23 mužů bylo odvedeno za obec či za rychtu ve chvíli, kdy došlo k povinnému postavení místního menšího oddílu. K tomu docházelo s postupujícími válkami poměrně často. Teplý například uvádí, že v roce 1683, kdy se turecká vojska dostala až do Rakous, tedy deset let před sledovaným obdobím musela být na Jindřichohradecku postavena zemská hotovost, která měla být nápomocna obléhané Vídni.¹³⁸ Celkem tehdy mělo být postaveno 55 mužů a dále měla zdejší vrchnost zaplatit za celé panství

¹³⁴ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 310–363.

¹³⁵ V. ČERNÝ, *Odvod*, s. 21–35.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 346–348.

135 zl., které ale byly díky dobrým diplomatickým schopnostem Jana Jiřího Jáchyma Slavaty využity na samotném panství k udržení místního stálého vojska.¹³⁹ Kvůli blízkosti s Vídní byly jižní Čechy totiž neustále ohrožovány nájezdy cizích vojsk z různých částí světa, ale také nepokoji místních sedláků proti vysokým daním na boj s Turkem apod.¹⁴⁰

Ve sledovaném období byla vojenská služba doživotní záležitostí. Jak již bylo řečeno, v roce 1694 byli na panství evidováni čtyři dělostřelci. Pokud by ale k odvodu došlo až po roce 1802, kdy vojenství prošlo reformou císaře Františka I., byla by doživotní služba nahrazena pro dělostřelectvo lhůtou 14 let.¹⁴¹ Pod rejтары, tedy k jezdecktvu, odešlo ze zkoumaného vzorku zmíněných pět sirotků. Co se jezdeckta týče, jeho služební léta byla upravována hned dvěma reformami. První reformou z roku 1781 bylo určeno, že pod rejтары spadá každý schopný muž mezi 17 až 50 lety.¹⁴² Druhou reformou z roku 1802 byly roky strávené u jezdeckta omezeny na maximálně 12 let.¹⁴³

Z informací, které poskytují sirotčí registra, se zdá, že během verbování na jindřichohradeckém panství dost často odcházeli na vojnu sourozenci. Mladší bratr zpravidla následoval toho staršího. Ze zkoumaného vzorku k tomu došlo v jedenácti případech. Prvním příkladem jsou bratři Moczl a Jirgl, synové Pavla Haška z Malého Ratmírova. Starší Jirgl byl na vojně v době sepisování register již třináct let, u bratra Moczla tento údaj chybí.¹⁴⁴ Dalším příkladem by mohli být i synové zesnulého Václava Bačka z Políkna. Tento muž měl pět dětí, z nichž s pozůstalou vdovou nezůstal nikdo. Syn Matouš odešel z hradeckého zámku s hejtmanem, nejstarší Josef byl naverbován k jezdecktvu, tam jej posléze následoval i bratr Pavel. Třetí syn, Tomáš odešel nejprve někam ke Krumlovu, ale posléze také odešel na vojnu, bohužel o jeho profesním zařazení se pramen nezmiňuje. U rodičů nezůstala ani jejich sestra Mandelýna, která odešla do Prahy a o jejím osudu se nic více neví.¹⁴⁵ Obdobně tomu bylo i u bratrů Mlynářů z Buku. Nejprve na vojnu odešel Matěj, který tam byl v době sepisování již čtyři roky. Následoval jej Matěj a jako poslední ze sourozenců byl naverbován Hansl.¹⁴⁶

O místech pobytu odvedených vojáků se z register dovídáme, že z bednárecké rychty bylo odvedeno devět mužů. Po čtyřech bylo odvedeno z Bednárce a Bednářečku, poslední

¹³⁹ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 346–348.

¹⁴⁰ Tamtéž..

¹⁴¹ V. Černý, *Odvod*, s. 27.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 47.

¹⁴⁵ Tamtéž, digitální snímek č. 77.

¹⁴⁶ Tamtéž, digitální snímek č. 125.

chlapec, Janek, syn Lukáše Krále byl odveden z Kamenného Malíkova.¹⁴⁷ Z bukovské rychty bylo odvedeno 10 mladých mužů. Nejvíce branců pocházelo z Buku, celkem pět osob. Dále byli odvedeni dva chlapci z Horního Žďáru a tři z Matné. Na 14 chlapců pak bylo odvedeno z rychty čiměřské. Z Bílé, neboli Weißenbachu odvedli koželuha Jakuba, syna Walenty Štreble,¹⁴⁸ z Čiměře odcházelo na vojnu pět chlapců, z Potočné, v té době známé jako Krampachy, bylo odvedeno šest chlapců, a ze Sedel a Senotína bylo odvedeno po jednom chlapci. Dalších 13 osob bylo odvedeno z rychty jarošovské. Nejvíce sirotek odeslala na vojnu ves Jarošov, ze které odešlo sedm chlapců. Po dvou byli odvedeni chlapci z Nekrasína a Rodvínova a po jednom chlapci odešlo z Kruplova a Pejdlovy Rosičky. Lásenická rychta odvedla devět chlapců, přičemž čtyři pocházeli z Lásenice, další čtyři z Dolního Žďáru a jeden, Janek, syn Matěje Čudera, byl odveden z Horní Lhoty.¹⁴⁹ Oldřišská rychta odvedla celkem čtyři chlapce. Dva pocházeli z Blažejova a po jednom byli odvedeni chlapci z Dvorečku a Matějovce. Ve Dvorečku jím byl Moczl, syn Bartle Neupaura,¹⁵⁰ v Matějovci se jednalo o kováře Jirgla, syna Jíry Sokolta, který ovšem na vojně zemřel.¹⁵¹ Nejvíce odvedených pocházelo z rychty otínské, která odvedla 15 chlapců. Z Hospříze odešli tři chlapci, z Jindřiše čtyři chlapci. Z Malého Ratmírova odešli na vojnu dva chlapci, kterými byli bratři Jirgl a Moczl, synové zesnulého Pavla Haška.¹⁵² Nejvíce chlapců, celkem šest, odešlo přímo z Otína. Pěněnská rychta na vojnu sedm chlapců, dva z Dolní Pěny, čtyři z Kačleh a jednoho z Německého Malíkova. Poslední rychtou, která v prameni udává odchod chlapců na vojnu, je rychta políkenská. Odsud odešlo devět chlapců, Partl, syn Šimona Prokeše a Matouš, syn Jandy Blažka, byli odvedeni z Hatína.¹⁵³ Celkem pět chlapců, nejvíce z celé rychty, se na vojnu vydalo z Políkna a po jednom chlapci bylo naverbováno v Polšti a Stajce. Jednalo se o Matěje, syna zesnulého Jíry Pešty z Polště, který na vojně sloužil u jezdeckta,¹⁵⁴ a o Matouše, syna Wondry Mysaře ze Stajky, který byl na vojně zařazen k dělostřelectvu.¹⁵⁵

Navrátilí vysloužilci se v prameni nevyskytují. U většiny chlapců odvedených na vojnu se u jejich jména nevyskytuje žádná další poznámka, a pokud ano, jedná se pouze o zmínku o

¹⁴⁷ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 18.

¹⁴⁸ Tamtéž, digitální snímek č. 92.

¹⁴⁹ Tamtéž, digitální snímek č. 113.

¹⁵⁰ Tamtéž, digitální snímek č. 35.

¹⁵¹ Tamtéž, digitální snímek č. 41.

¹⁵² SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 47.

¹⁵³ Tamtéž, digitální snímek č. 84.

¹⁵⁴ Tamtéž, digitální snímek č. 80.

¹⁵⁵ Tamtéž, digitální snímek č. 82.

smrti, která se zaznamenávala křížkem u jména, či prostou poznámku o tom, že se mladík nevrátil. Z pramene tedy nelze identifikovat, zda vůbec došlo k návratu nějakého z chlapců, případně jaké byly jejich další osudy či místa pobytu.

Dále se v prameni dozvídáme o případu sedmnáctileté Doroty, nemanželské dceři Tomáše Pokoje z Bednářečku, která se vdala za vojáka a odešla s ním. O dalších jejích osudech není již nic více známo.¹⁵⁶

4.4.3. Chudina, chudinství a žebrota

Chudí lidé byli, jsou a budou nedílnou součástí lidské společnosti. Byli její součástí již od nepaměti a rozhodně z lidské společnosti nemizí ani nyní. Jediným rozdílem mezi současnou situací a dobou před několika staletími je to, že se každý stát či každá společnost s péčí o chudé spoluobčany vypořádává jinak. Pokud bychom chtěli mluvit o chudině v období středověku nebo raného novověku, je podstatné si určit, kdo to vlastně chudý člověk byl. Chudoba je totiž celkem subjektivní pojem. Někomu stačí mít co jíst, mít kde spát, a cítí se se svým životem spokojený, jiný se nespokojí ani s luxusními lahůdkami, přepychovým bytem a drahými vozy a bude potřebovat stále více. Toho si byli vědomi i lidé v minulosti, a proto chudé rozdělovali na několik kategorií.

První kategorií byli ti, kdo nebyli schopní vykonávat řemeslo či službu, ať již tomu bylo od narození, kvůli zranění či kvůli duševní nemoci. Druhou skupinou byli chudáci, kteří dříve mohli patřit i mezi nejbohatší ve vsi, ale vinou náhlých živelních katastrof, ztráty zaměstnání či vyplacení věna pro velký počet dcer, přišli o vše, co dříve měli. Další skupinou byli lidé, kteří sice pracovali, ale jejich příjem byl závislý na sezónní práci, přičemž v ostatních obdobích trpěli nouzí. Poslední skupinou byli lidé na okraji společnosti, jako cikáni, kejklíři, kriminálníci nebo zmrhané ženy či žebráci. Mezi tyto lidi často upadli právě nezaopatření sirotci, zmrzačení vysloužilí vojáci nebo opuštěné chudé vdovy.

Problematikou chudých osob, které nebyly schopny si vlastními silami pravidelně zajistit ani nejzákladnější životní potřeby (byt, otop, strava, oděv, případně léky), se zabývala pochopitelně i jindřichohradecká vrchnost. Mezi velmi rozšířený způsob zaopatřování chudých patřilo už od konce středověku například rozdělování sladké kaše v černé kuchyni místního zámku, či přidělování chleba a obilí v literátském semináři.¹⁵⁷

¹⁵⁶ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 27.

¹⁵⁷ F. TEPLÝ, *Dějiny I/3*, s. 310–363.

Ze zkoumaného vzorku sirotků z roku 1694 se žebrotou živilo 24 osob. Z tohoto vzorku se jednalo ve 23 případech o ženy, pouze v jednom případě se v uvedeném vzorku jednalo o muže. Byl jím Hanzl, syn Tomáše Rude z Blažejova, jehož žebrotu zapříčinilo to, že byl chromý.¹⁵⁸ Chromé ženy se ve zkoumaném vzorku objevují celkem pětkrát: jde o chromé ženy ve čtyřech případech a v jednom případě o ženu navíc i hloupou.

Žebráci a žebračky na Jindřichohradecku často odcházeli ze svých rodných vsí a živili se žebráním jinde. K tomu kolem roku 1694 došlo hned ve dvanácti případech. V průměru odcházeli za žebrotou do vzdálenosti 7,7 km. Nejdelší cestu urazila Maryana, dcera Jana Spurného, která z Jarošova nad Nežárkou odešla do vzdálenosti 18 kilometrů až do Plavska, kde poté žila „na díle“.¹⁵⁹ Naopak nejkratší cestu urazil z pochopitelných důvodů již zmiňovaný chromý Hanzl od Tomáše Rude, který z rodného Blažejova odešel do 2,3 kilometru vzdálené Oldřiše.

K žebrákům a žebračkám by se dali jistě přičíst i tuláci, kteří se ve sledovaném prameni vyskytují třikrát, přičemž tato činnost bývá vždy uvedena u žebraček. Pouze ve čtyřech případech se žebrajícího jedince ujala rodina. V jednom případě to byla dcera Barbory, dcery Jíry Rankste z Jarošova nad Nežárkou, která si vzala žebrající matku k sobě do Lhoty.¹⁶⁰ Bohužel se bližší určení této Lhoty nepodařilo dohledat, a tak lze jen předpokládat, že se mohlo s největší pravděpodobností jednat o Horní či Dolní Lhotu u Dolního Žďáru, která je Jarošovu nad Nežárkou nejbliže (necelých 16 km). Druhou variantou, která by připadala k úvahu, by byla Lhota Červená, která je však od Jarošova nad Nežárkou vzdálena přes 22 km. Jako další se žebrající matky Běty, dcery Jíříka Mertha, která žebrala v Jindřiši, ujal její syn. Ona, na rozdíl od výše zmiňované Barbory, s žebrotou mohla skončit, což dokládá i přeškrtnutá poznámka o její žebrotě s dodatkem, že nyní už žije u syna.¹⁶¹ O žebračku Dorinu, dceru Jakuba Šobrle, která žebrala v Pěně, se alespoň zčásti postaral její bratr.¹⁶² V jednom případě se o žebrající ženu postaral její tchán.¹⁶³ Cizí osoba žebrajícího sirotka zabezpečila jednou, přičemž se jednalo o chromou Kateřinu, dceru Lukáše Krále, která žebrala u Kryzánka.¹⁶⁴

¹⁵⁸ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 33.

¹⁵⁹ Tamtéž, digitální snímek č. 4.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž, digitální snímek č. 50.

¹⁶² SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 92.

¹⁶³ Tamtéž, digitální snímek č. 13.

¹⁶⁴ Tamtéž, digitální snímek č. 18.

4.4.4. Řemesla

V 16. a 17. století bylo velmi běžné, že děti již ve dvanácti letech získávaly první pracovní zkušenosti.¹⁶⁵ Na vesnicích děti často pracovaly ještě dříve, hlavně v případě, že měli jejich rodiče hospodářství. Po dovršení dvanácti let však mohly být tyto děti povolány vrchností do služby. Toto se týkalo všech dětí, ovšem nejvíce se tato praxe týkala sirotků, o jejichž osudu často po smrti otce rozhodovala vrchnost nebo město.

Ve vesnických oblastech bývalo běžné, že děti místních obyvatel buď převzaly rolnickou živnost ve vsi anebo se učily řemeslu po otci, po kmotrovi či podle výběru a vůle rodičů. Synové sedláků byli většinou přijímáni do městských škol, nicméně pokud zatoužili po řemesle, rozhodně od toho nebyli odrazováni.¹⁶⁶ Řemeslo bylo pro vrchnost přínosem, a proto byla této jejich volbě více než nakloněna. Vrchnost a její úředníci proto velmi rádi na řemeslo vybírali i sirotky. Ti potom měli jistou obživu a mohli se, v případě nevelkého dědictví po rodičích, vyhnout žebrotě. Přijetím do cechu navíc tito původně venkovští mladíci získávali i tolik potřebnou sociální oporu.

Cesta k řemeslu byla dlouhá. Nejprve dítě odcházelo do učení, které mu domluvil rodič, poručník či město. Délka učení, kterou měl učeň u mistra vykonat, aby si zasloužil výuční list a mohl se posléze ucházet o místo v cechu jako tovaryš, byla různá. Závisela na mnoha faktorech, mezi kterými byl nejen druh řemesla, ale zejména obsah cechovních statut. Některá významnější řemesla měla ve svých statutech délku výuční služby pevně stanovenou a neměnnou, u jiných přesně určená nebyla. V tomto případě pak záviselo hlavně na domluvě rodiče či poručníka s mistrem, u něhož měl učeň službu vykonat. Protože si ale cechy a řemeslníci velmi zakládali na svém statutu a prestiži, snažili se tedy předejít útěkům svých učňů, jako tomu velmi často bývalo na vesnicích při výkonu služby čelední. Předtím, než byl učeň přijat do domácnosti mistra, musel mu složit slib věrnosti, čímž sliboval řádné dokončení vyučení.¹⁶⁷ Další pojistkou kromě slibu bylo zaručení se za dítě, ať již ze strany rodičů, poručníků nebo vrchnosti. Tito ručitelé navíc za učně museli do rukou mistra složit kauci, která tvořila poslední pojistku před útekem.¹⁶⁸ Po nástupu do učení se tedy dítě, pro účely této práce sirotek, začalo učit základům řemesla od svého mistra. Mimo to byl ale učeň povinen vykonávat i řadu prací v domácnosti mimo svůj obor jako pomoc rodině mistra. Toto všechno probíhalo nejprve bez nároku na honorář, posléze začal mistr po několika odsloužených letech či měsících

¹⁶⁵ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 160–171.

¹⁶⁶ F. Teplý, *Dějiny II/1*, s. 5–132.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

dávat učni honorář. Z něj si sirotek, v případě že neměl příliš velké hmotné zázemí po rodičích, začal šetřit na výuční list, který pro něj znamenal něco jako propustku k povýšení do tovaryšského stavu.¹⁶⁹

Ve chvíli, kdy učeň získá na doporučení mistra výuční list a zaplatí si jej, nastává další část jeho pracovního života.¹⁷⁰ S výučním listem se učeň může ucházet o místo v cechu jako tovaryš. Na rozdíl od učně má také více pracovních kompetencí a možností. Za prvé může nadále zůstat u rodiny svého mistra a nabírat další zkušenosti. Může v rámci cechu mistra změnit a naučit se zase něčemu novému nebo může za získáváním nových zkušeností odejít na vandr. Pokud se tovaryš rozhodne zůstat u svého mistra, jeho život a zařazení v rodinné hierarchii se změní. Podle práva a cechovních statut toho kterého řemesla měl tovaryš výsadní právo na honorář, jehož výše byla ukotvena uvnitř cechovních artikulů.¹⁷¹ Také jeho pracovní zařazení se lišilo a tovaryš měl vykonávat pouze takovou práci, která se pojila s jeho řemeslem.

Třebaže z dlouhodobého hlediska byl pobyt u mistra velmi výhodný a s každým uplynulým rokem se zvyšovala šance, zvláště pokud mistr neměl syna, že by mohl časem tovaryš jeho dílnu převzít,¹⁷² k získávání nových zkušeností byl mnohem výhodnější vandr. Tovaryši, kteří se vydali na vandr, tedy odešli z domova do vyhlášených řemeslných center nejen v Čechách, ale i v cizině.¹⁷³ Zde se nechávali na přechodnou dobu najímat do rodin cizích mistrů a získávali tak nové zkušenosti, učili se nové neotřelé postupy, a ty pak přinášeli zpět do své domoviny. I tímto způsobem probíhal transfer informací a nových technologií, díky čemuž docházelo k rozvoji řemesel.

Každý, kdo se učil nějakému řemeslu, se toužil jednou stát mistrem. Byl to vrchol řemeslné kariéry, který přinášel jedinci větší volnost, možnost usadit se, založit rodinu apod. K tomu, aby se mohl tovaryš stát mistrem, musel projít všemi stupni vyučení a nakonec vytvořit mistrovský kus, který musel být předložen k posouzení ostatním mistrům z cechu. Během této práce byl cech budoucímu mistrovi nápomocný finanční podporou, kterou mu poskytoval otevřením cechovní pokladny.¹⁷⁴

Pokud bychom se však ještě vrátili k cechům z hlediska jejich původního sociálního účelu, pro sirotky to byla velmi důležitá instituce. Cech totiž mimo jiné fungoval i jako sociální

¹⁶⁹ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 161-171.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Nejčastěji k tomu docházelo po smrti mistra ve chvíli, kdy si tovaryš vzal jeho dceru či manželku.

¹⁷³ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 161-171.

¹⁷⁴ F. Teplý, *Dějiny II/1*, s. 5-135.

(zabezpečovací) instituce, jež dítěti od nástupu do učení poskytovala tolik důležitou oporu. Ostatně cechy se vyvinuly z původních zbožných a vzájemně podpůrných bratrstev, v nichž právě zajištění sociálních jistot bylo jednou z priorit.

Jindřichohradecko bylo oblastí Čech s tradičně velmi silnou textilní výrobou. Nejrozšířenějšími řemesly proto byly právě živnosti spojené s přípravou výroby i vlastní výrobou textilií. Hojně zastoupenou činností, která se velmi často objevovala ve sledovaném vzorku místních obyvatel, bylo **zdobení šatů**. Tato činnost byla vykonávána hlavně mladými lidmi a ve zkoumaném vzorku se vyskytuje v poznámce hned u 156 jedinců, z nichž se v 58 případech jedná o ženy, v 98 případech pak o muže.

Mezi další textilní řemesla, která se provozovala na Jindřichohradecku, patří **přadláctví**, jež zde vykonávali tři lidé, pokaždé ženy. V prvním případě šlo o Durl, chromou dceru zesnulého Kašpara Waltle z Potočné, která předla vlnu v 3 km vzdálené Nové Bystřici,¹⁷⁵ v druhém případě se jednalo o Annu, dceru nebožtíka Jíry Žabky ze Sedel, která za prací odešla přibližně 13 km daleko až do Jindřichova Hradce.¹⁷⁶ Poslední případ je trochu odlišný. Tentokrát se nejedná o sirotka, ale o vdovu Dorotu po Vávrovi Dvořáčkovi z Kamenného Malíkova, která se přádkem živila v Jindřichově Hradci vzdáleném asi 15 km od jejího domova.¹⁷⁷

Tkalcovství se věnovalo 18 osob a ve všech případech šlo o muže. **Krejčovství** se vyučilo 14 sirotků, mezi nimiž byla zastoupena pouze jedna švadlena. Jednalo se o Annu, chromou dceru po Anně podruhyňi z Hostějovsi. V této vsi Anna po smrti své matky přebývala u blíže nespecifikovaného Fuxe společně s jedenáctiletým Matějem, synem po zesnulém Michalu Fuxovi, který se živil zdobením šatů.¹⁷⁸ Tomeš, syn Zacha Krejčího z Jarošova nad Nežárkou, urazil za řemeslem ze všech uvedených krejčích nejdelší cestu. Odešel na blíže nespecifikované místo až za Prahou, tedy nejméně 140 km daleko, ale tam zprávy o něm mizí, přičemž domů se již nevrátil.¹⁷⁹

Dalšími výrobními obory, které byly ve studovaném prameni zastoupeny, jsou řemesla kožedělná, případně oděvní. **Koželužství** najdeme ve sledovaném vzorku dvakrát. **Ševcovství**

¹⁷⁵ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 95.

¹⁷⁶ Tamtéž, digitální snímek č. 101.

¹⁷⁷ Tamtéž, digitální snímek č. 19.

¹⁷⁸ Tamtéž, digitální snímek č. 14.

¹⁷⁹ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 4.

se věnovali rovněž dva sirotci. Prvním byl Šimek, syn po zesnulém Jiříkovi Petrželkovi z Jarošova nad Nežárkou, který posléze odešel na vojnu,¹⁸⁰ druhým byl Johannes Šneidr z Buku, syn hradeckého podruha Lorence Šneidra, který vykonával řemeslo bez náležitého oprávnění. Poslední zmínka u jeho jména vypovídá o tom, že odešel na vandr, poznámka o návratu zde ale chybí.¹⁸¹ Posledním z těchto řemesel zaznamenaným v registru bylo **kloboučnictví**, kterému se vyučil Andreas Kovář z Buku, který se v roce 1694 zdržoval již mnoho let na vandru.¹⁸²

Další řemesla a služby se pro obyvatele panství vyskytli při městském pivovare. **Sladovnictví** se věnovalo osm sirotků. Ve dvou případech se jednalo o učně. V Žirovnici se učil Melichar Faytal syn Martina Faytala, z Jarošova nad Nežárkou,¹⁸³ druhým učněm byl taktéž Melichar, tentokrát z Bednárc. ¹⁸⁴ Sládek Jíra Hájek z Lásenice odešel po vyučení na vandr, odkud později přešel na vojnu.¹⁸⁵ Nejvíce sládků (3) pocházelo z Bednárečku. Jedním z nich byl Štěpán trpící epilepsií,¹⁸⁶ dalšími dvěma pak bratři Pavel a Janek Hrůzovi, kteří se poté živili společně v Jindřichově Hradci „na díle“.¹⁸⁷ Ve městě samotném působil jako sládek i Lukáš Nutra z Jarošova nad Nežárkou.¹⁸⁸ Jako pacholek u pivovarských koní pak živobyť našel Martin Sloser z Potočné.¹⁸⁹

Klempřství se věnoval pouze Jíra, syn zemřelého Jakuba Masaře z Jarošova nad Nežárkou.¹⁹⁰ **Kovářem** se vyučilo čtrnáct sirotků. V místě svého bydliště se kovářství vyučil Václav Weyzwald z Jarošova nad Nežárkou,¹⁹¹ Moczl Kayßer za učením odešel do 7 km vzdálené Dolní Pěny.¹⁹² **Tesařství** bylo zastoupeno celkem šestkrát. Jedním z tesařů byl i Petr Rude, který však podle poznámky v prameni před dlouhou dobou odešel na vojnu.¹⁹³ **Zednickému řemeslu** se věnovali čtyři chlapci. Tři z uvedených zůstávali na panství. Pouze

¹⁸⁰ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 5.

¹⁸¹ Tamtéž, digitální snímek č. 124.

¹⁸² Tamtéž, digitální snímek č. 120.

¹⁸³ Tamtéž, digitální snímek č. 7.

¹⁸⁴ Tamtéž, digitální snímek č. 24.

¹⁸⁵ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 108.

¹⁸⁶ Tamtéž, digitální snímek č. 26.

¹⁸⁷ Tamtéž, digitální snímek č. 6.

¹⁸⁸ Tamtéž, digitální snímek č. 5.

¹⁸⁹ Tamtéž, digitální snímek č. 94.

¹⁹⁰ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 5.

¹⁹¹ Tamtéž, digitální snímek č. 9.

¹⁹² Tamtéž, digitální snímek č. 73.

¹⁹³ Tamtéž, digitální snímek č. 32.

Mikuláš Novák, syn zesnulého Kryštofa Nováka z Bednářečku, se oženil bez povolení vrchnosti, a tak přišel o možnost dědictví, načež z panství odešel do Prahy.¹⁹⁴

Kuchařskému řemeslu se věnovali čtyři ze zapsaných sirotků. Ve třech případech se jednalo o muže. Kuchařem byl Jakub Šnela z Číměře, který se ale od řemesla odtrhl a vyučil se koželužství.¹⁹⁵ Další dva kuchtíci byli Gregor Jakub z Bílé, který pobýval v jezuitské koleji,¹⁹⁶ a Jakl Reisner z Buku, který jako kuchtík působil v semináři.¹⁹⁷ Pouze v jednom případě se jednalo o ženu. Kuchařkou se stala osiřelá Barbl, dcera Filipa Ševce, která z rodné Jindřiše odešla až do 16 km vzdálené Kardašovy Řečice, kde sloužila u jistého obchodníka bez bližší specifikace.¹⁹⁸ **Řeznictví** a **mlynářství** se z uvedených sirotků věnoval pokaždé jeden muž.

Po jedné osobě nalezneme v pramenech ještě také jako **lopatáře, ovčáka, prodavačku** a **zámečníka**. **Kolářství** se vyučili dva hoši, oba z Malíkova nad Nežárkou, tehdy známého jako Německý Malíkov. Toto řemeslo v místě provozoval Partl Czauder, který pobýval u Janků, zatímco Pavel Tuter se zdržoval na vandru.¹⁹⁹

Dvě osoby rovněž zastupují živnost **mysliveckou**. V době vzniku register byl již plnohodnotným myslivcem Matouš, syn Josefa Štorkána z Kamenného Malíkova.²⁰⁰ Teprve v učení u svého staršího bratra byl tehdy lásenický Říha, syn zesnulého Jana myslivce „na Poušti“. Říhův bratr (patrně starší) ovšem již nespĺňoval podmínky pro zařazení mezi sirotky, a proto jeho jméno již v registrech uvedeno nemáme.²⁰¹ **Zahradnickému řemeslu** se věnovalo pět osob. V Jarošově nad Nežárkou se zahradnictví učil Matěj Petržilka, ale ten posléze odešel za obec na vojnu proti Turkům,²⁰² podobně jako Pavel Urban z Hospříze.²⁰³ V Otíně se pak zahradníkem vyučil Ulrich Holter.²⁰⁴ Prokazatelně se zahradnictvím živil také Hanz Kovář.²⁰⁵

K vandrovaní se ze zkoumaného vzorku uchýlilo 19 chlapců a dvě dívky. Eduard Maurice v ediční řadě Velkých dějin zemí Koruny české ve svazku zaměřeném na dětství udává, že

¹⁹⁴ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 26.

¹⁹⁵ Tamtéž, digitální snímek č. 86.

¹⁹⁶ Tamtéž, digitální snímek č. 93.

¹⁹⁷ Tamtéž, digitální snímek č. 121.

¹⁹⁸ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 50.

¹⁹⁹ Tamtéž, digitální snímek č. 58.

²⁰⁰ Tamtéž, digitální snímek č. 20.

²⁰¹ Tamtéž, digitální snímek č. 108.

²⁰² SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 5.

²⁰³ Tamtéž, digitální snímek č. 53.

²⁰⁴ Tamtéž, digitální snímek č. 45.

²⁰⁵ Tamtéž, digitální snímek č. 120.

nejčastěji odcházeli na vandr příslušníci textilních řemesel, nicméně pro jindřichohradecké sirotky to neplatí. Tkalci, krejčí a kloboučníci většinou zůstávali doma. Na vandr odešel od každého z těchto řemesel jeden chlapec. Krejčí Linhart, syn Matěje Weyzwaldy odešel získávat nové zkušenosti z Jarošova nad Nežárkou do více než 130 km vzdáleného Brna.²⁰⁶ Tkadlec Matyáš pocházel ze Senotína, ovšem o místě služby či jeho návratu nemáme žádné další zprávy.²⁰⁷ Mnoho let byl na vandru i kloboučník Andreas, syn Tomana Kováře z Buku. Ani o něm nemáme po jeho odchodu žádné zprávy.²⁰⁸

Nejvíce osiřelých chlapců, kteří odešli na vandr, se ve zkoumaném vzorku učilo kovářství. Celkem jich za účelem vandrování odešlo z jindřichohradeckého panství deset. Z Kruplova odešel kovář Jakub, syn tak řečeného Ranšle, jenž byl na vandru již deset let, přičemž o jeho návratu není nic známo.²⁰⁹ Kovář Franczl, syn Andrla Hoffpaura byl obdobně jako jeho sestra nemocný, ovšem i přesto na vandr odešel, ale poznámka o návratu schází i u něj.²¹⁰ Nečekaně dlouhou dobu na vandru strávil i kovář Hansl, syn Lorence Šmída ze Senotína, který se měl pod pohrůzkou pokuty vrátit zpět domů, ovšem neudělal to a utekl z panství.²¹¹

Z příslušníků dalších řemeslných oborů na vandr zavítali také dva sládci, Jíra Hájek z Lásenice²¹² a Jakub Hruža ze sladovnické rodiny z Bednářečku.²¹³ Nové zkušenosti v zámečnickém řemesle získával mimo domovinu i Jan, syn Fejtle Peczle z Dolní Pěnné.²¹⁴ Dále na vandr odešli ještě zahradník Hansl, bratr Andrese Kováře z Buku, který též odešel na vandr jako kloboučník,²¹⁵ a jeden kolář. Tím byl Pavel, syn Mocze Tutera z Malíkova nad Nežárkou.²¹⁶

4.4.5. Vyšší vzdělání a duchovní dráha

Ve sledovaném období ještě nebyla zavedena povinná školní docházka, k jejímuž uzákonění došlo až za panování Marie Terezie patentem z 6. prosince 1774. Tehdy bylo kromě

²⁰⁶ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 9.

²⁰⁷ Tamtéž, digitální snímek č. 98.

²⁰⁸ Tamtéž, digitální snímek č. 120.

²⁰⁹ Tamtéž, digitální snímek č. 17.

²¹⁰ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 37.

²¹¹ Tamtéž, digitální snímek č. 97.

²¹² Tamtéž, digitální snímek č. 108.

²¹³ Tamtéž, digitální snímek č. 26.

²¹⁴ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 69.

²¹⁵ Tamtéž, digitální snímek č. 120.

²¹⁶ Tamtéž, digitální snímek č. 58.

zavedení systému triviální, hlavních a normálních škol²¹⁷ uzákoněno, že každé dítě od šesti do dvanácti let věku je bez ohledu na pohlaví povinno projít si minimálně šestiletou školní docházkou. S ohledem na převážně agrární charakter tehdejší společnosti však byla školní docházka pochopitelně často omezována, hlavně v období sklizně, kdy byla na poli zapotřebí i dětská pracovní síla. Ve sledovaném období tudíž ještě nebylo povinností rodičů posílat své děti do školy, stejně jako ještě nebylo povinností vrchnosti školu zřídit a dohlížet na pravidelnost a pečlivost docházky do ní. Nicméně tehdejší školský systém fungující v českých zemích vycházel ze starších tradic, a proto by mohl leckoho překvapit. Oproti okolním zemím byla u nás školská síť už na konci 17. století poměrně propracovaná, třebaže po třicetileté válce značně poškozená.²¹⁸

Ve venkovském prostředí byly základní jednotkou školy farní. Tyto školy měly poměrně jednoduchý cíl. Sloužily především pro vzdělávání dětí sedláků a dalších obyvatel vesnic, které měly naučit základním dovednostem, tedy čtení, psaní a počítání, aby je pak tyto děti mohly dále zúročit při pokračování na studiích nebo v učení. K pokračování ale mnohdy ani nedošlo a selští synové se spokojili s pouhými základy vzdělání. Tyto školy byly původně katolické či utrakvistické. Po roce 1526 začaly být ovšem doplňovány školami luteránskými, kterým se dařilo převážně v německy mluvících oblastech Čech.²¹⁹

S 16. stoletím dochází k doplňování a vylepšování školské sítě, kdy farní školy začínají zastávat opravdu pouze vesnickou doménu, zatímco pro město fungují školy partikulární, městské. Městská škola měla mít vyšší úroveň než škola venkovská a garantem toho měla být pražská univerzita. Karlo-Ferdinandova univerzita,²²⁰ jak byla v pobělohorské době označována poté, co byla císařem Ferdinandem II. svěřena jezuitům, nejenže kontrolovala výuku školením vlastních učitelů vysílaných do jednotlivých škol nebo tvorbou školských řádů, ale rovněž univerzitní profesori psali pro městské školy vlastní, schválené učebnice.²²¹ Oproti farním, často jednotřídním vesnickým školám měla mít nově vzniklá městská škola nejméně tři stupně. Prvním stupněm byl stupeň **elementární**, zaměřený na nezbytný základ studia, a tudíž bylo více než žádoucí, aby byl tento stupeň vyučován v mateřštině.²²² Ve druhém stupni se

²¹⁷ Ivana ČORNEJOVÁ (ed.), *Školství a vzdělanost, Velké dějiny země Koruny české*, Praha 2020 (= *Tematická řada*), s. 64–89.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž, s. 74.

²²⁰ K jejímu dělení došlo již v roce 1654.

²²¹ I. ČORNEJOVÁ (ed.), *Školství*, s. 64–70.

²²² O nutnosti vyučovat v mateřštině mluví i J. A. Komenský, jenž k základům vzdělávání kromě čtení, psaní a počítání zařazuje i zpěv. Rovněž podle něho bylo velmi důležité, aby se děti ve škole naučily nenásilnou formou etice a mravnosti.

studenti učili **latinské gramaticy a četbě**, a konečně ve třetím stupni docházelo k výuce **základů filosofie**.

Další změny ve školství přišly s příchodem jezuitského řádu do českých zemí. Řád založený Ignácem z Loyoly roku 1540 přišel do Čech roku 1556. Nejprve se usadili v Praze, kde byla založena v Klementinu jejich první česká kolej, a později se na pozvání jednotlivých vrchností rozcházeli do měst po celém Českém království. Dnes jsou jezuité známí především zakládáním gymnázií, ovšem oni sami je jako gymnázia zpočátku nenazývali. Ještě v roce 1599 v jezuitském studijním řádu nenajdeme zmínku o gymnáziu, ale o nižších studiích (*scholae studiorum inferiorum*) a vyšších studiích (*superiora*), které reprezentovala univerzita.²²³ Pokud bychom se ale zaměřili na gymnázia jako taková, bývala zpravidla dělena na pět tříd.²²⁴ První tři třídy (*infima, media a syntax*) se věnovaly gramatice, zbývající dvě (*poetika a rétorika*) se věnovaly humanitním studiím.²²⁵ Navíc pokud jezuité působili v oblasti, kde scházela elementární škola, nahrazovali ji, a mezi výše zmiňované třídy zařadili ještě šestou tzv. třídu zvanou *parva*.²²⁶ Oproti městským, či později piaristickým školám, jezuité věnovali prostor hlavně latině.²²⁷ Výhodou učení poskytovaného řádem Tovaryšstva Ježíšova bylo i to, že nebyly konfesijně uzavřeny. Studentem jezuitské koleje se mohl stát každý chlapec jakéhokoli vyznání, přičemž teprve později mohl vstoupit do řádu, ale nebylo to povinností.²²⁸

Pokud bychom se chtěli zaměřit na vyučující či kvalitu výuky ve studované době, pak situace na farních školách nebyla úplně uspokojivá. Výuku zaopatřovali různí duchovní, a ne každá farní škola měla stejnou kvalitu. Lepší situace již byla na městských školách, kam vyučující posílala sama univerzita. Na jezuitských gymnáziích vyučovali mladí členové řádu vracující se z univerzity. Oproti jiným konfesím a řádům měli tu výhodu, že nemuseli studovat v cizině. K tomuto kroku museli přistoupit ve své době například utrakvisté či členové Jednoty bratrské, pokud nechtěli studovat u katolíků.

²²³ I. ČORNEJOVÁ (ed.), *Školství*, s. 83.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Školy zakládané řádem piaristů. V Čechách před zrušením jezuitského řádu papežem Klementem XVI. v roce 1773 působily hlavně v místech, kde jezuité neměli vliv. I. Čornejová udává, že hlavní rozdíl ve výuce tkvěl v náhledu na latinu. Piaristé sice považovali latinu za jeden z hlavních a stěžejních předmětů ve výuce, ale nesnažili se na rozdíl od jezuitů zaměřit se pouze na čistou, antickou latinu, čímž se jim vytvořil prostor pro důkladnější studium zeměpisu a dějepisu. V jezuitských školách tyto předměty musely latině uvolnit cestu a byly vyučovány pouze jeden až dva roky, jak uvádí I. Čornejová ve shora citovaném díle.

²²⁸ I. ČORNEJOVÁ (ed.), *Školství*, s. 83–88.

Výše popisovaná situace se ovšem netýkala vyšších vrstev obyvatelstva. Aristokracie a nejbohatší měšťané volili spíše cestu prestižnějšího domácího vzdělávání, kdy rodiče svým dětem platili vychovatele, tzv. preceptora, který děti sám vzdělával.

Do Jindřichova Hradce jezuité zavítali na pozvání předposledního pána s erbem zlaté pětilisté růže v modrém poli, Adama II. z Hradce. Údajně ale k tomu došlo po naléhání ze strany jeho manželky Kateřiny z Montfortu, dcery císařského hofmistra Jakuba I. z Montfortu.²²⁹ Spolu také založili jezuitský seminář. Zakládací listina pro budoucí gymnázium byla Adamem II. z Hradce vydána 4. července 1594, a výuka započala již následujícího roku v září. Nejprve se v Jindřichově Hradci vyučovalo pouze ve dvou třídách, ovšem velmi rychle docházelo k rozšiřování gymnázia. Do roku 1604 se zde již vyučovalo ve všech pěti třídách a bylo nutné zajistit pro školu novou budovu, jejíž stavba byla dokončena roku 1608. Tato budova zůstala v provozu deset let. Během třicetileté války, tedy mezi léty 1618–1648, byla budova gymnázia uzavřena. Po roce 1648 byla výuka obnovena, což značí, že v námi sledovaném období již bylo gymnázium opět plně funkční.

Většina z osiřelých dětí uvedených ve studovaném registru se věnovala řemeslu nebo nějaké jiné živnosti, jako o studentech či školácích se v prameni mluví pouze o sedmi chlapcích. Prvním z nich je Lorenc, syn Urbana Šulera, jenž na studia odešel z Horní Pěnné. O typu studia či o jeho dalších osudech nám již bohužel není nic známo. Od odchodu z vesnice se o něm neví.²³⁰ Druhým studentem byl Šimon, původem z Lásenice, syn Václava Zahradníka, který studoval v Praze. Za studiem tedy urazil cestu dlouhou nejméně 140 kilometrů. Od jeho odchodu o něm rovněž není nic známo. O tomto chlapci bychom se mohli domnívat, že dosáhl vyššího vzdělání, ovšem pramen jako takový nám to s jistotou neřekne.²³¹ Do nižšího stupně školy jistě chodili také jarošovští chlapci Václav, podle pramene devítiletý syn Pavla Vávrového, který pobýval u matky v Lovětíně,²³² a Jozef, syn zesnulého Matěje Weyzwaldy.²³³ Druhého stupně vzdělávání mohl pravděpodobně dosáhnout Francl, syn Vávry Dvořáka zvaného Sádeckého, jenž sice pocházel z Kamenného Malíkova, který byl součástí bednárecké rychty, nicméně školu navštěvoval ve 23,5 kilometru vzdálené Číměři a posléze ve 13 km

²²⁹ Štěpánka BĚHALOVÁ – František FÜRBAACH, *Nezapomenutelné osobnosti v historii města Jindřichův Hradec*, Jindřichův Hradec 2015, s. 50.

²³⁰ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 66.

²³¹ Tamtéž, digitální snímek č. 109.

²³² Tamtéž, digitální snímek č. 8.

²³³ Tamtéž, digitální snímek č. 9.

vzdáleném Jindřichově Hradci.²³⁴ Pokud bychom to tedy shrnuli, vyššího stupně vzdělání mohli dosáhnout z uvedených chlapců pouze tři.

Po duchovní kariéře zatoužili z uvedených sirotků pouze jedna žena a jeden muž. Anýžka byla dcera zesnulého Jiříka Symnadla z Kamenného Malíkova, prvního manžela jakési Doroty M. O Anýžce pramen říká, že odešla před jedenácti lety, což by tedy mělo být v roce 1683 s nějakou hraběnkou blíže nespecifikovaného jména do Vídně, kde měla trvale přebývat a údajně měla projevit vůli stát se jeptiškou.²³⁵ Ve františkánském klášteře svůj život trávil patrně jako laický bratr krejčí Martin z Blažejova, syn nebožtíka Georga Draple.²³⁶

4.4.6. Služba a kariéra

Děti sedláků byly většinou brány do městských škol, nicméně pokud zatoužily po řemesle, rozhodně od toho nebyly odrazovány.²³⁷ Pro děti a sirotky byla ale daleko častější služba čelední, méně často služba panská, ke které byly vybírány všechny děti, nejen sirotci, což vyvolávalo odpor rodičů, kterým doma chyběla pracovní síla.²³⁸

Podobně jako u tovaryšů byl čeledín, děvečka, pacholek či pohůnek začleněn do rodiny hospodáře. Ten dětem i sirotkům poskytoval stravu, přístřeší, popřípadě skromný deputát. V raném novověku děti u sedláka pracovaly podobně jako jeho vlastní děti již od dvanácti, někdy dokonce už od osmi let.²³⁹ Byla to pro ně také jistá forma výchovy, jelikož hospodář držel nad svou čeledí ruku a v případě nekázně či zahálky je mohl i trestat. Jediným omezením bylo, že nesmí nikoho z nich usmrtit nebo vážně zranit.²⁴⁰ Toto bylo výhodné nejen pro vrchnost, která tím měla zajištěnou výchovu sirotka, ale i pro sedláky či hospodáře, kteří doufali, že se jejich synkům dostane přísnější výchovy a přiučí se něčemu novému, co potom budou moci v dalším životě zužitkovat. Jak ale uvádí Markéta Skořepová, v pozdějších letech již byli pro čelední službu vybíráni pouze sirotci, kteří ovšem pomalu začínali být do domu hospodáře bráni spíše k vychování než k nějaké velké práci.²⁴¹ U ostatních dětí byla tato služba zrušena Josefem II, a to konkrétně jeho patentem ze dne 1. listopadu 1781.²⁴² Hospodáři jako takoví od poloviny 18.

²³⁴ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 19.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Tamtéž, digitální snímek č. 33.

²³⁷ F. TEPLÝ, *Dějiny II/1*.

²³⁸ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 160-167.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ M. LENDEROVÁ, *Dětství*, s. 160-167.

²⁴¹ M. Skořepová, *Ovdovění*, s. 212-219.

²⁴² Tamtéž.

století dávali přednost starším jedincům kolem 20 let, kteří byli pro práci lépe připraveni a byli flexibilnější k všestrannějšímu využití.²⁴³

Ve službě u výše postavených osob (pozemková vrchnost a její úředníci, šlechta, církevní hodnostáři, měšťané, důstojníci atp.) pobývalo z evidovaných sirotků zachycených v registru 25 osob.

U hradeckého vrchního hejtmana službu vykonávalo pět osiřelých dětí. Prvním byl Frantzl, syn nebožtíka Jakuba Pandle z Bílé, který sloužil „u pana hejtmana v Jindřichově Hradci“, jak uvádí poznámka v prameni.²⁴⁴ Další dva případy byly trochu odlišné. Prvním byl Matouš, syn Václava Bačka z Políkna. Tento chlapec původně také sloužil na zámku, ale odtud odešel s hejtmanem Schunochem.²⁴⁵ Ve druhém případě šlo o opačný postup. Janek, původem z Kamenného Malíkova, syn Lukáše Krále, původně sloužil u hejtmana, nicméně od něj odešel a nechal se naverbovat na vojnu.²⁴⁶ U pana vrchního sloužily ještě další dvě děti. V prvním případě se jednalo o Jíru, syna Vondry Nutra z Jarošova nad Nežárkou,²⁴⁷ v druhém případě o Mandelýnu, nemanželskou dceru Urbana Reschle z Matné.²⁴⁸

U hradeckého primátora nalezneme ve službě dvě děti, dívku a chlapce. Byli jimi Anna, dcera Václava Marczyne a sestra Plobla, sloužícího u hradeckého probošta,²⁴⁹ a dále Moczl, syn Tobiáše Solter Štukknehta, který se živil zdobením šatů. Oba dva zmínění pocházeli z Číměře.²⁵⁰

U rychtářů pobývalo 18 osob. U bednáreckého rychtáře to byli dva sirotci. U bukovského současného jeden, u jeho předchůdce rovněž jeden, u rychtáře číměřského sloužily osoby dvě. V Jarošově sloužilo nejvíce osiřelých mladých lidí ze všech uvedených rychet. Zdejší rychtář měl ve službě čtyři sirotky. Otínský rychtář měl ve službě sirotky tři, z čehož jedna dívka jménem Rozina, dcera Šimka Puczandla, k němu přišla z bednárecké rychty, konkrétně z Velkého Bednárece.²⁵¹ Oldřišský rychtář zaměstnával dvě osoby, pěněnský rovněž a stejný počet osiřelých dětí nalezneme i ve službě u rychtáře políkenského.

V zámku měli službu vykonávat čtyři lidé, nicméně prokazatelně zde vydrželi pouze dva. V prvním případě se jednalo o Jíru, syna Jakuba Masaře z Jarošova nad Nežárkou, který

²⁴³ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 212–220.

²⁴⁴ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 92.

²⁴⁵ Tamtéž, digitální snímek č. 77.

²⁴⁶ Tamtéž, digitální snímek č. 18.

²⁴⁷ Tamtéž, digitální snímek č. 5.

²⁴⁸ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 129.

²⁴⁹ Tamtéž, digitální snímek č. 88.

²⁵⁰ Tamtéž, digitální snímek č. 89.

²⁵¹ Tamtéž, digitální snímek č. 23.

působil na zámku jako klempíř,²⁵² ve druhém případě se jednalo o Salomynu, dceru Urbana Reschle z Matné, která na zámku sloužila jako kuchyňská.²⁵³ Zbylí dva osiřelí chlapci ze zámku odešli nebo utekli. V prvním případě šlo o výše zmiňovaného Matouše, který odešel s hejtmanem,²⁵⁴ ve druhém případě šlo o Marka, syna Koudelky z Kamenného Malíkova, který z hradeckého zámku utekl stejně jako jeho sestra Káče, odešel z panství, a oba tedy ztratili nárok na své dědictví.²⁵⁵

U cizích urozených osob na panství i mimo ně přebývalo šest sirotků. U „její excelence paní hraběnky Markýty“²⁵⁶ sloužila Justýna původem z Jarošova nad Nežárkou, která byla dcerou zesnulého Matěje Weyzwaldy.²⁵⁷ Do Vídně s nějakou blíže neznámou hraběnkou odešla již výše zmiňovaná Anýžka, která se chtěla stát jeptiškou.²⁵⁸ U paní hraběnky Renaty²⁵⁹ sloužil i Tomáš, syn Jakuba Felznera z Číměře.²⁶⁰ Dcera Martina Czwikara z Potočné jménem Salka pobývala nějaký čas u hraběnky Renaty, ale později se provdala za zedníka.²⁶¹ V Praze u paní hraběnky Margarety pobýval i Blažek, syn Matěje Bastýka ze Sedel. Ta jej po čase propustila, načež se oženil a nějakou dobu na to zemřel.²⁶² V Praze u paní hraběnky Apoleny²⁶³ pobývala i Maryana, dcera zesulé Maryany z Chasovy chalupy v Buku.²⁶⁴

Mezi první měšťany, kteří ve svých domácnostech opatrovali sirotky, můžeme počítat Dráchovské.²⁶⁵ Tento rod byl původem zřejmě urozeného původu.²⁶⁶ U Dráchovského podle studovaných register zdobili šaty Jakub a Voršila Tůmovi, děti zesnulého Jakuba Tůmy z Horní

²⁵² SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 5.

²⁵³ Tamtéž, digitální snímek č. 129.

²⁵⁴ Tamtéž, digitální snímek č. 77.

²⁵⁵ Tamtéž, digitální snímek č. 18.

²⁵⁶ Pravděpodobně Marie Markéta roz. Černínová z Chudenic, provdaná hraběnka von Götz. Srov. Jan HALADA, *lexikon české šlechty*, Praha 1999, heslo Černínové z Chudenic a heslo Slavatové.

²⁵⁷ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 9.

²⁵⁸ Tamtéž, digitální snímek č. 19.

²⁵⁹ Pravděpodobně Zuzana Renáta roz. hraběnka z Martinic (1670–1717), která byla poprvé provdaná v letech 1685–1700 za Tomáše Zachaea Černína z Chudenic (1660–1700). Srov. J. HALADA, *Lexikon*, heslo Černínové z Chudenic.

²⁶⁰ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 86.

²⁶¹ Tamtéž, digitální snímek č. 94.

²⁶² Tamtéž, digitální snímek č. 103.

²⁶³ Nepodařilo se ji ztotožnit se žádnou známou šlechtičnou z okruhu hradeckých vrchností.

²⁶⁴ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 122.

²⁶⁵ Vzhledem k omezenému množství pramenů nelze přesně ověřit, zdali se jedná skutečně o tyto Dráchovské či další měšťanské rodiny, a proto je třeba hledět na údaje o měšťanských rodinách s rezervou.

²⁶⁶ Do roku 1520 vlastnili dům u Nežárecké brány, než jej od M. Dráchovského z Dráchova koupil pekař Honza. Srov. F. TEPLÝ, *Dějiny* II/3, s. 101.

Lhoty u Lásenice.²⁶⁷ U Hermana, o kterém se domnívám, že by se mohlo jednat o městského lékaře, pobývaly dvě děti.²⁶⁸ Prvním byl Michael, syn Walenty Malého z Dolní Pěny,²⁶⁹ druhou byla Marie, dcera Adama Czieglera, rovněž z Dolní Pěny.²⁷⁰ U pana Koňasa z Vydří, hradeckého slavatovského i černínského služebníka, pobývaly čtyři děti. Na přechodnou dobu u něj pracovala Kateřina, dcera Martina Pegnara z Rodvínova, ale posléze byla propuštěna a zůstávala u jakéhosi Jíry.²⁷¹ Dále u Koňasa pracovala Kateřina, dcera Jíry Stejskala rovněž z Rodvínova.²⁷² Posledními dětmi ve službě u této rodiny byli bratři Moczl a Filip, synové Bartle Neupaura z Dvorečku. Moczl zde pobýval pouze do odchodu na vojnu, kde sloužil u dělostřelectva.²⁷³

Na farách nebo u jindřichohradeckých městských duchovních sloužilo devět osob. Nejvíce osiřelých dětí sloužilo na faře v Horní Pěně. Byly to tři dívky: Eva, dcera Jíry Urbana z Hospříze,²⁷⁴ Marie, dcera Ondřeje Holtera z Horní Pěně²⁷⁵ a Eva, dcera Josefa Pastýře, rovněž z Horní Pěně.²⁷⁶ U místního faráře ještě sloužila kromě uvedených děvčat i vdova Kateřina, žena zesnulého Hanzle z Wagnerovy chalupy v Kačlehách, která během výkonu služby zemřela.²⁷⁷ U jarošovského faráře sloužil Pavel, syn Šimona Podruha, pocházející z Dvorců.²⁷⁸ Ve Stráži nad Nežárkou u zdejšího faráře pobývala Voršila, dcera Kryštofa Novotného z Horní Lhoty. Její bratr Matěj, který později zemřel, sloužil u jindřichohradeckého probošta.²⁷⁹ U téhož sloužil i Hanzl, syn Hanzla Kreydera z Horního Žďáru.²⁸⁰ Probošt přijal do služby i Plöbbla, syna Václava Marczýna z Číměře.²⁸¹

Řada osiřelých dětí a mladých lidí sloužila také v okolních panských nebo městských dvorech a samotách. Týká se to celkem 47 osob. Na dráčovském dvoře přebývala Maridl,

²⁶⁷ U Jakuba by také mohlo jít o rodinu Dráčovských z Lásenice; v případě Voršily se doslovně uvádí, že jde o Dráčovského z Hradce. Srov. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 111.

²⁶⁸ F. TEPLÝ, *Dějiny* II/3, s. 108.

²⁶⁹ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 69.

²⁷⁰ Tamtéž, digitální snímek č. 70.

²⁷¹ Tamtéž, digitální snímek č. 11.

²⁷² Tamtéž, digitální snímek č. 12.

²⁷³ Tamtéž, digitální snímek č. 35.

²⁷⁴ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 53.

²⁷⁵ Tamtéž, digitální snímek č. 67.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Tamtéž, digitální snímek č. 62.

²⁷⁸ Tamtéž, digitální snímek č. 115.

²⁷⁹ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 113.

²⁸⁰ Tamtéž, digitální snímek č. 127.

²⁸¹ Tamtéž, digitální snímek č. 88.

dcera Ondřeje Pegnara z Rodvínova.²⁸² Na drahýšském dvoře přebývala Regina, dcera Jakuba Fencle z Oldřiše²⁸³ a Kateřina, dcera Michala Webera z 9 km vzdáleného Buku.²⁸⁴ Nejvíce osiřelých dětí – sedm – pobývalo ve dvoře hollenském. Mezi nimi byla i Manka, hloupá dcera Mocze Tesaře z Matné, která zde pobývala v ovčíně,²⁸⁵ nebo třeba Simandl, syn po Krýzovi z Hrutkova.²⁸⁶ V tzv. kuchyňském dvoře na předměstí Jindřichova Hradce pobývalo pět osob. Jedním z nich byl Martin, syn zesnulého pastýře Jiříka Londrichtera z Hospříze.²⁸⁷ Lhotecký dvůr poskytoval službu a útočiště třem dětem: Žofii, dceři Filipa Hejdy z Bednárců,²⁸⁸ Bětě, dceři po zesnulém Hrnčířovi z Bednářečku²⁸⁹ a Dorotě, dceři Petra Reschle z Buku.²⁹⁰ Pobýval zde i Simandl, syn nebožtíka Hanzle Khollera z Číměře, ale do výčtu počítán není, protože ze dvora v roce 1671 utekl.²⁹¹ Čtyři děti pobývaly ve dvoře lišenském, taktéž čtyři ve dvoře lodhéřovském nebo v Novém dvoře u Obory. Po třech sirotcích nastoupilo službu v Novém dvoře u Deštné. Seminářský dvůr využíval práce pěti osiřelých mladých lidí. Ve dvoře u zdejšího řezníka pobývala Markýta, dcera Tomáše Špalka z Polští,²⁹² post kuchtíka ve zdejším dvoře zastával mimo jiné i Jakl, syn Jiříka Reisnera z Buku,²⁹³ a rovněž zde pobýval Jakub, syn Feytle Rudišera rovněž z Buku.²⁹⁴ Ve dvoře strážském sloužili podle pramenů sirotci dva, ve velhartickém dvoře jeden a konečně ve dvoře zadním rovněž dva sirotci.

4.4.7. Rodinné zázemí

Jak už bylo výše řečeno, ovdovění, případně osiření citelně zasáhlo do života každého jedince, a proto se není čemu divit, že se ovdovělé ženy snažily znovu vstoupit do manželství. Pro mnohé to byla jediná možnost, jak zaopatřit živobytí pro sebe a děti z prvního manželství. Ne každé ženě se to ale podařilo. O uzavření nového manželství rozhodovalo mnoho faktorů. Byl jím například věk ovdovělé ženy. Podle Markéty Skořepové měla největší šanci na opětovný sňatek mladá žena do 35 let. Vliv měl i počet dětí z prvního manželství, rodinné

²⁸² SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 11.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Tamtéž, digitální snímek č. 30.

²⁸⁵ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 130.

²⁸⁶ Tamtéž, digitální snímek č. 56.

²⁸⁷ Tamtéž, digitální snímek č. 54.

²⁸⁸ Tamtéž, digitální snímek č. 23.

²⁸⁹ Tamtéž, digitální snímek č. 27.

²⁹⁰ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 122.

²⁹¹ Tamtéž, digitální snímek č. 86.

²⁹² Tamtéž, digitální snímek č. 80.

²⁹³ Tamtéž, digitální snímek č. 121.

²⁹⁴ Tamtéž, digitální snímek č. 122.

zázemí či velikost dědictví po muži.²⁹⁵ Ve zkoumaném vzorku se nový otec v rodině vyskytuje v celkem 130 případech. U neprovdané matky děti zůstávají o více jak polovinu méně. Ve zkoumaném vzorku u matky zůstávají děti v 72 případech, tedy rozdíl mezi dětmi u otčíma a u matky činí zhruba 55 %.

Pokud matka z jakéhokoli důvodu nové manželství neuzavřela, mohla zůstat v čele hospodářství po manželovi minimálně do nabytí zletilosti nejstaršího syna. Přestože tyto ženy v 17. století nebyly výjimkou, bylo na ně nahlíženo velmi kriticky a jejich hospodaření bylo velmi důkladně kontrolováno sousedy či rychtářem.²⁹⁶ Ze zkoumaného vzorku hospodařilo 20 matek, z nichž pět hospodařilo společně se synem. Jedním příkladem samostatné hospodářky je Uršula, žena Hanze Schneidra z Dvorců, jejíž dcery vykonávají čelední službu u Hanze Vraje.²⁹⁷ Se synem Vondrou pak naopak hospodařila na zahradě Lída, manželka Urbana Čábely z Lásenice. Tato matka měla kromě již zmiňovaného Vondry další tři děti: malého Jirku a dvě dcery Maryanu a Markytu. Všechny její děti doposud žily s matkou pospolu.²⁹⁸

Velmi podobně na tom byla i Maryana, žena Mocze Habedy z Jindřiše. Měli společně pět dětí, a sice dvě dcery, Dorotu a Annu, a tři syny; Kryštofa, který měl po uplynutí své plnoletosti hospodářství převzít, a dále Jirku a Filipa. Všichni zatím žili s matkou ve společném hospodářství.²⁹⁹

Matky ve zkoumaném vzorku, které s dětmi zůstaly bez uzavření nového sňatku, nacházely nová útočiště na nejrůznějších místech. Mohly se z finančních důvodů nechat také najmout do námezdní či čelední služby, jako to udělala Dorotka, manželka Kašpara Zíky z Rodvínova,³⁰⁰ či se ovdovělé ženy spoléhaly na pomoc rodiny a nejbližšího okolí. U vlastních dětí našlo přístřeší 92 matek, zatímco 86 jich odešlo, či zůstalo u syna, v sedmi případech matku zaopatřila dcera, jako tomu bylo například u Anny, ženy větrem zabitého Šimka Podruha z Rodvínova, která k dceři odešla do 10 km vzdáleného Buku.³⁰¹ Ve sledovaném prameni dále našlo po ovdovění či osíření útočiště pět osob u otce, 157 u bratra a dvě u sestry. Trvalé útočiště u sestry získala po ovdovění například Milka, žena Martina Hrubého z Hospříze, která byla

²⁹⁵ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 138–159.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 124–158.

²⁹⁷ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 36.

²⁹⁸ Tamtéž, digitální snímek č. 110.

²⁹⁹ Tamtéž, digitální snímek č. 51.

³⁰⁰ Tamtéž, digitální snímek č. 12.

³⁰¹ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 12.

nedostatečná, a tak byla na pomoci od sestry závislá.³⁰² Přechodný pobyt u sestry přijala také Rozina, žena Jiříka Petžilky z Jarošova nad Nežárkou.³⁰³

Mezi blízké příbuzné, kteří pomohli osiřelým v nouzi, patřili strýcové, kteří se o sirotka postarali ve 13 případech, nebo dědové, kteří zaopatřili čtyři sirotky. Mezi nimi byla i Dorotka, dcera Václava Prokeše z Jarošova nad Nežárkou. Ten zběhl z bašty Kassejovské a odešel s manželkou Markytou a oběma Dorotčinými bratry Pavlem a Václavem na Moravu. Ona sama potom žila u svého děda v Radouni.³⁰⁴ Na vzdálenější rodinu se mohlo spolehnout 36 osob, kdy 35 osob zaopatřil zeť, jako tomu bylo například v případě Aliny, ženy Jiříka Sneidera, zvaného Holtera, kterou trefil šlak,³⁰⁵ a konečně v jednom případě se o ovdovělou Annu, manželku zesnulého Andre Neubauera z Rodvínova postaral tchán.³⁰⁶

Pokud ovšem ovdovělý rodič nové manželství uzavřel, zasáhlo to do života sirotek taktéž velmi podstatně. S novým sňatkem totiž do rodiny přišla řada nových osob a s nimi i změn. Jednak děti získaly novým sňatkem macechu či otčíma. Otčím se o děti jako takové nestaral, výchova dítěte spočívala na matce, avšak stále s nevlastním dítětem musel počítat. Měl povinnost jej zaopatřit a vyplatit mu dědické podíly, na které mělo osiřelé dítě po biologickém rodiči nárok.³⁰⁷ Na panství Jindřichův Hradec u otčíma pobývalo 130 sirotek, k nimž patřila i Mandelýna, dcera Ploczla Pastýře z Matějovce, jejíž matka se provdala za jakéhosi Zajíce.³⁰⁸ Otčím se staral o chod hospodářství a citelně do života nevlastních dětí zasahoval až ve chvíli, kdy mělo dojít k výraznější pomoci v hospodářství, k odchodu do služby, na řemeslo či se schylovalo k sňatkům.

Oproti tomu příchod macechy do rodiny děti pocítily okamžitě. Nová matka se musela postarat o nevlastní děti v manželově domácnosti, ke kterým se postupně přidávaly i děti z jejich společného manželství, tedy její vlastní. S přibývajícím počtem dětí sice přibývala pracovní síla, ale spolu s ní i nutnost živit další osoby.³⁰⁹ Hlavně na menších venkovských usedlostech tedy docházelo k nutnému odchodu starších dětí z prvního manželství za prací či z důvodu sňatku, čímž se domácnosti trochu ulevilo.³¹⁰ Řada dětí to ale brala jako nátlak

³⁰² SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 52.

³⁰³ Tamtéž, digitální snímek č. 10.

³⁰⁴ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 6.

³⁰⁵ Tamtéž, digitální snímek č. 54.

³⁰⁶ Tamtéž, digitální snímek č. 13.

³⁰⁷ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 158–160.

³⁰⁸ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 16.

³⁰⁹ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 165.

³¹⁰ Tamtéž.

macechy na otce, což bývalo velmi často podporováno i tehdejším lidovým pojetím nevlastní matky jako ženy, která zanedbává manželovy děti z předchozího manželství a výrazně upřednostňuje děti vlastní.³¹¹

Ani opětovné sňatky vdovců nebyly ničím neobvyklým, třebaže jeho životní situace byla od situace ovdovělé ženy diametrálně odlišná. Vdovec byl i po smrti manželky hlavou hospodářství, popřípadě byl hlavní výdělečnou složkou rodiny, která mohla volně disponovat se svým majetkem, a proto jeho hlavní motivací zpravidla nebyvalo hmotné zajištění sebe a svých dětí.³¹² Vdovec hledal hlavně novou matku pro své děti z prvního manželství. Navíc muž v raném novověku měl pro opětovný sňatek daleko větší předpoklady. Nebyl limitován věkem a v případě, že měl malé děti, měl volnou ruku při výběru nové manželky. A navíc měl své potenciální nové ženě co nabídnout. Zpravidla to bývalo hmotné zabezpečení a možnost samostatného vedení domácnosti.³¹³ Ve sledovaném vzorku ovšem nalezneme hlavně samé vdovy, respektive v drtivé většině jsou v prameni zapisováni zemřelí otcové.³¹⁴ Se zápisem zemřelé ženy se v registrech setkáváme ve 23 případech, z toho více jak polovina (14 případů) spadá na neprovdané, zmrhané ženy, matky nemanželských dětí.

4.4.8. Nemanželské děti

Pokud bychom hledali někoho, kdo se nikoli vlastní vinnou ocitl na okraji společnosti, jsou jimi určitě nemanželské děti. Problematika nemanželských dětí byla řešena již ve středověku a pokaždé na ně bylo nahlíženo velmi špatně. Církev proti nim velmi horlila a snažila se přijít s co nejvíce způsoby, jak jejich početí předejít.³¹⁵ Ve středověku a v raném novověku pro tyto děti měla společnost různá nevalná označení, která jasně dávala najevo, že tito jedinci do počestné, bohabojné společnosti nepatří. Přezdívali jim, v závislosti na místních zvyklostech, například parchanti, pankharti, ouhonci, outěžci, bastardi apod.³¹⁶ Dítě, které nepocházelo od řádně sezdáných rodičů, ztrácelo nejen nárok na jakékoli dědictví po otci, či zastupování u soudu, ale rovněž nebylo možné, alespoň ve sledované době, aby takovýto jedinec uzavřel manželství či se ucházel o místo v cechu.³¹⁷

Největší procento nemanželských dětí se vyskytovalo na venkově, kde byly mimomanželské svazky lidově tolerovány a přehlíženy. Mnohdy i rodiče dovolovaly svým

³¹¹ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 165.

³¹² Tamtéž. s. 139–158.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ Viz příloha č. 3.

³¹⁵ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětsví*, s. 199–212.

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ Tamtéž.

potomkům udržovat nemanželský poměr ve chvíli, kdy předtím jak ženě, tak rodičům bylo přislíbeno manželství. Postupem času sice bylo toto chování právně zakázáno,³¹⁸ nicméně ve venkovském prostředí se dále praktikovalo. Vzhledem k dobovým zvyklostem ale bylo procento nemanželských dětí velmi vysoké, a tak musely vzniknout cesty, jak nemanželského potomka alespoň z části legalizovat, a tím mu zajistit alespoň trochu důstojnou budoucnost. Jednou z cest, která dítěti zajistila alespoň pololegální původ, byla adopce, kdy sice jedinec neměl úplná práva, nicméně již měl lepší vyhlídky na budoucí život. Nejlepší formou, která zajišťovala dítěti úplný legální původ, byl opožděný sňatek rodičů, což ale mnohdy nebylo možné.³¹⁹ Nejednalo se ovšem pouze o děti narozené z nekalého řemesla matky. Řada žen přišla k nechtěnému početí ve službě či v dlouhodobém nemanželském monogamním svazku.³²⁰

Jakmile bylo nemanželské početí odhaleno, následovaly těžké tresty. Otec nesměl již dceři nic odkázat, byla vypovězena ze zaměstnání a velmi často také z panství.³²¹ Tresty ovšem nezůstávaly pouze na straně žen, ale nařízení sňatku či ztráta živnosti v případě řemeslníka, či pokuta v případě hospodáře, na jehož usedlosti děvečka otěhotněla, se týkala i mužů.³²² Právě kvůli trestům a ztrátě postavení ve společnosti se řada žen snažila své těhotenství skrývat a později porodit ve městě v anonymitě, kde dítě odloží k nějakému z nalezinců v naději, že se tím uchrání od všeobecné hanby a potupy.³²³ Je také celkem možné, že některé z žen, které byly k odložení dítěte motivovány hlavně finančním nedostatkem, doufaly v lepší život jejich potomka, než jaký by mu mohly zajistit samy.³²⁴ S jistotou to ovšem nevíme. V případě, že žádná z humánních cest nebyla možná, uchylovaly se zoufalé ženy, někdy nuceny i samotným partnerem, k daleko drastičtějším metodám. Těmi býval velmi často tajný potrat prováděný andělíčkářkou či usmrcení novorozence. Za oba tyto činy hrozil trest smrti, nicméně ani to některé zoufalé ženy od těchto krutých činů neodradilo.³²⁵

Nemanželské děti se ve studovaném prameni vyskytují ve 44 případech. Mezi ně patří například čtyřletý Václav, nemanželský syn Jakuba Jíry z Jarošova nad Nežárkou, který po smrti otce pobýval s matkou Lindou u blíže neurčeného pastýře.³²⁶ Příkladem zčásti osvojeného

³¹⁸ Podle Eduarda Maura k upravení poměrů a zakázání těchto formálních svazků došlo během Tridentského koncilu, jenž probíhal v letech 1545–1563.

³¹⁹ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 199–216.

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Tamtéž.

³²² Hospodáři větších usedlostí tedy měli ze zákona právo nechávat své děvečky kontrolovat v případě podezření, že některá přišla do jiného stavu. (E. Maur)

³²³ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 199–216.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 5.

dítěte by mohla být třináctiletá Kateřina, nemanželská dcera po blíže nespecifikované Dorotě, která po smrti matky zdobila šaty u otčíma.³²⁷ Mandelýna Kalašová byla manželskou dcerou Tomáše Pokoje z Bednářečku, ovšem na svět přivedla čtyři nemanželské děti, a proto byla z panství vypovězena.³²⁸ Její nemanželská dcera Dorota, s vědomím, jaký ji jako nemanželskou dceru čeká osud, odešla v sedmnácti letech s vojáky, kde se později vdala.³²⁹ Z panství utekla také nemanželská dcera zmrhané Doroty, dcery pastýře Pavla, Dorota ml., která se sice vrátila zpět domů, ovšem už s nemanželským dítětem.³³⁰ Na panství bylo také v obci Matná nalezeno v roce 1685 jedno dítě. Chlapec dostal jméno Vojtěch a ve zkoumaných registrech je veden jako devítiletý.³³¹

Jak již bylo výše řečeno, E. Maur ze svých výzkumů vyvozuje, že nemanželské a osiřelé děti měly větší tendence k nemorálnímu chování, jakým mohlo být svévolné opuštění panství, tuláctví či uzavírání sňatků bez vůle.³³² Po srovnání zkoumaného pramene s jeho závěry nelze než souhlasit. O nárok na dědictví po rodičích přišlo 32 dětí. Ve třech případech to bylo kvůli sňatku bez povolení. Bez vůle se oženil Mikuláš, syn Matěje Vondráčka z Bednářečku. Z rodné vsi odešel do Prahy na vandr jako zedník a zde se také oženil.³³³ Taktéž v Praze se provdaly bez povolení sestry Kristýna a Káče z Jarošova nad Nežárkou.³³⁴ Panství bez příslušných oprávnění opustilo 28 dětí. Všechny do jednoho odešly z panství a již se nevrátily. O žádném z nich od té doby nejsou žádné zprávy.

Kuriózním případem odchodu z panství, kdy ovšem nedošlo ke ztrátě právního nároku na dědictví, byl případ rodiny Matese Wagnera, který je v registrech veden pod německou vsí Potočnou (tehdy Krampachy). Mates, původem možná z Rakous, se oženil s Češkou Madlou (Mandelýnou), se kterou měl tři děti. Otec dětí zemřel v Rakousích. V té chvíli se tam vydal i nejstarší syn Jakub, který byl brzy následován bratrem Georgem. Motivace mladšího bratra byla velmi znepokojující. Chlapec se rozhodl, že odejde do Rakous zemřít podobně jako otec. Aby toho na matku, která tou dobou pravděpodobně stále přebývala v Potočné, nebylo málo, za

³²⁷ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 6.

³²⁸ Tamtéž, digitální snímek č. 27.

³²⁹ Tamtéž.

³³⁰ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 56.

³³¹ Tamtéž, digitální snímek č. 131.

³³² M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 195–216.

³³³ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 26.

³³⁴ Tamtéž, digitální snímek č. 6.

bratry do Rakous odešla i její jediná dcera Kateřina. Nešťastnou matku Mandelýnu z celé situace „trefil šlak“ a v Potočné opuštěná celou rodinou zesnula.³³⁵

4.5. Vrchnost a její přístup k sirotčí správě

Sirotčí správa v raném novověku zajišťovala osiřelému dítěti poručníka, který se měl starat o jeho záležitosti až do doby jeho plnoletosti, což v roce 1694 odpovídalo v případě sirotka dvaceti letům věku. Správa se ovšem zaměřovala hlavně na sirotčí majetek a jmění, zatímco sirotek jako takový byl vnímán jako zdroj levné pracovní síly. Tomu odpovídá i samotná sirotčí agenda, která zaznamenávala, jak bylo uvedeno v předcházejících kapitolách, formu a výši sirotčího majetku v registrech, inventářích, účtech a tabelách. Vrchnost se snažila sirotčí jmění rozšířit pomocí půjčování sirotčích peněz na obvyklý úrok, popřípadě dítě v nouzi zabezpečit, nicméně péče o dítě samotné se začínala rozvíjet až daleko později, s přelomem 18. a 19. století.

S velkou změnou v nahlížení na dítě přichází nejprve vyhláška z 3. září 1803, která ukotvuje právo dítěte na život a zakazuje využívání dětí k nečestným způsobům obživy, mezi které se počítala prostituce, tuláctví a žebrota. V předešlých letech, touto prací sledovanou dobu nevyjímaje, byla dětská žebrota velmi častým jevem. Jedním z mnoha důvodů, které k této praxi vedly, bylo možná to, že almužna byla zcela dobrovolnou záležitostí a děti vyvolávaly u potenciálních dárců větší lítost i štědrost.

Zmíněnou vyhlášku pak doplnil a rozšířil občanský zákoník z roku 1811, který se zaměřoval nejen na právní postavení dítěte, ale s přetrvávajícím absolutismem docházelo i k důrazu na výchovu dítěte a jeho mravní ukotvení.³³⁶ Zmiňovaný zákoník upravuje pravomoci rodičů při výchově dítěte, umožňuje jim sice fyzické tresty, ovšem ty nesměly přesáhnout únosnou mez.³³⁷ Pokud by okolí usoudilo, že je dítě týrané či obecně zanedbávané, mohlo dojít až k omezení otcovské moci nad potomkem, což vedlo ke ztrátě pravomocí nad ním a nemožnosti zasahovat do jeho další výchovy v případě důležitých rozhodnutí, anebo v nejhorším případě k odebrání dítěte z rodiny.³³⁸ To ovšem nebylo v zákoně nějak konkrétněji zajištěno a záleželo jen na okolí osiřelého dítěte, jak s ním naloží.³³⁹

Pokud se tedy na přístup vrchnosti k sirotkům podíváme souhrnně, občanský zákoník přinesl do dosavadní praxe řadu změn. Předně byla omezena dětská práce. Ve studovaném

³³⁵ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135, digitální snímek č. 96.

³³⁶ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 326–333.

³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ Tamtéž.

prameni je vidět, že na konci 17. století bylo ještě zcela běžné, že pracovaly i velmi malé děti, zvláště v rodinách řemeslníků.³⁴⁰ S postupem času ale začalo být zaměstnávání dětí omezováno, což završil zákon z roku 1811 zakazující práci dětí mladších deseti let a upravující poměry dětské práce³⁴¹ a to zejména v továrnách.³⁴² S rokem 1848, kdy došlo ke zrušení poddanství, postupně skončila i vrchní poručenská agenda pozemkových vrchností, neboť veškeré právní záležitosti tohoto typu od 1. ledna 1850 převzaly nově zřízené státní soudy.

Celou situaci kolem zabezpečení sirotků v 19. století završil domovský zákon z roku 1859 prikazující domovské obci postarat se,³⁴³ v rámci svých možností, o osiřelé děti i osoby na okraji společnosti jako žebráky, tuláky a zmrhané ženy.³⁴⁴

³⁴⁰ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 216-219.

³⁴¹ Martina Halířová udává, že dětská práce v továrnách s počtem zaměstnanců vyšším než dvacet. Děti nad 10 let pracovaly maximálně 10 hodin denně, přičemž až do 16 let nesměly pracovat ani v dolech či nesměly docházet na noční směny. Práce v menších továrnách žádným zákonem či živnostenským řádem v této době omezována nebyla, a proto situace tamních zaměstnanců bylo mnohdy diametrálně odlišná. Srov. ³⁴¹ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 216-219.

³⁴² M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 326-333.

³⁴³ M. Halířová jako způsoby zaopatření dítěte uvádí: 1) zajištění pěstounské péče, což byla péče o dítě za finanční odměnu, jejíž výši určovaly finanční možnosti jednotlivých obcí, 2) zajištění ubytování dítěte v obecní pastoušce či tzv. chození po střídě. Jednalo se o stav, kdy dítě bylo umístěováno do postupně do několika rodin v obci, které si ho „střídaly“ a konečně 3) umístění do sirotčince, jejichž rozvoj ale plně započal až v polovině 19. století. Srov. M. Lenderová (ed.), *Dětství*, s. 326-333.

³⁴⁴ M. LENDEROVÁ (ed.), *Dětství*, s. 326-333.

5. Závěr

Cílem práce bylo podat základní informace o právním postavení, životních osudech a možnostech osiřelých dětí na Jindřichohradecku na samotném konci 17. století. Jak již bylo výše řečeno, tématu dětství a s ním spojenému osiření se v posledních dvaceti letech začalo dostávat mnohem více pozornosti než dříve. Před deseti lety bylo téma osiření ve venkovské společnosti téměř neprobádané. Nyní již se na toto téma zaměřilo několik prací, a to jak případových studií a monografií, tak i syntetických shrnutí. Pro Jindřichohradecko ovšem žádná obdobně zaměřená práce zatím neexistuje. Zde byla většina pozornosti věnována hlavně zdejší vrchnosti či samotnému městu, ale venkovská sféra zůstávala poněkud opomenuta.

Práce byla rozčleněna na několik částí. Zhruba v prvních dvou kapitolách práce je prostor věnován základnímu přehledu a seznámení se sirotčím právem, s vrchnostenskou správou a s místní vrchností. Poté navazuje v dalších kapitolách členění panství a jeho rozložení. Poté následuje analýza studovaného pramene. Díky takto získaným informacím bylo možné prezentovat jednotlivé druhy zabezpečení sirotků či jejich osudů, různé úhly pohledu na ně, stejně jako přístup vrchnosti k této početné skupině obyvatel panství a způsoby, jakým jejich záležitosti spravovala.

Ze studovaného pramene bylo poměrně zřejmé, že sirotčí správa na jindřichohradeckém panství v raném novověku již měla nějaké pevné základy a rovněž prostředky, kterými se snažila zaopatřit osiřelou osobu. Od středověkých dob, kdy byla tato péče založena jen na dobrovolnosti a občasných darech či almužnách, na konci 17. století značně pokročila. O sirotka bylo různými způsoby hůře či lépe postaráno, ovšem stále ještě samo dítě i jeho osobní vývoj stálo stranou a upřednostňována byla správa majetku. Pro osud osiřelého dítěte, zvláště na venkově či v malých městech, byla stěžejní výše rodiči zanechaného jmění. Čím větší byla, tím větší měl sirotek naději na budoucí snazší začlenění do společnosti a nižší pravděpodobnost pošramocení společenského statutu.

S důrazem na dítě samotné přichází ve větší míře až doba na přelomu 18. a 19. století ovlivněná myšlenkami osvícenství, která přispěla ke snaze zlepšovat životní úroveň dětí a dbát na jejich mravní i citovou výchovu a zejména na jejich vzdělání. Tyto principy pronikají do společenských zvyklostí jen velmi pomalu a jejich zažití trvá velmi dlouho, snad až do počátků následujícího 20. století.

Sirotčí registra z roku 1694 však představují pouze jeden z mnoha pramenů podobného charakteru, jež se ve fondu jindřichohradeckého velkostatku ze staré sirotčí agendy místní pozemkové vrchnosti až do dnešních dnů dochovaly. Předkládaná bakalářská práce je proto jen

první sondou, na kterou by mohl navázat další a hlouběji zaměřený výzkum využívající celou šíři pramenů, které se nabízejí k prostudování.

6. Prameny a literatura:

Prameny nevydané

Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kniha č. 135.

Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 136, sign. V AE, knih. č. 136.

Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 137, sign. V AE, knih. č. 137.

Archivní pomůcky

TISCHLER Luděk – ZEMAN Ladislav, *Velkostatek Jindřichův Hradec 1380–1947 (2006)*. Inventář. Třeboň 2006.

Prameny vydané

ZAHRAVNÍKOVÁ Magda – ČADKOVÁ Iva (edd.), *Berní rula 4. Bechyňský kraj*, Praha 2013.

CHALUPA Aleš a kol. (edd.), *Tereziánský katastr český II. Rustikál (kraje K-Ž)*. Sumář a rejstřík, Praha 1966.

Monografie a sborníky

BALCAROVÁ Jitka – KUBŮ Eduard – ŠOUŠA Jiří (edd.), *Venkov, rolník a válka v Českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017.

BERGDOLT Klaus, *Černá smrt v Evropě. Velký mor a konec středověku*, Praha 2003.

BĚHALOVÁ Štěpánka – FÜRBAACH František, *Nezapomenutelné osobnosti v historii města Jindřichův Hradec*, Jindřichův Hradec 2015.

BLÁHOVÁ Marie, *Historická chronologie*, Praha 2001.

ČORNEJOVÁ Ivana, *Školství a vzdělanost, Velké dějiny zemí koruny české*, Praha 2020 (= Tematická řada).

FEJTOVÁ Olga – LEDVINKA Václav – MAŘÍKOVÁ Martina – PEŠEK Jiří, *"Chudé budete mít mezi sebou stále..." Od charity k sociální politice ve městech 18.–20. století: stati a rozšířené příspěvky z 32. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v. v. i., a Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy ve dnech 8. a 9. října 2013 v Clam-Gallasově paláci v Praze, Dolní Břežany 2015.*

HLAVÁČEK Ivan — KAŠPAR Jaroslav — NOVÝ Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002.

HLAVAČKA Milan – CIBULKA Pavel, *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén: ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení*, Praha 2013.

- HLEDÍKOVÁ Zdeňka – JANÁK Jan – DOBEŠ Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007.
- HOJDA Zdeněk – CHODĚJOVSKÁ Eva, *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje I. Kavalírská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska*, Praha 2014.
- HOJDA Zdeněk – CHODĚJOVSKÁ Eva, *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje II. Cestovní deník Heřmana Jakuba Černína z let 1678–1682*, Praha 2014.
- HRDLIČKA Josef, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590–1630)*, České Budějovice 2013 (= Monographia historica 14).
- KALISTA Zdeněk, *Mládí Humprechta Jana z Chudenic II. Zrození barokního kavalíra*, Praha 1932.
- KAPRAS Jan, *Poručenství nad sirotky v právu českém*, Praha 1904.
- LENDEROVÁ Milena (ed.), *Dětství, Velké dějiny zemí koruny české*, Praha 2021 (= Tematická řada).
- SKOŘEPOVÁ Markéta, *Ovdovění a osiřené ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov 1785-1855*, České Budějovice 2016 (= Monographia historica 16).
- SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Právní podstata poručnické správy sirotek v raném novověku*, in: Ivana Koucká (ed.), *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica* 34, 2008.
- SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Různé formy správy sirotčího majetku v královských městech v období raného novověku*, in: Ivana Koucká (ed.), *Historica Olomucensia* 38, 2010.
- TEPLÝ František, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/1. Od nejstarší doby až do vymření rodu pánů z Hradce*, Jindřichův Hradec 1927.
- TEPLÝ František, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/2. Dějiny města za vlády pánů z Hradce linie Telecké (1453-1691)*, Jindřichův Hradec 1927.
- TEPLÝ František, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/3. Slavatové v Jindřichově Hradci (1604-1691)*, Jindřichův Hradec 1935.
- TEPLÝ František, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/4. Hradec za vlády Černínů z Chudenic (1693-1848)*, Jindřichův Hradec 1936.
- TEPLÝ František, *Dějiny města Jindřichova Hradce II/1. Stránka Hradeckých řemeslná, Jindřichův Hradec* 1929.

TEPLÝ František, *Dějiny města Jindřichova Hradce II/ 2. Hradeckých duchovní stránka*, Jindřichův Hradec 1932.

TEPLÝ František, *Dějiny města Jindřichova Hradce II/3. Město Jindřichův Hradec jako milostivá vrchnost*, Jindřichův Hradec 1934.

Články

LEDVINKA Václav, *Adam II. z Hradce a poslední páni z Hradce v ekonomice, kultuře a politice 16. století*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (=Opera historica 6).

SKOŘEPOVÁ Markéta, *Poručníci, kmotři a zástupci osiřelých dětí ve venkovské společnosti první poloviny 19. století*, Opera Historica 17, 2016.

SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Ukončení poručenské správy nezletilých osob v raně novověkém městském právu*, *Theatrum historiae* 6, 2010.

Internetové zdroje

Elektronická evidence archivních fondů a sbírek na webu Ministerstva vnitra České republiky, www.mvcr.cz/clanek/archivni-fondy-a-sbirky-v-ceske-republice-386553.aspx (stav ke dni 25. července 2022).

Online Historický lexikon obcí České republiky 1869-2011, 2015.

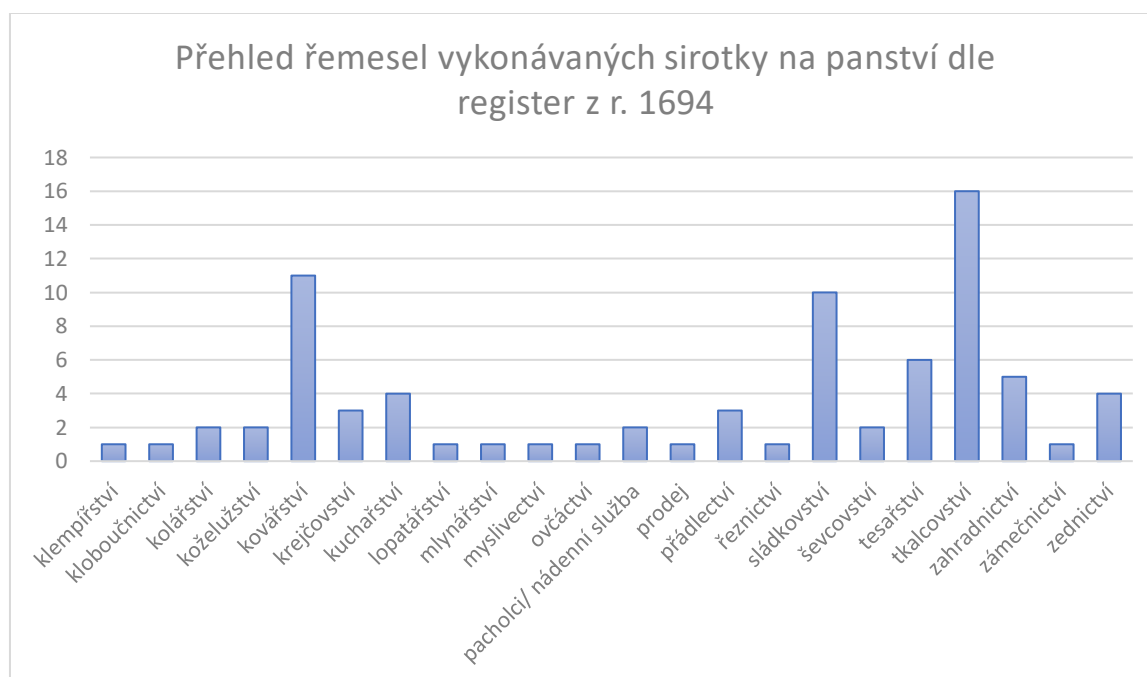
www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015 (stav ke dni 27.7.2022).

7. Přílohy

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Přehled řemesel vykonávaných sirotky dle register z r. 1694
- Příloha č. 2: Přehled vývoje názvů obcí
- Příloha č. 3: Přehled zastoupení sirotků v jednotlivých obcích
- Příloha č. 4: Přehled značek užívaných v registrech
- Příloha č. 5: Ukázka struktury knihy

Příloha č. 1: Přehled řemesel vykonávaných sirotky na panství dle register z r. 1694.

Příloha č. 2: Přehled vývoje názvů měst a obcí

Přehled vývoje názvů měst a obcí			
<u>Současný název</u>	<u>Označení v Berní Rule</u>	<u>Označení v registrech</u>	<u>Další označení obce</u>
Bednárec	Velkej Bednárec	Bednarec Welký	Veliké Pernarce, Velké Pernarce, Groß Bernharz
Bednáreček	Malej Bednárec	Bednarec Malý	Pernarečky, Klein Bernharz
Bílá	-II-	Weissenbach	Víspachy, Výšpachy, Weissenbach
Blažejov	-II-	Blaziegow	Blauenschlag
Buk	-II-	-II-	Buchen
Číměř	-II-	Czimierze	Schsmers, Čichomiřice
Děbolín	-II-	Diebolÿn	Diebling
Dolní Lhota	-II-	Dolni Lhotta	Nieder Schlagles
Dolní Pěna	-II-	Dolni Pienna	Niederebaumgarten
Dolní Radouň	Německá Radouně	Niemeczka Radaunie	Wenkerschlag
Dolní Žďár	-II-	Dolni Zdiar	Nieder Mühl
Dvorce	Dvorec	Dworcze	Wurzen
Dvoreček	Dvořec	Dworcze	Höflings
Hatín	-II-	Hatin	Hatzken
Horní Lhota	-II-	Horni Lhotta	Ober Schlagles
Horní Pěna	-II-	Horni Pienna	Oberbaumgarten
Horní Žďár	-II-	Horni Zdiar	Ober Mühl

Hostějeves	Hostějovec	Hostiegovec	Hostějoves, Hosterschlagles
Hospříz	Hospořice	Hosprzize	Köpferschlag
Hrutkov	Rutkov	Rudkow	Ruttenschlag
Jarošov nad Nežárkou	Jarošov	ves Jarossow	Jereschau
Jindřiš	-II-	Jindrzisse	Heinrichschlag
Kačlehy	-II-	Kaczlehÿ	Gatterschlag
Kamenný Malíkov	Českej Malíkov	Kameny Malikow	Stein Moliken
Kruplov	-II-	Ruplow	Krippaschlag
Lásenice	Lískovice	Lasenicze	Lasenitz
Malíkov nad Nežárkou	-II-	Niemeczky Malikow	Deutsch Moliken
Radouňka	Malá Radounka	Mala Radaunka	Malá Radouňka, Radaun
Malý Ratmírov	Malej Radmítov	Malÿ Radmirow	Klein Rammerschlag
Matějovec	-II-	Matiegiwecz	Mottaschlag
-II-	-II-	-II-	Modes
Matná	Matnej	Mattneg	Motten
Mutyněves	Mutina	Mutives	Muttaschlag
Najdek	Neydek	Nendek	Neudeck
Nekrasín	-II-	Nekrasin	-II-
Oldřiš	Voldřiše	Woldrzissc	Ulrichsschlag
Otín	Votín	Wotin	Ottenschlag
Políkno	-II-	Polikno	Poliken
Polště	-II-	Pollstie	Poschen
Potočná	-II-	Krampachy	Grambach
Ratiboř	-II-	Ratibotz	Rotwurst
Rodvínov	Radvínov	Rodwinow	Riedwies
Roseč	-II-	Rosecz	Rosetsch
Pejdlova Rosička	Rosička	Rosÿczka	Rositschka
Sedla	-II-	-II-	Heumoth
Senotín	-II-	-II-	Zinolten
Stajka	Stejka	Stegka	Stutten
Studnice	-II-	Studnicze	Brunn
Velký Ratmírov	Radmírov	Welky Radirow	Groß Rammerschlag

Příloha č. 3: Přehled zastoupení sirotků v jednotlivých obcích

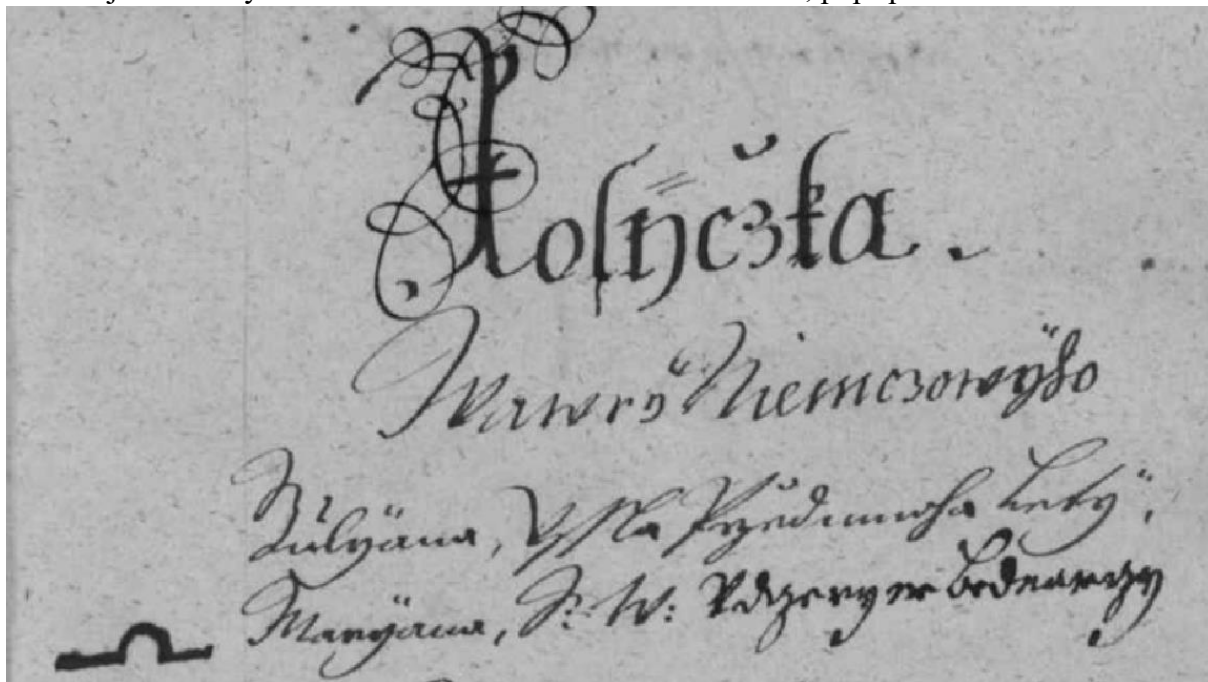
Počty sirotků v jednotlivých obcích				
<u>Současný název obce</u>	<u>Počet zemřelých rodičů</u>		<u>Počet osiřelých dětí</u>	
	<u>mužů</u>	<u>žen</u>	<u>chlapců</u>	<u>dívek</u>
Bednárec	24	1	27	32
Bednáreček	19	1	22	29
Bílá	11	1	16	11
Blažejov	14	1	13	23
Buk	28	1	36	42
Číměř	35	1	33	53
Dolní Lhota	6	-	9	11
Dolní Pěna	30	-	27	40
Dolní Žďár	10	1	13	14
Dvorce	7	1	9	11
Dvoreček	5	1	3	9
Hatín	10	1	15	17
Horní Lhota	30	-	31	41
Horní Pěna	29	1	28	37
Horní Žďár	15	1	16	18
Hostějoves	2	1	1	2
Hospříz	19	-	15	32
Hrutkov	9	1	19	14
Jarošov nad Nežárkou	38	7	36	64
Jindřiš	17	-	16	23
Kačlehy	19	-	31	18
Kamenný Malíkov	19	1	27	30
Kruplov	1	-	2	-
Lásenice	32	1	40	30
Malíkov nad Nežárkou	18	-	21	14
Malý Ratmírov	6	-	9	8
Matějovec (u Jarošova n/N.)	2	-	2	1
Matějovec (u Blažejova)	3	-	3	4
Matná	15	-	12	26
Malá Lhotka (dnes neexistuje)	10	-	12	18
Mutyněves	9	1	9	14
Nekrasín	6	1	2	6
Oldřiš	20	-	25	26
Otín	33	1	36	41
Políkno	29	2	38	43
Polště	10	-	7	23

Potočná	17	-	16	25
Rodvínov	19	-	15	37
Pejdlova Rosička	1	-	2	-
Sedla	26	1	32	32
Senotín	16	-	14	22
Stajka	9	-	11	14
Celkem:	707		1 647	

Příloha č. 4: Přehled značek využívaných v registrech

A) Ukázka jednoduché podkovy/omegy

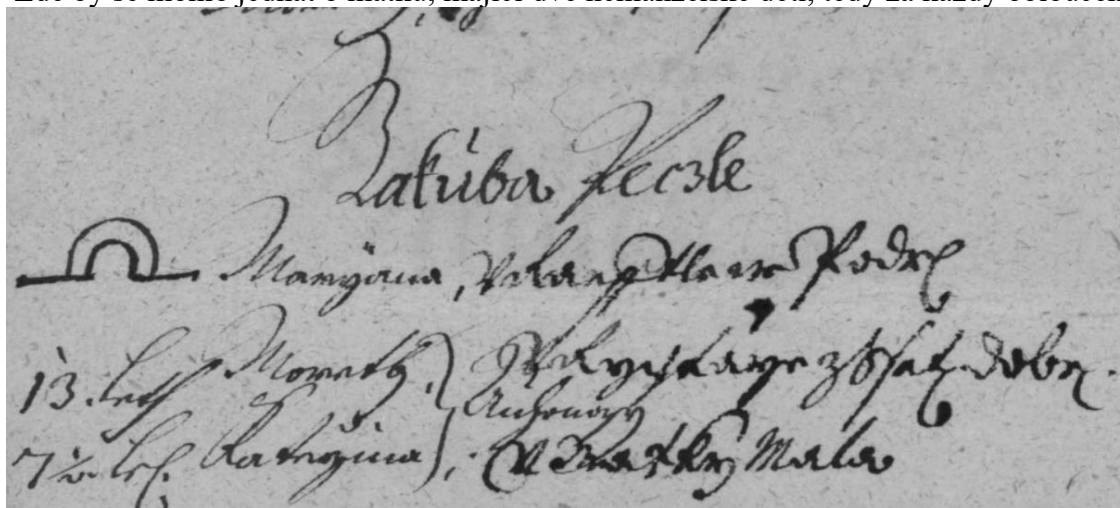
Značka jako tato by mohla značit matku nemanželského dítěte, popřípadě nemanželské dítě.

Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135.

B) Ukázka ztrojené podkovy/omegy

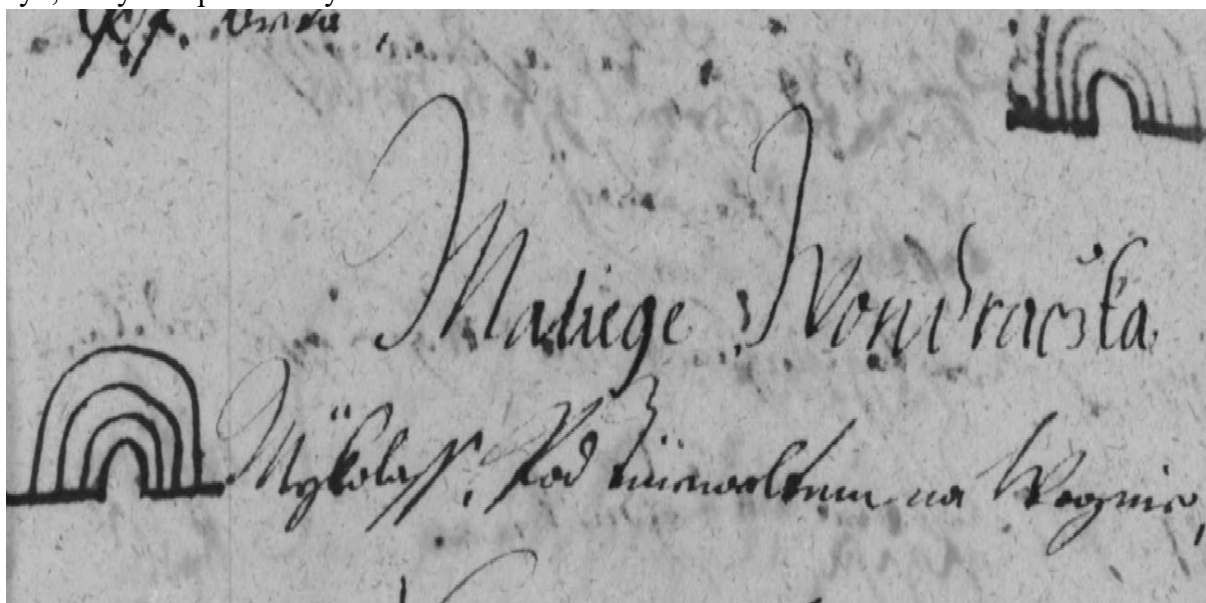
Zde by se mohlo jednat o matku, mající dvě nemanželské děti, tedy za každý oblouček jedno.

Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135.

C) Podkova/omega se čtyřmi obloučky

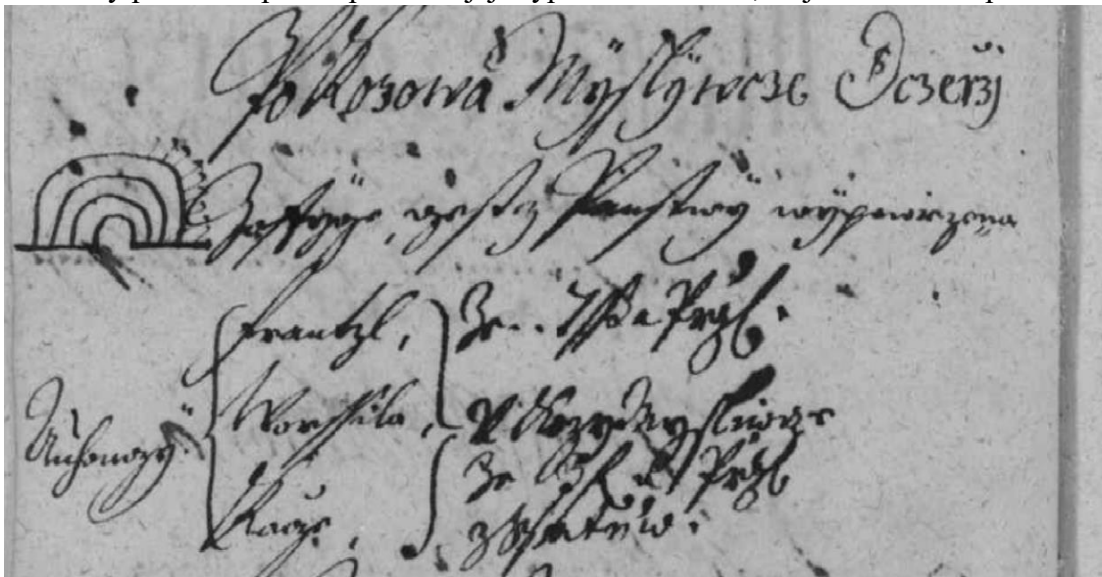
Zde by pravděpodobně mohlo jít o podobný případ jako v předchozích případech. Manželský syn, který měl posléze čtyři nemanželské děti.

Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135.

D) Podkova/omega s „šipkami“

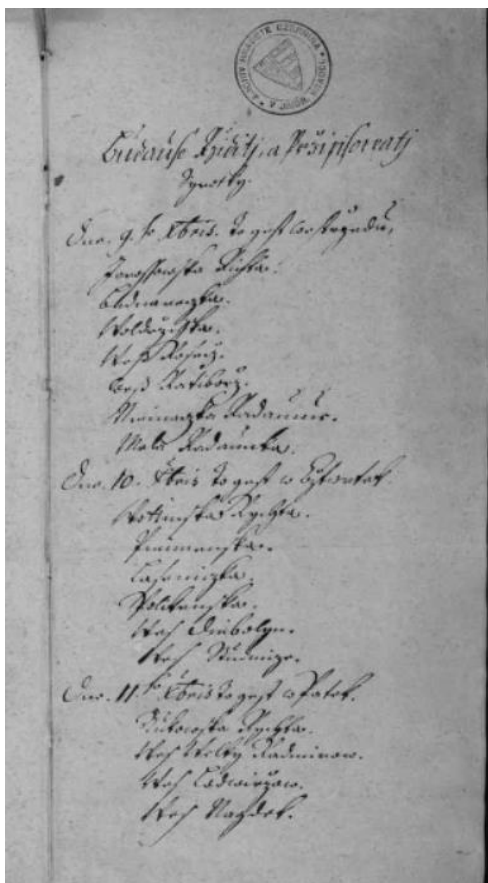
Zde by se mohlo jednat o značku pro nemanželskou dceru dcery mlynáře Žofii (jednoduchá podkova), která měla posléze 3 nemanželské děti (zbylé obloučky). Šipky na nejvrchnějším obloučku pak značí pravděpodobně její vypovězení či fakt, že jde o známou poběhlici.

Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135.

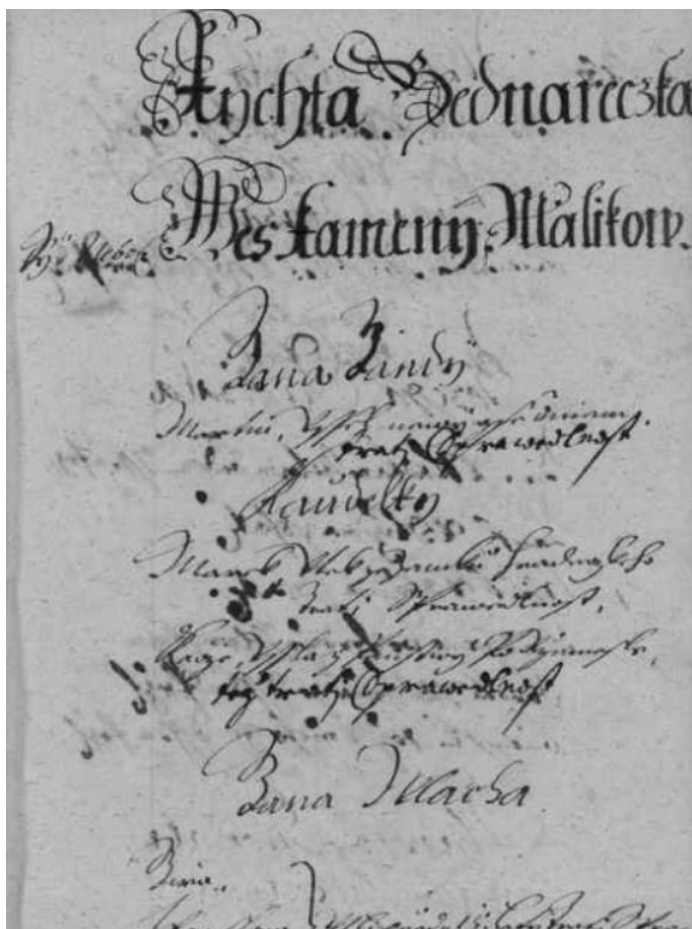
Příloha č. 5. Ukázka z knihy

A) Ukázka předsádek s rozpisem stavění sirotků

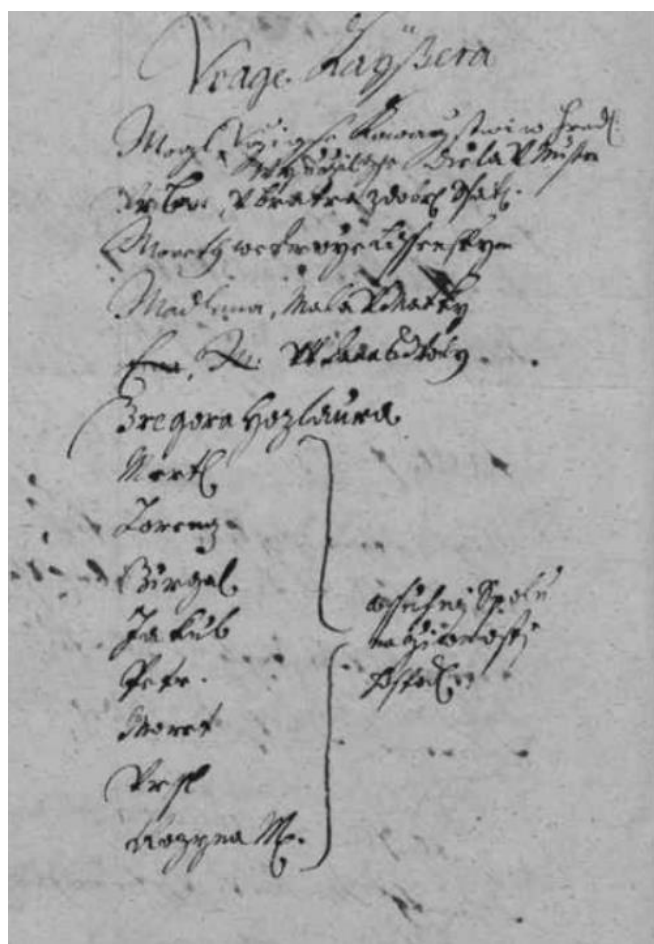
Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135.

B) Ukázka členění

Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135.

C) Ukázka změny písma v případě končící vsi či rychty

Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 135, sign. V AE, kn. č. 135.